सटीककुमारकाव्यप्रारंभः

॥श्रीगणेशायनमः मातापित्रन्योन्यगतेनमोवामार्द्धप्राप्तये सद्योदक्षिणदक्षायसंकुचद्वामदृष्टये १ अनन्य
यत्तिमिरोपरञ्जनयेरञ्जनपावनमचिन्त्येवनवं तेनरवयुधिकुंजरंसुरवेमन्महेकिमपितुंदिवंमहः २ शरणंकरवा
णिग्रामदंनेचरणंवाणिचराचरोपजीव्यं करुणामसृणैःकराब्जपातैःकुरुमामेवकृतार्थसार्थवाहं ३ इहान्वय
मुखेनैवसर्वंव्याख्यायतेमया नान्यलेलिख्यतेकिंचिन्नानपेक्षितमुच्यते ४ अत्रभगवान्कालिदासः कुमा

: श्रीगणेशायनमः अस्त्युत्तरस्यांदिशिदेवतात्माहिमालयोनामनगाधिराजः पूर्वापरौतोयनिधी
वगाह्यस्थितःपृथिव्याइवमानदंडः १ व०१

रसेनवाक्यंकाव्यंचिकीर्षुराशीर्नमस्क्रियावस्तुनिर्दे
शंवापितन्मुखमितिशास्त्रंकाव्यादौवक्ष्यमाणार्थानुगुणंवस्तुनिर्दिशति व अस्तीति उत्तरस्यांदिशि अ रामः०
नेनास्यदेवन्नमित्वंसूचितं देवतात्मात्माधिष्ठातायस्यसदेवतात्मा एतेनास्यवक्ष्यमाणेनैनकापरिणयनप १
र्वतानननादिचेतनादिव्यवहारंसूचि ७ श्रीरामकृष्णः

ते हिमस्यालयःस्थानमितिहिमालयोनामहिमालयइतिप्रसिद्धः अधिकोराजाःअधिराजःराजाहःसखिभ्यष्टच् न
गछेतीतिनगाअचलास्तेषामधिराजोनगाधिराजोऽस्ति किंभूतः पूर्वापरौप्राग्यपश्चिमौतोयनिधीसमुद्रौवगाह्यव
स्थितइव अतएवपृथिव्याःभूमेर्मानदंडःयद्वामीयतेऽनेनेतिमानः करणेल्युट्
सचासौदंडश्चसइवस्थितः आयामपरिछेदकदंडइवस्थितइवस्थितइत्यर्थः भवस्थितःपूर्वापरासागरावगाह
नेयस्यासौमाचलस्तत्त्वात् उक्तंचब्रह्मांडपुराणे कैलासोहिमवांश्चैवदक्षिणवर्षपर्वतौ पूर्वपश्चिमगावेतावगाह्यांते
अवस्थिताविति अत्रोनयावधिव्याप्तिसामान्यानंदंडत्वेनोत्प्रेक्षेत्यलंकारसर्वस्वकारः अस्मिन्सर्गेप्रायेण
वृत्तमुपजातिः क्वचिदिंद्रवज्रोपेंद्रवज्रेव तत्तल्लक्षणंतु स्फारिंद्रवज्रापरिणोनगेंद्रःउपेंद्रवज्राजनतास्तनो
त्पीडः अनंतरोदीरितलक्ष्मनाजोयदीयातुपजातयस्ताइति १ व श्रीरामकृष्णगोविंदायनमोनमः

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017

इतःपरंपोडशभिःश्लोकैःहिमालयंवर्णयति तत्रनगाधिराजत्वंनिर्देशुमाह यमिनिसर्ववेतेनौत्साय्यसर्वशैलाः पूर्व
कालैकसर्वजरत्पुराणनकेवलाःसमानाधिकरणेनेतिसमासः येहिमवंतंवसंपरिकल्पविधायदोर्दण्डेदोर्दण्डसमर्थेमे
रोदोर्धरिस्थितेसति यस्यचत्रावेनत्रावलक्षणमितित्रावलक्षणेसप्तमी दृष्टूपदिशेदृष्टुनाराज्ञावैन्येनोपदिशमीद्
कयाप्रदोहितांधरित्रींगोरूपधारिणीमितिश्रोषः गौर्दृत्रावसुंधरेतिविष्णुपुराणात् अकथितंचेतिकर्मत्वं त्रासत्य
त्रासंतिरत्नानिमहौषधयश्चेतिद्युतिमंति ॐविधिविशेषणंचेतत्नपुंसकमनपुंसकेत्यादिनानपुंसकेकरत्नशेषः रत्नानिमणी
न् जातिश्रेष्ठवस्तूनिच रत्नंश्रेष्ठमणावपीतिविश्वः जातौजातोयडुल्कुंतडन्नमनिधीयतेऽनिचमहौषधीश्चसंजी
वनीप्रभृतीःक्षारत्वेनपरिणताइ॥

येसर्वशैलाः परिकल्प्यवत्सेमेरौस्थितेदोर्धरिदोर्दण्डे त्रासंतिरत्नानिमहौषधी
श्चदृष्टूपदिशेदुदुहुर्धरित्रीं २ ॥ राम०
शेषः नीःक्षीरपरिणामीनीरितिविष्णुपुराणात् दुदुहुःदुहिपाचीत्यादिनी २
दुहेर्द्विकर्मकत्वे त्रत्रप्रयोजकत्वेपिशैलानांपंच ॥

निर्हर्तेःकर्मति यामंयामणीरितिवत्त्रसामर्थ्यविधारणकर्तृत्वेनव्यपदेशः दुहेःस्वरितत्वेकर्तरिशायविवक्षायां
परस्मैपदं त्रत्रार्थेप्रमाणंक्रमते दुग्धापुनर्दैत्येवंसुंधरा ओषधीश्चेवरत्नानित्रासंतिविविधानिच वत्सश्चहिमवान्
मीहोग्धामेरुर्महागिरिरिति एतेनवत्सप्रमाणुःप्रेमास्यरत्नादस्यसारग्राहित्वंगम्यते नयावन्नगम्परत्नविशेषनोरू
त्वान्नगाधिराजत्वंसुकरमितिभावः त्रत्रहिमवर्णनस्यप्रकृतत्वात्त्रऊनोषधिरत्नानामपिप्रकृतत्वात्तेषांदोहनक्रियारू

त्रनंतरत्नप्रभवस्यस्यहिमवतस्तेनाप्यविरोधिनाते एकोहिदोषोगुणसन्निपातेनिमज्जतीदोःकिरणेष्विवांकः २

प्रसमानधर्मसंबंधादोपम्यगम्यत्वात्च एवंसाधारणिकाविषयाद्व्यत्ययेनासाधारणोपमानोपमेयभावेव्यतिरेकः नदुकं प्रस्तुतानां
नप्रस्तुतैःकेवलंतुल्यधर्मतः उपमेयंगम्यतेयत्रसामान्यव्यत्ययेनेति नचात्ररूपकपरिणामालंकारश्लोकाका
यतिपामारोप्यरूपत्वात् हिमाचलादिषुवसदोषधित्वादीनामागमसिद्धतेनारोप्यमाणत्वादिति २ ननुहिमदोष
दूषितस्यतस्यात्यंतमनिगम्यत्वात्स्तित्रगुणइवसकलमपिसौभाग्यमफलमित्यत्राह त्रनंतेनेतिप्रभवस्यात्रादिनिभवं

कारणं अनेनानामपरिमितानांरत्नानांश्रेष्ठवस्तूनांप्रभवस्तत्समुद्भवहिमाद्रेर्हिमंकरैस्तंसुभगस्यभावः सौभाग्यं हृद्भग
सिद्धंतेऽर्वपदस्यचेत्युभयपदवृद्धिः नहिलुप्तीतिसौभाग्यविलोपीसौंदर्यविधानंकेनज्ञातंनान्यत् तथाहि एकोदो
षोगुणेषुन्यूनेगुणसंघातेऽहेः किरणैर्वंकइवनिमज्जतिअनलीयतइत्यर्थः नहिसर्वोदोषःस्वित्रश्चुण्यादिनाबु
कणकिंतुकश्चिद्दिङ्मंडलंकादिश्रुतेरनिरूप्यतेऽन्यथासमस्तवस्तुहानिप्रसंगादितिभावः अत्रोपमानमाह निशो

यस्यास्मरोविन्यसतेऽनानांसेपादपिन्नोशिखरैर्विनम्रैः बलाहकच्छेदविनिष्क्रियाणमकालसंध्यामिवधातुमत्तो ॥२॥

र्यंतिरन्यासोलंकारःज्ञेयः सार्थेतिरन्यासोवस्तुप्रस्तुत्यकिंचनतत्साधनसमर्थस्यन्यासोपोन्यस्यवस्तुनइत्याहंदंडी
३ ७ यइति किंचेतिचार्थः योहिमाद्रिः अस्मरतोविन्यसतेऽनानिलीलालंकरणानि अथवाविन्यसतोविपरीत
विन्यासः विन्यसत्स्वरयाकालेनरूपान्तानविपर्ययइतिदत्तरूपके तेनसंऽनानिनेषांसेपादपिन्नो एतद्रागद राम॰
न्निोस्मरसः संध्यानमेणप्रसाधनापत्वरयंतइतिभावः नथाचोक्तिमदलंकारोऽभूदते कर्तृकर्मणोकृतीतिकर्मणिषष्ठी ३
आरी

णावाहाःबलाहकाःमेघाः शुष्कोदरादिनास्वाः नेषांछेदेषुखंडेषुविनक्तःसंक्रमितोरागोययातांनतयोक्तं एतेनाहेर
नेकत्वंगम्यते इदंविशेषणद्वयंसंध्यापक्षेपियोज्यं धातवःसिंहूरंगैरिकादयोयस्यसंतीतिधातुमान् नित्ययोगे
मतुप् तस्यभावंधातुमत्तांनधातुयोगित्वमित्यसंबंधोवाक्यार्थः समासकृत्तद्धितेषुसंबंधप्रधानमितिवचनात् त
त्रणधातुनित्यानुबंधिधातुमित्यर्थः अकालसंध्यामनियतकालप्राप्तसंध्यामिवशिखरैः शृंगैर्विनर्विधत्ते अत्रसंध्यारा

आमेखलंसंचरतांघनानांछायामधःसानुगतांनिषेव्य उद्वेजिताहृष्टिनिराश्रयंतेशृंगाणियस्यानपवंतसिद्धाः ५

द्वस्यज्ञानिवाविन्याज्ञातुमेत्ता ४ आमेखलमिति सिद्धाःअणिमादिसिद्धाः देवयोनिविशेषाः पितरोयुष्मत्कःसि
द्धोऽस्तोमीदेवयोनयइत्यमरः आमेखलात्सः आमेखलंनितंबपर्यंतं मेखलाखलुबंधेस्त्रीकांचीनितंबयोरिति
विश्वः आप्रयोगानिधिपोरित्यव्ययीभावः संचरतांघनानांमेघानांऽधःसानुनिमेघमंडलाधस्तटानिगतांछायां
हिनीयाग्निनेत्यादिनासमासः छायामनानपेनिषेव्य छायासूर्यप्रियाकांतिःप्रतिबिंबमनातइत्यमरः दृष्टिनिरुद्धेजिता

DR. BHAU DAJI MEMORIAL डाक्टर भाऊदाजी इत्यारक्यस्मारकम्

ऽऽस्पतोदेवयोनित्वादुच्चैर्गंधारग्रामेणगानंकरिष्यतः उक्तंचनारदेन षड्जमध्यमनामानौग्रामौगायंतिमानुषाः ननु
गंधारनामानेस्वर्लोकेदेवयोर्विनिर्दिष्टे किन्नराणांदेवगायकानांतानोनामस्वरांतरप्रवर्तकोरागःस्थितिप्रवृत्त्यादि
हेतुरंशपरनामावंशवाद्यसाध्यःप्रधानतनःस्वरविशेषःतानस्तंत्रास्वरोमतश्चमिनवयुतः गयंतोयंस्वरंगछं
स्तंवंशेनतानयेदितिभरतः तत्रदानशीलतंतानप्रदायितंवोधिकतेऽपगंतुमिछतीयेसुश्रेत्ता साचदरीसुग

कपोलकंडुः करिनिर्विनेतुंविधरितानांसरलद्रुमाणां यत्रक्षतक्षीरतयाप्रसूतः सानुनिगंधःसुरभिकरोति

खोछेनदेवोवन्नीरूपकोज्जीवितासाध्यवासानप्रदानस्ययत्रावयवरूपेणदवयविरूपेणगम्यतेतदेकदेशावयवि
गम्यते चात्रावयविनः पुंसोरूपेणयछूनिर्दिष्टहिमाद्रिवर्णनंबहुना ८ कपोलेति यत्रहिमाद्रौकरिनिःक
पोलकंडुःगंडछलकंडुर्विनेतुमपनेतुंविधरितानांघर्षितानांसरलद्रुमाणांदेवदारुविशेषाणांसंबंधिस्तानिकरि
कपोलकोषत्वरितानिक्षीराणियेषांतेषांभावस्तत्तातपाहेतुनाप्रसूतउत्पन्नोगंधःसानूनिसुरभिकरोतिसुग

धीकरोति एतेनास्यगजाकरत्वगम्यते तथागजासुवेदे हिमवद्विंध्यमलयागजानांप्रभवानंगदंति ९ वनेचराणांनि
ति यत्रहिमाद्रौरत्नौषधयःकंदराएवदृढाःतेषांसुसंगेषुस्फटिकेषुनिषक्ताःसंक्रांतयःसोमायासोनाःउषधयःरत्नज्योतीषि
वनितानांसखायोवनितासखाःराजार्हःसखिभ्यःइतिनिरुक्तं तेषांरमणानांइत्यर्थः वनेचरीतिवनेचराःकिरातानां च
ईषदितिप्रत्ययः नतुरुषेरुतिबहुलमित्युक् तेषांवनेचराणांस्फटिकेतरदृढाःस्फटिकेतरेतेजसेकाःइत्यर्थः सु

वनेचराणांवनितासखानांदरीगृहेषुसंगनिषक्तभासः प्रवर्तियोषधयोरत्नभासतेजदृढाःसुरतप्रदीपाः १० उदे
जयंत्यंगुलिपार्श्वनागान्मार्गेविलीनस्तहिमेपियत्र नतुवह्नयोऽपिपयोधरार्तानिर्दहंतिमंदागतिमच्चमुख

रतप्रदीपानवंतीति स्त्रीषधीधारोप्यमाणस्यप्रदीपस्यप्रकृतसुरतोपयोगात्परिणामैकाःतदुक्तं क्षारो
प्यमाणस्यप्रकृतोपयोगतेपरिणमतीति तथाप्रदीपकारणतेजदृढकारणनिषेधाद्दकारणकर्कीयोस्त्रिजत्तृणविनाद
नाचेत्युभयसंसृष्टिः १० उदेजयंतीति यत्रहिमाद्रौविलीनस्तंहिमंयत्रतस्मिन्स्मरणएवांगुलीनांपार्श्वं :

नोचनागनप्रदेशगनउद्वेजनयत्यपिकृतिरोत्पत्तेरायत्यपिमार्गेश्रोणीयश्चयपोधराश्चश्रोणिपयोधरं प्राप्यगत्वा
दकवद्भावः उर्वहेनउन्नतेरणश्रोणिपयोधरेणनीपीडितः क्लान्तः श्रान्तः दूरादिछतेः क्तः उपसर्गादितिधातावितिहृिः स्व
स्थानोसुखानीवसुखानियासांतानाश्रस्वसुख्यःकिन्नर्यः उष्ट्रमुखवत्समासः स्यात्किन्नरः किंपुरुषः तुरंगवदनोमयुरि
त्यमरः मेरोर्मेथरोगतिर्नमिर्देतिनत्यनेनेतिश्त्यर्थः पादपीठाकरेपिउन्नरनारनेगुरुत्वारीनस्त्रीश्रंगेनुरुवंनइतिनाव

दिवाकराद्भक्तियोगुरुसुतीनेदिवानीतमिरांधकारं क्षुद्रेपिनूनंशरणंप्रपन्नेममत्वमुच्चैःशिरसांसतीव १२

दिवाकरादिति योहिमाद्रिःदिवादिवसेनीतेनयाविष्टमिमिकउत्क्रमिवेतिचध्वनिः गुरुसुतीनेश्चंधकारंध्वांतं दिवा
दिनेकरोतीतिदिवाकराद्दिनकरात् दिवादिनेत्यादिनाटप्रत्ययः नीचार्थानांनयहेतुरित्यपानत्वात्यंचमी रक्षतित्राय
तेननुक्षुद्ररक्षणमनर्हमित्यनुवादः क्षुद्रइति उच्चैःशिरसांउन्नतानांशरणंप्रपन्नेक्षुद्रेनीचेपिसतीवसऊनइद
ममनंममायमित्यभिमानःअंसतीतिशेषःनूनं ममशब्दात्यष्ठीप्रतिपादकाद्व्यायात्वमत्ययः अर्थांतरन्यासोलंकारः १२

लोगूलविक्षेपेति चमर्योमरगविरोषाःइतस्ततोलोगूलानिवालधयः पुच्छास्त्रीन्मलोगूलेवालइस्त्यश्वबालधिस्त्यि
मरः तेषांविक्षेपेधूननेनेविसर्पिरेषांविसर्पमाणाःश्वेताः कांतयोयेषांतेश्चंद्रमरीचयइवगौराणिसुन्दराणितैः गोरः
करीरिसिद्धार्थेसुक्लेपीनेपुष्टेपिचेतिमालगीमालायांउपमानात्सामान्यवचनेरितिसमासः बालव्यजनेश्चामरैर्यस्य
हिमाद्रेर्गिरिराजसंज्ञामर्थयुक्तमनिधेयवंतंकुर्वंति राजानोहिछत्रचामरादिविहीनाइतिनाव १३ यत्रोशुका

लोगूलविक्षेपविसर्पिशोभैरितस्ततश्चंद्रमरीचिगौरैः यस्यार्थयुक्तंगिरिराजसंज्ञांकुर्वंतिबालव्यजनैश्चमर्यः १३
यत्रोशुकाक्षेपविलज्जितानांपक्षच्छिदांकिंपुरुषांगनानांदरीगृहद्वारीविलंबिबिंबास्तिरस्किरिण्योजनवंति १४

क्षेपेति यत्रहिमाद्रौशुकाक्षेपेणवस्त्राहरणेनविलज्जितानांकिंपुरुषांगनानांकिन्नरस्त्रीणांपक्षच्छिदोदेवगत्या
दरीगृहद्वारेषुविलंबिबिंबावलंबमानदेहाः अतस्तास्तिरस्करिण्योजनवंतिप्रतिसीरंजनवंतिकास्यात्तिरस्करि
णीचेत्यमरः तिरोन्यतरस्यामितिसर्वनामलदेद्वारोप्यमाणतिरस्करिणीत्वस्यप्रकृतोपयोगित्वान्परिणामालंकारः १४

नागीरथीति नागीरथीनिर्झरस्त्रीकराग्रगेणाग्रमाहरथः कर्णनो कर्मणीषष्ठी वोढाप्रापकः वहेस्तच्च मुहुः पुनः पुनः
सखोवा पोनःपुण्योन्नरार्थेचसद्योर्थेस्यात्मुहुःपदमित्यमरः कंपितदेवदारुःनिम्नानिविशेषितानिशिरवेडिबहीणिगति
लाघवार्थेकिरतेःकरिअद्यनियेनसतथोक्तः कमादिशेषणत्रयेणशैत्यमंद्यसौरभ्याणुक्तानि यस्यहिमाद्रेर्वापुर्पक्षायुः
श्रविष्टमृगेभ्योगिरतमृगेभ्योतेरितिनावः श्रविष्टंमार्गितंमृगितमित्यमरः किरतेः श्रासेव्यते १५ सप्तर्षीति सप्तवते

नागीरथीनिझरस्त्रीकराग्रंवोढामुहुः कंपितदेवदारुः यद्यापुरविष्टमृगैःकिरतेरासेव्यतेनिम्नशिरवेडीबहिः १५ स
प्तर्षिहस्तावचितावशेषाण्यभेदिवस्तान्परिवर्तमानः पयानियस्याग्रसरोरुहाणिप्रबोधयन्यूथमुषैर्मपुरवैः १६

ऋषयश्चसप्तर्षयः दिक्संख्येसंज्ञायामितिसमासः तेषांहस्तैरचितेत्यत्तनेनोत्वशेषाण्यवशिष्टानि शेषेप्रधानेनंता
रवेत्रिघन्त्रोपयुक्ततइतिकेशवः कर्मणिघञ्प्रत्ययः श्रनेनपयोनोसाफल्येस्तुचितं यस्यहिमाद्रेः रुहंतीतिरु रम.
हाणि श्युपधलक्षणःकप्रत्ययः श्रग्रेउपरियानिसरांसितेषुरु ७ श्रीरामायनमोनमः वासुदेवः ७

रुहाणिरुढानिपद्मानि श्रधःपरिवर्तमानोन्नमन्विवस्वान्सूर्यःऊर्ध्वमुखैर्मपूरवैःप्रबोधयतिविकासयति नकस्यचि
दधोमुखैः श्रतिमार्दवेमंडलत्वादयन्तमेरितिनावः सप्तर्षिमंडलंतुध्रुवादूर्ध्वमितिलोतिथिकाः श्रतस्तेषामयसरोरु
हानावस्तुचितं १६ यत्तोगेति यत्तोगनोयत्तसाधनानोसोमलतादीनांयोनिः प्रभवः तस्यनावस्तत्वं उक्तंच यत्तोगधर्मव
त्सरोहिमवानवत्तेश्वरेति धरित्रीधारणक्षमंन्यधारणोपयोगिसारबलंच सारोबलेस्थिरांशेवेत्यमरः श्रवेस्यतात्वाप्रतापति

यत्तोगयोनित्वमवेस्यतस्यसारंधरित्रीधारणक्षमंच प्र
जापतिःकल्पितयज्ञभागंशैलाधिपत्येसपमत्वनिष्टत् १७

ब्रह्मासवपमेरकल्पितोव्यवसापितोयज्ञभागोयस्मिन्नतत्रयोक्तं सोमस्यराज्ञःकुरंगःसिंधोःसिंधुमारोहिमवतोहस्तीति
क्रमेतेरिनावः शैलानामधिपतंश्रधिपतित्वं पत्यंगयुरोहितादिभ्योयणितियक्प्रत्ययः श्रन्वतिष्टत्ददावित्यर्थः उक्तंच
ब्रह्मांडे शैलानांहिमवंतंचनदीनामथसागरं गंधर्वाणमधिपतिंचक्रेचित्ररथंविभुरिति १७ ७ ॥ ॥ :-

कुमार॰टी॰

कुलकमिति समानसीमिति संप्रतिकथाप्रस्तोति मेरोःसखामेरुसख बंधुसंपन्नइतिभावः। स्थितिज्ञः मर्यादाज्ञः
क्रतसंपत्तिरनेनसूच्यते सहिमवान्पितृणामानसीसंकल्पजन्यीकन्यामुनीनामपिमाननीयांयोगब्रह्मवादिनांदृष्ट्वा
मित्यर्थः उक्तंविष्णुपुराणेनेमःसुमासुताजज्ञेमेनावैहरिणीतथा नेउनेब्रह्मवादिनोयोगिन्योवाप्सुजेहिनेति क्र
मानुरूपांकुलशीलसौंदर्यादिभिः सदृशीमेनांमेनकांकुलस्यस्थितयेप्रतिष्ठायैविधिनाशास्त्रेणोपयेमे परिणीतवान्।

समानसीमेरुसखःपितृणांकन्यांकुलस्यस्थितयेस्थितिज्ञः मेनांमुनीनामपिमाननीयामात्मानुरूपांविधिनोप
येमे १८ कालक्रमेणतयोःप्रहृष्टेस्वरूपयोग्येसुरतप्रसंगे मनोरमेयौवनसुहृत्यागमेनिवर्त्तधरराज
जकन्या १९

उपायमास्थकरणइत्यात्मनेपदं तेषांनुमानसीकन्यामेनानाममहागिरेः पत्नीहिमवतोयस्यांपु
त्रोमैनाकउच्यतइतिब्रह्मांडपुराणे १८ कालक्रमेणेति अथकालक्रमेणगच्छतीकालेनेत्यर्थः तयोर्मेनाहिमव
तोःस्वरूपयोग्येसौंदर्यानुगुणे अथवारूप्यतेज्ञेयतेइतिरूपंज्ञानंतद्योगेगुणस्त्रीनुसारिणीत्यर्थः सुरतप्रसंगेसुर
तकर्मणिप्रवृत्तेसतीति मनोरमेयौवनेउद्वृत्यागेधरराजपत्न्योमेनायागमेनिवर्त्त १९ श्रीरामकृष्णविद॰

रामा॰टी॰

अस्तूतेति सामेनानागवधूपयोग्येनागकन्यापरिणेतारमित्यर्थः अमेनोनिधिबहुसख्यंसमुद्रकृतमैत्रिकं सख्यस्तेत्व
वयन्नाह पक्षच्छिदिपक्षच्छेत्तरि मस्मुहिषेत्यादिनाक्षिप्र वृत्रत्राताक्रुद्धेकुपितेसत्यपिकलिराक्षतानांवज्रप्रहारा
णं संबंधेषष्ठी वेदनाजानातीतिवेदनाज्ञः ज्ञानेनुपसर्गकः उपपदमितिडितिसमासः सनमवतीत्यवेदनाज्ञःतं क
लिराक्षतवेदनानभिज्ञमित्यर्थः सापेक्षत्वेपिगमकत्वात्समासः पक्षच्छेदोद्यतत्राक्षाणयत्नरणागमनमनयोः

अस्तूतसानागवधूपयोग्यंमेनाकंमेनोनिधिबहुसखं कुर्वेपिपक्षच्छिदिवृत्रत्रात्रावेदनाज्ञःकलिराक्षतानां २
अथापमानेनपितुःप्रयुक्तादक्षस्यकन्यानदहद्वपुस्त्वी सतीसतीयोगविसृष्टदेहातांजन्मनेशैलवधूमपदे २१

अस्यस्तमितिभावः सर्वपर्वतपक्षच्छेदेस्वयमनुच्छिन्नापक्षएवेतिमैनाकस्योत्कर्षः नादकपुत्रवत्वंहिमाद्रेरितिसार्थं
कंमैनाकस्यवर्णनं यस्मात्तूतनवेक्षातानविज्ञापेतवापिता नोपयच्छेतनोपात्तःपुत्रिकाधर्मशंकयेति अत्रात्मा
मरिणयनंनिषेधात्पार्वत्याःचारुमतीत्वदर्शितमितिवर्णयंति २० अथेति अथमैनाकतन्मानंतरंदक्षस्यस्वशपतः

कन्यानवस्महारस्यएवंपत्नीएवंनार्यासतीपतिव्रता सतीसाध्वीपतिव्रतेत्यमरः सतीमानामदेवीपितुर्दक्षस्यकन्यैरिषष्ठी॥
अपमानेनस्वनत्र्वतयांप्रयुक्तांप्रेरिता योगेनयोगमार्गेणविसृष्टदेहात्यक्तदेहासतीजन्मनेपुनरुद्भवायनांशैलवधूमेनां
प्रपेदे अत्रकिलपुराहेवीदक्षाध्वरेतत्कर्तास्वनत्र्वतमसहमानापितरंचप्रत्यनयात्प्राक्षाप्तुपेक्षस्वशरीरंयोगाग्निसं
दहेतिकथानुसंधेयाः २१ सीन्धराणामितिः मव्याकरणेसासतीन्धराणामधिपेनहिमवतासमाधिमत्तांनिपम

सान्धराणामधिपेननसांसमाधिमत्यासुरपादिभिस्या सम्यक्प्रयोगादपरीक्षितायांनीतावितोसाद्गुणेनोत्साहगुणेनसंप
न्न २२ प्रसन्नदिक्पांसुविविक्तवातानुरवस्वनानंतरपुष्पवृष्टिः शरीरिणांस्थावराणांगमानांसुखायतज्जन्मदिनेव
न्नव २३॥
वत्यांनसांमेनकायांसम्यक्प्रयोगात्साध्वाचरणाद्धेतोरपरीक्षितायांनीतौउत्साहगुणेनोत्साहशक्त्याकर्त्रा
संपादितोदपादिउत्पादितो यद्यनेर्ल्यनाकर्मणिक्तुः क्विएनावकर्मणीतिक्विएप्रत्ययः क्विणोसुगेतिक्तुक् २२ प्रसन्न
दिगिति प्रसन्नानिर्मलादिशोयत्रतत्प्रसन्नदिक् पांसुविविक्तारजोरहितावातायस्मिन्नतत्थो श्रीरामहृत्काव्य

कं शंरवस्वनावत्स्वनस्पवाऽनंतरंपुष्पवृष्टिर्यस्मिन्नतत्तथोक्तं तस्याः पार्वत्याः जन्मदिनंतत्कन्मदिनंस्त्रिनिशीत्याः स्त्र
रावृत्तादयः स्त्रेत्रानासेत्यादिस्थावरश्चप्रत्ययः जंगंमंनेनजंगहुनीतिजंगमाः देवतिर्यङ्मनुष्यादयः गमेर्डऊनात्यचस्
च स्त्रावराश्चजंगमाश्चस्त्रावरजंगमास्तेषांहृद्यानामपिशरीरिणांसुखायानंदायवज्जन्म २३ नयाऽहिनेतिस्फुरत्प्र
मेऽत्रयातयाऽहिन्यासवित्रीजनयित्री स्वरतिस्फूर्त्यादिनाऽऽगमः विहूरस्याद्रेःपांतन्नूमिर्विहूरन्नूमिः अविहूरेवि

नयाऽहिन्यासुतरांसवित्रीस्फुरत्प्रमामंऽत्रयांचकासे विहूरन्नूमिर्नवमेधराद्याऽहिन्नयारत्नराजाकयेव २४ दिने
दिनेसापरिवर्द्धमानालब्धोदयोवांऽमसीवलेखा उपोषजावण्यमयान्विशेषान्त्सोत्कानराणिवकलांतरालि २५ ज

हूरस्यगिरेरुन्नंगशेषसः काकनाजकसीमांतेमणेस्तस्याकरोनवेरितिखुरः नवमेयराद्याऽहिन्नयारत्नराजाकयीर
लोकरेणेवसुतरांचकाशे २४ दिनेति लब्धउदयोययासालब्धोदयाउत्पन्नेत्यर्थः अस्तुदितायत्रदिनेहिनेप्रतिहिन
नित्यवीप्सयोरितिवीप्सायांद्विरुक्तिः परिवर्द्धमानाऽनयत्रसमानमेतत् स्वकात्मचंद्रमस ७ श्रीरामायनमः

इयंचोऽमसीलेरेवलावण्यमपान्कांतिविशेषप्रचुरान् शुक्लफलेषुलाबायास्तरलत्वमिवोत्तरान्प्रतिनातियदंगेषुतस्याव
ण्यमिहोच्यतइतिन्यायात्। विशेषानवयवान् विशेषोवयवेष्वेकोऽन्वन्वन्यजमात्रायां ज्योत्स्नायामिवअनंतरं अनंतर्हि
यंयेषांतानिज्योत्स्नांतराणि ज्योत्स्नयाअनंतर्हितानिआवृतानितन्मयानीतियावत् अस्याः कलाः कलांतराणीवसुस्थेति
समासः स्वानात्मीयान्यनादर्थरंध्रांतर्हितेषुचांतरमित्युभयत्रापिरागश्चतः उपोषउपचितवती सेयमनेकेवशब्दावाक्या

नोपार्वतीत्यग्निजनेननाम्नाबंधुप्रियोबंधुजनोन्नुहाव उमेतिमात्रातपसेनिषिद्धापश्चादुमाख्यांसुमुखीजगाम २६

र्थोपमेत्यादंडी वाक्यार्थेनैवदाक्यार्थःकोपियदुपमीयते एकानेकेवशब्दत्वात्सावाक्योर्थोपमाहिधेति २५ नोपार्वती
तिबंधुप्रियोनोबालोबंधुजनःपित्रादिरग्निजनागतेनअग्निजनेनपित्रादिपूर्वबंधुसंबंधोपाधिकेनेत्यर्थः अग्नि
जनाःपूर्वबांधवाइतिकात्रिकायो नाम्नापर्वतस्यापत्यंस्त्रीपार्वती तस्यापत्यमित्यण् इतिन्नुहावआहूतवान् रूयतेलिं
पर्वतजन्मत्वोपाधिनापार्वतीतिनामजगामेत्यर्थः पश्चादग्निजननामग्रहणानंतरंमात्राजननाम्नाउइतिसं ज्ञः

बोधनेउइतिवितर्केसंबोधनेपादपूरणेषितिगणव्याख्याने मात्रादानिवारणे उमेतिअपिवसेमाकुर्वित्येवंरूपेण
नपसस्तपश्चर्यतिःवारणार्थनामीमिनइत्यादानत्वात्संज्ञी निषिद्धावारितासतीसुमुखीसाबालाउमेत्याख्यानामधे
येनउमाख्यांजगाम २६ महीजनइति पुत्राश्चदुहितरश्चपुत्राः चात्रपुत्रोस्वसृदुहितरमामित्येकशेषः तेसंतीति
पुत्रवान् तस्मार्थेमनुप् तस्यपुत्रवत्तोपिबहुपत्यसापार्वत्यर्थः महीभृतोहिमादेर्हिश्चत्तस्मिन्नपत्येलोके अपत्ये

महीभृतःपुत्रवतोपिदृष्टिस्तस्मिन्नपत्येनजगामतत्सिं अनंतपुष्पमधोर्हित्वेतिरेफमालासविशेषसंगा २७

तोकंनयोःसमेइत्यमरः तस्मोपार्वत्यास्मित्यर्थः तृप्तिंनजगाम तथाहिअनंतपुष्पस्यनानाविधकुसुमस्यापिमधोर्व
तस्यसंबंधिनीरिरेफमालानंगमात्रावतस्यविकारेहृतेहृतकुसुमे अवयवेचमाणेोषधिहृत्तेस्यइतिविकारार्थोत्यन्न
स्यपत्यपस्यतुरप्रकरणेपुष्पफलहृलेषुबहुलमिनिवचनात्तुरप्सदिशेषःसातिशयःसंगेयस्याःसानयोक्ता अत्यासक्तेत्यर्

प्रनेति प्रनामहत्या प्रशस्याधिकपाणिरवयाज्ञातयापश्च त्रिखादीयपोरवयवावयविनावाश्रयेणव्यपदेशः त्रयोमार्गपस्मात्त्र
यात्रिमार्गयामंदाकिन्याकिन्यानृतीयायोर्लोकस्त्रिदिवस्वर्गः वृत्तिविषयेत्रिशब्दस्यत्रिनागवत्सूरणार्थत्वं दीव्यतेस्मधन्त्र
यैकविधानंदिव्यत्वेत्यर्थइतिक्षीरस्वामी तस्यमार्गइवसंस्कारोव्याकरणजन्यासुद्धिस्तद्वत्यागिरावाचा मनोवेधसस्त्रि
र्निहिताधिवाचीतिश्रुतेरितिभावः मनसईषामनीषीविद्वानिव दृषोदरादित्वात्साधुः तयापार्वत्यासहिमवान्सुतः

प्रनामहत्यात्रिरवयेवदीपस्त्रिमार्गयेवत्रिदिवस्यमार्गः संस्कारवत्येवगिरामनीषीतयासुतश्चविभुषितश्च २९
मंदाकिनीसैकतवेदिकानिः साकंडुकैःकृत्रिमपुत्रकैश्च रेमेमुहुर्मध्यगतासखीनांक्रीडारसंनिर्विशतीवबाल्ये
२९

शोभितःविभूषितश्च अत्रशिवागिर्योरुपमानानर्हत्वान्नविशेषणाधिक्यदोषः इयंमालोपमेति २९ मंदाकिनीति
सापार्वतीबाल्येवयसिक्रीडनांरसः स्वादोरुचिरितियावत् तेक्रीडारसं रसेगंधरसेस्वादइतिविश्वः निर्विशतीव राम
भुंजानेव निर्वेशेनतिभोगयोरित्यमरः आछिन्द्योर्मिनिनुमागमाभवः सखीनांमध्यगतासतीं भः ११

राकिन्याःसैकतेषुवेदिकानिः कंडुकैःक्रियमानैःकृत्रिमैःसुतःक्रिरितिक्रिप्रत्ययः क्रेर्मुडितीमुमागमश्च पु
त्रकैःपाचालिकानिश्च पांचालिकापुत्रिकास्याद्दन्त्यादिनिःकृतेत्यमरः संज्ञायांकनितिकनूप्रत्ययः मुहुःरेमे २९॥
तांहंसेतिस्थिरःस्थायीउपदेशः प्राग्नावीयस्यास्तांमेधाविनीमित्यर्थः तांपार्वतीमुपदेशकालेप्राक्तनजन्मविद्याःस्मर्तृ
न्मविद्याइत्यर्थः त्रारदिगंगाहंसमालाइवनक्तंरात्रौमहौषधीर्तमोविरोधाः आत्मनासःस्वदीसयइवप्रयेदिरे उपमा

त्तांहंसमालात्रारदीवगंगामहौषधीर्नक्तमिवात्मनासः स्थिरोपदेशामुपदेशकालेप्रपेदिरेप्राक्तनजन्मविद्याः त्र०
असंनतेमेऽनमंगयष्टेरनासवाख्यंकरणंमदस्य कामस्यपुष्पव्यतिरिक्तमस्त्रंबाल्यात्परंसाप्यवयःप्रपेदे त्र १ ३०

तसामर्थ्यान्उपदेशमंतरेणैवेतिगम्यते त्र० असंनतमितिअथसापार्वतीअंगयष्टेरसंनतेअयत्नसिद्धेमंडनस्य
साधनेआसवाख्यंस्त्रिनंअनासवाख्यंमदस्यकरणंसाधनंकामस्यपुष्पव्यतिरिक्तमस्त्रंअस्त्रभूतेबाल्यात्परंशैशवा
त्परमनंतरमाविर्यौवनेप्रपेदेआप यौवनेनहियुवनयःप्रसाध्यंतेमाद्यंतिकामंपनेचेतिभावः अत्रद्वितीयप

देऽासवरूपकारणान्तरेऽपितत्कार्यमात्रोक्तिर्विनाभावनालंकारः तदुक्तं कारणान्तरेकार्यस्योत्पत्तिर्विनाभावनेतिप्रथमतृतीययोरुक्तलक्षणान्तरावद्योवनेऽारोप्यमाणयोर्मउनमदनास्त्रतयोः प्रकृतोपयोगित्वात्परिणामइत्यलंकारसर्वस्वकारः तल्लक्षणंतूक्तं ३१ उन्मीलितमिति नवयौवनेनप्रथमयौवनेनविनाकृतेऽभिव्यञ्जितस्तनजघनादिसंस्तनमित्यर्थः तस्याः पार्वत्याः वपुःतूलिकयाकूर्चिकयाशास्त्रकथयेत्यर्थः तूलिकाकथितालेख्यकूर्चिकातूलशब्दयोरितिविश्वः उन्मी

उन्मीलितंतुलिकयेवचित्रंसूर्यांशुभिर्भिन्नमिवारविंदं ब
भूवतस्याःस्फुटरत्नरोमिवपुर्विनाकृतंनवयौवनेन ३२

लितंरत्ननखेनेोन्मीलितंसमुत्कीर्णमितिपावत्उन्मीलितंसमुत्कीर्णमितिविश्वः चित्रमालेख्यमिव सूर्यांशुभिर्भिन्नंविकसितंअरविंदमिवबभूवतस्योः स्तनयोरुपस्तनद्वयोरंतरं सुमानसुखेत्यादिनाऽपत्वप्रत्ययोनोपपातः चतुरस्रमनूनातिरिक्तंयथातथाशोभनेनेतिचतुरस्रशोभिबभूव नाछीत्येतिनिः चतुरस्रशोभिणिणाविन्याहवा रामः
मनः चित्रारविंदयोस्तूलिकातरणिकिरणसंबंधइवसनःसिद्धसेवांगसौष्ठवणयौवनमाकुर्वाणोनिर्मलनखकोबभूवेतिनावः ३२ १२

अनुन्नतामिति संप्रतिसप्तदशभिःश्लोकैस्तस्याःपादादिकेशांतवर्णनमारभते अनुन्नतयोरगूढनखयोःप्रभाभिर्निमिश्रेणनिक्षेपणान्निरन्तरासयोः रागमंतर्गतलोहितंरागःकेशादिकेरकौमाभर्यैलोहितादिद्युतिरागस्तनः उद्भिन्नौवमंतावित्रबभूविनिःसारयंतावित्यर्थः अत्रोद्भिन्नेत्यौणार्थत्वान्नयाप्तादोषः प्रत्युतगुणएव यथाहुः
ङौ निष्ठनोर्णीर्व्याप्तादिगोणइत्यिप्याप्यं अतिसुंदरमन्यत्रयाप्यकक्षाविगाहनइतितस्याश्चरणोनश्वरणोष्ट

अनुन्नतागूढनखप्रभाभिर्निक्षेपणान्निरंतरौ आजघनस्तश्चरणोष्टपिंगलारविंदश्रियमप्यवस्तोरू

पियामप्यवस्तांएकत्रावस्थानरहितांसंचारिणीमित्यर्थः स्तजारविंदश्रियमाजघनस्तुः स्तनविशेषणान्निपतनेहित्यजनः अत्रसामुद्रिकाः पस्यारक्ततलोपादावुन्नतायतत्वस्निग्धो निगूढगुल्फोनिरंतरोसास्यान्नृपतिसंमतेति अत्रोपमानस्तधर्मस्यस्तजारविंदश्रियश्चरणोरुपमेययोरनादरविंदश्रियमिवश्रियमितिकरणात्तेपनिदर्शनालंकारः तदुक्तं असंभवधर्मयोर्गुरुपमानोपमेययोः प्रतिबिंबक्रियागम्यत्वमात्मानिदर्शनेति सात्रसंभ

धेत्यसंबंधलक्षणानिरयोन्नानुप्राणिता अत्यन्तानित्यनेनस्खलारविंदस्यैर्यसंबंधेप्यसंबंधानिधानात् ३२ सारात्रेति
प्रसुपदेत्रानुध्वैः अथवाविधयाविधेतिन्यायादितिभावः नदेवत्यनक्किन्दपुरश्रिंनितान्यादिस्मुनिरादानुमिछुनिः त्रि
न्निनमेच्छुकनिनोपदेत्रामिछुनिरित्यर्थः राजहंसैःसन्नतांगीकृचनारादितिभावः सापार्वनीलानिविलासेरंचिताःपुनि
नाविन्नाः पादन्यासायेषुतेषु अंचेःपूजायामितीडागमः लीलाविलासक्रिययोरित्यमरः गतेषु विषयेव्यनीयतेववनी

सारात्रहंसैरिवसन्ननांगीगतेषुलीलांचितविन्नमेषु व्यनीयतप्रसुपदेत्रानुध्वैरादिस्मुनिर्नूपुरसंनितानि ३४ हृत्वा
नुपूर्ववेचनचानिदीर्घनंघेस्मनेत्रश्रवनस्तदीये शेषांगनिर्माणविधौविधातुर्जावण्यउत्याद्यइवासयत्नः ३५ ।

तांकिमु अन्यथाकथमस्याहंसगतिरित्युत्प्रेक्षा ३४ हृत्वानुपूर्वेतिहृत्नेवचुलि पूर्वंपूर्वमनुगतेस्वनुपूर्वेणेपुछाका
रइत्यर्थः हृत्नेचतेत्रनुपूर्वेचहृत्वानुपूर्वेनानिदीर्घेमनसिविनाप्ययानज्ञसमासाभावः नञ्कारककिंचि राम०
पणात्प्रयोगादवस्तेयं स्मुनेमंगलेनस्याश्मेनदीयेनंघेप्रसन्ने नंघानुपसर्गेत्यमरः सप्तवतोनिर्मितवतः ब्र ।। १३

विधातुःस्रष्टुःशेषांगनिर्माणविधौविषयेनंत्रानिरिक्तावयवनिर्माणेत्यर्थमित्यर्थः उत्याद्येपुनःसंपाद्येलावण्येकांतिविशे
षविषयेलावण्यसंज्ञकंयत्रआसेवबन्नवकिमिवोत्प्रेक्षा उपादानमनेरणकार्यस्यकृत्वाज्ञंगानांचलावण्यो
त्पादकत्वात्पूर्वसंचितस्यनंघार्थमेवकार्क्ष्यान्नविनियोगात्पुनर्लावण्यसंपादनेयत्नःस्यादित्यर्थः नादक्षोदर्पेनञ्कंघे
इतिभावः आसेतिबन्नवार्थेतिङंतत्वनिरूपकमव्ययमितिस्त्रेणकारायनः वस्तुतस्तुनिङंतप्रतिरूपकंआसेत

नांगेप्रहृत्यास्वविकर्कशत्वादेकांतश्वेत्यात्कदलीविशेषाः तद्धापिलोकेपरिणाहिरूपेजानात्तद्वीरूपमानबाह्याः
३६ ।

रितिन्यायेनानियमात्तादृक्निडंतस्यैवानाघात् किंतुकविनामयंप्रामादिकःप्रयोगइत्याह वामनस्तुआसगतिदीप्त्यो
र्ज्ञाने ष्ठित्यस्यधातोरिदंतिरिरूपमित्याह आसेत्यसेरितितदानीमासेतिदीप्त्यर्थेआसदीप्तेप्रवृत्तइत्यर्थः ३५ नांगे
ष्विति नांगेष्वाणमेरावणादीनांहस्ताःकराःत्वचिचर्मणिकर्कशत्वात्कदलीविशेषाः राजरंभादयःएकांतश्वेत्यान्नियम
श्वेत्याद्योलोकेपरिणाहिदैर्घ्योत्पत्तेरूपंतद्धापिस्वपरिणाह्यात्करिकदलीमानस्यतुतादृक्परिणाहोपिनास्ती

तिभावः तस्मात्तद्वैरूपमानवाद्यानाताः उपमानक्रियानर्हविरूपः नतुवैनिकार्कवर्णेनाप्येकानशेत्यभिनिभावः
३६ एतावेति अनिंदितायाश्चनवद्यायास्तस्याः कांचीगुणस्थानंनितंबबिंबएतावानानु एतावतैवप्रत्यवधा
रणानुज्ञानुनयामंत्रेणेनतुइत्यमरः शोभनतेइतिशोभि आवश्यकेणिनिः ततस्त्वप्रत्ययः अनुमेयंशोभितंशोभ
यस्येतत्तुमेयशोभि त्वप्रत्ययस्कृगनार्थत्वान्नप्रयुक्तइत्याहवामनः पश्चादादेनैःस्येपिपश्चान्नपश्चर्यानंतरम्

एतावतानन्यमेयशोभिकांचिगुणस्थानमनिंदितायाः आरोपितंयद्गिरिशेनपश्चादनन्यनारीकमनीयमंकं ३७

स्पर्धः गिरौशेतइतिगिरिकैलासोस्यास्तीतिगिरिशःशिवः लक्ष्मादित्वाच्छप्रत्ययः तेनगिरिशेन शिवः गिरौउरच्छ
दसीतिउरप्रत्ययः मांसपामपिकचिदिष्यते अपवर्गगिरिःकैलासोस्यास्तीतिगिरिशःशिवः लक्ष्मादित्वाच्छप्रत्य
यः तेनगिरिशेनअन्यासांनारीणांकमनीयःकमयितुंशक्योनन्यनारीकमनीयः तमंकंनितंबेनारोपितं राम॰
अधिरोपितमितियत्एतावतालिंगेनेतिदूर्वाणन्वयः रोहतेर्णिजंतात्कर्मणिक्तः रुरुःयोन्यंतरस्यामितिपकारः गत्यर्थवि ५५
वक्षायादिकर्मकत्वं प्रथानेकर्मणिक्तः गिरिशानितं ३७

बिंबंविद्यतिन्यायसोदर्पगिरिशंकरूपनितंबबिंबत्वावयतिरेकेणानार्यंतरनितंबबिंबवत्त्वविपक्षेहेत्वंतरनिर्बाधिता
दाक्षायणीनितंबबिंबस्तुपक्षसपक्षयोरन्यतरत्वावाननिश्चेनिष्कलंकमनुमानमिति अतमत्तेनसंरंभेण ३७ तस्या
इति निर्वीवस्त्रयेयिं स्त्रीकरीवस्त्रबंधेपिनीवीपरिणेपिचेत्यमरः अतिक्रम्यक्रमतीत्यनतंनिम्ननाभिरंध्रप्रविशन्तर्वि
स्तृतमस्याः पार्वत्यानवरोमराजिः सितेतरस्यासितस्येदंनीलस्येत्यर्थः तस्याःपार्वत्यामेखलातन्मेखलातस्याइत्यनु

तस्याः प्रविशन्तनाभिरंध्ररराजनीलानवरोमराजिः नीवीमतिक्रम्यसीतेतरस्यतन्मेखलामध्यमणेरिवा
र्चिः ३८ गंभीरनाभिह्रदसन्निधानेरराजनीलानवरोमराजिः मुखेंदुनीतस्तनचक्रवाकचंचच्युतस्रोवलग
जरीव ३९

ष्टेः पुनस्तच्छब्दस्यावांतरत्वात्स्रोटव्यः तस्याःनाभ्यामेखलातत्रतदवस्थानात्तस्यामध्यम
णिरर्चिःप्रभेवरराज ज्वालानामोनपुंस्यर्चिरित्यमरः ३८ गंभीरनाभीतिच्छेदकः ३९ श्रीरामायणम

मध्येनसेति वेदिः परिस्कृनान्तमिरित्यमरः वेदिरिवविलग्नमध्यातनुमयासाबालापार्वनीमध्येनमध्यभागेनचारुसौम्यवलि
त्रयंकामस्यारोहणार्थंनवयौवनेनप्रपुङ्करचितंसोपानमिवबभारेत्युत्प्रेक्षा ३९ अन्योन्यमिति अन्योन्यंपरस्परं कर्म
व्यतिहारेसर्वनाम्नोद्वेनवतइतिवक्तव्यान्द्विरुक्तिः समासवच्चबहुलमितिबहुवचनादसमासपक्षेपूर्वपदस्यप्रथमे

मध्येनसावेदिविलग्नमध्यावलित्रयंचारुबभारबाला आरोहणार्थंनवयौवनेनकामस्यसोपानमिवप्रपुङ्कं ३९
अन्योन्यमुत्पीडयदुत्पलाक्षास्तनद्वयंपांडुतथाप्रवृद्धं मध्येपयारोमसुखस्तनस्यमृणालसूत्रान्तरमप्यलभे ४०

कवचनंसु उत्पीडयत्उपरुंधयत् पांडुरंगौरंपीवरमित्यर्थः उत्पलाक्षास्तस्यास्तनद्वयंतयातेनप्रकारेणवृद्धं कर्त्तरि
क्तः रोमसुखस्यरुग्रहुकस्येतिस्वरूपवर्णनं तस्यास्तनद्वयस्यमध्येपथायेनप्रकारेणमृणालसूत्रान्तरंविसतंतु
मात्रावकाशेऽपिअलभेलब्धुमशक्तं अंतरमपकारणवर्धीत्यमरः अत्रसंबंधेऽसंबंधलक्षणातिशयालंकारः कु
चयोः पीवरत्वातिशयार्थमवकाशस्यसंबंधेऽपिसंबंधप्रतिषेधोदिति ४० ढः॥

लोकेसुकुमारतमेवकुसुमास्त्रस्यसाधकतमत्वमितिस्तिनेत्याह स्त्रिरीषेति तस्याश्चोनदीयोबाहुस्त्रिरीषपुष्पाधि
कंसोकुमार्यंमार्दवंययोस्तौतथोक्तावितिमेवितर्कः ऊहः कुतः योबाहूपरान्तिनेनापिहृदोनिर्ज्झिनेनापिमकरध्वजेनक
मनहरस्यकंठपाशेकंठबंधनऊर्ध्वलनो कंठालिंगनंप्रापितावित्यर्थः तदसाध्यसाधनान्नदाधिक्यमितिभावः अत्रब
लारोपितकंठपाशत्वस्यप्रकृतवैरनिर्यातनोपयोगात्परिणामालंकारः ४१ निर्ज्झिनोरोकेतिश्लेषकः ४२ कंठस्ये

स्त्रिरीषपुष्पाधिकसोकुमार्योबाहूनदीयावितिमेवितर्कः परान्तिनेनापिहृदोहरस्ययोकंठपाशेमकरध्वजेन ४१
निर्ज्झिनारोकरत्नप्रस्तिपालिद्यंचारुनंतदीयं नवोदितेंदुप्रतिमस्यरोमोल्लासःप्रहर्षोदिफलीचकार ४२
कंठस्यतस्यास्तनबंधुरस्यमुक्ताकलापस्यचनिस्तलस्य अन्योन्यरोमाननानाऊष्मसाधारणोऊष्मणऊष्मन
२: ४२ ४३
ति तस्याःस्तनान्तबंधुरस्योन्नतस्यकंठस्यनिस्तलस्यवर्त्तुलस्यमुक्ताकलापस्यमुक्ताऊषणस्यचवर्त्तुलंनिस्तलंवृत्तं
बंधुरंतून्नतानतं कलापोनूपणोबर्हइतिचामरः अन्योन्यस्यरोमाननानात्वं ऊषणऊष्मनावः अनेकार्थीसंका

रमावः साधारणः समानोधर्मः उभावप्यमोत्पन्नस्योत्पर्कोचधर्मवतुरित्यर्थः अत्रकंठमुक्ताकलापयोः श्लेषाक्रि
याकारेणान्योन्यजनकत्वात् अन्योन्यालंकारः तदुक्तं परस्परंक्रियाजननेऽन्योन्यमिति ४३ चंद्रमिति लोलाचपलापरि
भ्रमणशीलेत्यर्थः लक्ष्मीःकांत्यभिमानिनिदेवताचंद्रंगताप्राप्तासतीपद्मगुणान्सौगंध्यादीन्ननुकरोतीनुकरोति पद्मा
श्रितासतीचंद्रमसश्रांचंद्रमसीमनिरूप्यश्लेषेणो अनिरूप्यानामश्लेषनयोरित्यमरः उमामुखंप्रतिपद्यनुहौचंद्रपद्मेसंशयः क

चंद्रंगतापद्मगुणान्तुंकेपद्माश्रिताचंद्रमसीमनिरूप्यो उमामुखंतुप्रतिपद्यतोजादिसंशयंधीतिमवापतत्स्त्री
४४ नारंकपुंभंविररामतस्याःश्लेष्यात्मज्ञायाःश्रवणहृयस्तंमत्वानविनीमरनारिपन्नीसेवासमेताविवपुष्पदंतौ४

रणंपद्मास्तोद्दिसंशयंधीतिमानंदमवाप तत्रोपमानस्तचंद्रपद्मापेक्षयोपमेय
स्योमामुखस्याधिकगुणत्वोक्त्याव्यतिरेकालंकारः तदुक्तं तेदप्राधान्येऽपमानोपमेयस्याधिक्येविपर्ययेवाव्यतिरेकइ
ति ४४ नारंकपुंभेतिश्लेषकः ७ ४५ :-\

पुष्पमिति पुष्पंपुंडरीकादिकंप्रवालेपल्लवेउपहितंस्याद्यदि प्रवालोवल्लकीदंडेविद्रुमेनवपल्लवइतिविश्वः मुक्ताफलंवा
स्फटेनिर्मलेविद्रुमेतिश्लेषोनिस्फुरविद्रुमस्तंस्याद्यदि ततस्तर्हिविशारदस्यश्लेषस्यतामेत्यरुणेऽधःपर्यंतास्फुरतारुकरो
तियस्यतस्यतयोक्तस्य ततस्तस्याःपार्वत्याःस्मितस्यानुकुर्यात् स्मितमनुकुर्यादित्यर्थः माषाणामश्रीयादितिवत् संबंधमात्र
विवक्षायांषष्ठी अत्रपुष्पप्रवालयोर्मुक्ताफलविद्रुमयोश्चासंबंधेसंबंधातिशयोक्तिः साचसंभावनयोत्यलंकारसर्वस्वकार

पुष्पंप्रवालोपहितंयदिस्यान्मुक्ताफलंवास्फुरविद्रुमस्तं ततोनुकुर्याद्विशदस्यतस्यास्तामेवोष्ठपर्यंतरुचःस्मित
स्य ४७ स्वरेणतस्याममनक्रतेवपञ्जलिनापामभिमानवादि अपत्यपुष्पप्रतिरूपतायाश्रोतुर्दिनंत्रीरिवता
मगात ४८ :-\

सचदर्वोक्तसंशयोत्तरानुप्राणितइति उपमानस्यतत्पदोपमेयताकथनयोः प्रतीपमितिलक्षणं
४७ स्वरेणेति अभिमानवादिमधुरत्वादिगुणंतस्यापार्वत्योक्रतक्रतेवक्रतस्तावित्येवकिंप्र स्वरेणनादेन
पञ्जलितायोक्त्यासंपेत्यो कर्त्तरिक्तः अन्येःकाकादिभिःपुष्टाअन्यपुष्टाकोकिलापि विमुखइत्याजातिवचनत्वा
वात्तद्भीवनावः तत्प्रमानादिपमबद्धादिनंत्रीरिव अतिरस्तंत्रिमइतिनंत्रिधातोरौणादिकइप्रत्ययः मात्र

नावान्तरत्वमादिलोपः नदुक्तं अवीत्कस्मीनरीनेत्रीह्रीधीश्रीणमुदाहृतः स्त्रीलिंगनाममीषांतुसुलोपोनकदाच
नेतिसंग्रहः एनेप्रांतानन्नवंतीत्यर्थः श्रोतुर्नस्पतिकृतशब्दाकर्णकठोरनादान्नवतीतिशेषः ४८ प्रवातेति प्रव
तेप्रस्तवातस्तेयन्नीलोत्पलेतनोनिर्विशेषंनिर्दंतसदृशमित्यर्थः अधीरविप्रेक्षितंचकिनविलोकनेन्यायतात्पाति
शयनेनयातयापार्वत्या मृगंगनासोहरीलिलोगृहीतमस्तं अथवा मृगंगनादितनस्तस्याः पार्वत्याः पंचम्यास्तसिल

प्रवातनीलोत्पलनिर्विशेषमधीरविप्रेक्षितमायतात्क्षया तयागृहीतंतुमृगंगनास्तनोगृहीतंतुमृगंगनानि
४९ तस्याः शशांकाननबिम्बमेवकांतिंकठोरायतलेखयोर्धीतोवीक्ष्यलीलाचतुरामनेगः स्वचापसौंदर्यमदंतुनोम ५०

गृहीतंतु अनपेक्षितस्यपरस्परगृहेणप्रेक्षणादुपेक्षितंकेचित् नदुपनीतिसंदेहालंकारइत्यन्ये उभयोःसंकरइ
त्यपरे ४९ तस्याइति आयतलेखयोर्दीर्घलेखयोस्तस्याःपार्वत्याःकयोःसंबंधिनीशशांकायाअननेब श्रीराम रामः
१७

ननिर्मितेवस्थितायाकांतिः लीलाचतुरंविलासमुनगंनोकांतींवीक्ष्यलीलाचतुरामनेगः स्वचापसौंदर्येणयोमदस्तंतुमोचेतिसौंद
र्यातिशयोक्तिः ५० लज्जेति निरूपयतिर्यदिनोनोचेत्तस्मिन्लज्जास्यादि संशयस्यानयोःसंशयंमदेहोनास्तीत्यर्थः प
र्वतराजपुत्र्याःपार्वत्याःशशिरेखादिशब्दात्पुत्रशब्दाच्छन् तेप्रसिद्धकेशपाशंकेशकलापं पाशः पक्षेअस्तश्च

लज्जातिरूपंयदिचेत्तस्मिन्दृश्यंपर्वतराजपुत्र्याः
तेकेशपाशंप्रसमीक्ष्यकुर्वंतिप्रियत्वमिथिलेचमयि ५१

कलापार्थःकचात्परेइत्यमरः प्रसमीक्षदृष्ट्वेत्यर्थः

सर्वेति किंबहुनासापार्वतीविस्वस्त्राविधात्रा एकत्रनिष्ठतीतिएकस्थंतस्यसौंदर्यंस्यात्सर्वंवस्तुगतस्येत्यर्थः दिदृक्षेव
रूक्षुमिछयेवप्रयत्नाद्यथाप्रदेशंतत्तद्योग्यस्थानानतिक्रमादिनिवेशितेनतस्यापिनेनसर्वेषामुपमाद्रव्याणांचंद्रारविंदा
द्युपमानवस्तूनांसमुच्चयेनसमाहारेणनिर्मिता दिदृक्षयेवेतिफलोत्प्रेक्षादर्शनार्थत्वादिसमुच्चयेरिति ५२ तांनार
दश्चिति कामेनस्वेछयाचरतीतिकामचरोनारदः कदाचित्पितुः समीपेतांकन्यांपार्वतींप्रेक्ष्यकिंजप्रेम्णानत्वन्यथाहर

सर्वेप्रमाद्रव्यसमुच्चयेनयथाप्रदेशंविनिवेशितेन तानिर्मितांविश्वस्रष्टाप्रयत्नादेकस्थसौंदर्यंदिदृक्षयेव ५२ तां
नारदः कामचरः कदाचित्कन्यांकिंजप्रेक्ष्यपितुः समीपेसमादिदेशैकवधूंनविनाप्रेम्णाशरीरार्धहरांहरस्य ५३

स्यशिवस्यचार्धंहरतीत्यर्धहरा हरतेस्कघमानेनिति अचप्रत्ययः शरीरस्यार्धहराशरीरार्धहरां कज्जधुरंधरादि
वदवयवद्वारासमुदायविशेषकत्वात्समासः अन्यपात्वत्रसमप्रधानगवचनत्वादेकेनपुंसकमिति अर्धशरीरेस्या यम·
न्न एकवधूमसपत्नीकांनार्यपूर्वकांसत्यादिनासमासः नविद्यतेभार्यानोसमादिदेश हरस्याङ्गेहारिणैकपत्न्यभि १८
ष्यतीत्यादिएवंनित्यर्थः ५३ ७·

गुरुरिति गुरुणिता गुरुणीप्रतिपित्राद्येरित्यमरः अतोनारदवचनाद्धेतोरस्याःपार्वत्याः प्रगल्भेवयस्योवनेसत्यपिनि
र्लोऽस्मिन्वरेनामातर्यनिजाधोयस्यसतथोक्तः सन् वरोनु रूपतामात्मोरितिवैनयंतौ नस्त्रीवशेनरंनान्विष्यतीति
त्यर्थः कनोसोनिर्बंधइत्याशंक्याह कनेऽतिनयाहिमंत्रेःहूतेसंस्कृतेकृपनइतिस्वंहविःकृतोनोःपावकादनेह
सांतुविना अन्यारातिनरर्तइतिपंचमी अन्यरातिनेनोसिसुवर्णादिनाऽर्तिनचनेति ईश्वरादन्यस्यवरस्यन

गुरुःप्रगल्भेपिवयस्यनोस्यास्तत्तोनिहन्यान्वरानिजाधः कनेकृपनोनर्हिमंत्रहूतमर्हतिनेनोस्परातिं
हृद्यं ५४ अपाचितारंनहिदेवदेवमद्रिसुतोग्राहयितुंशशाक अभ्यर्थनानेगमयेनसाधुमाध्यस्थमिहे
प्यवलंबनार्थं ५५ ७·

योग्यस्यात्रावाङ्पेक्षांचकारेतिभावः ५४ अपाचितारंनतिहेतमेवाहयदीयतामित्यादेः
वाह अद्रिर्हिमवान् अपाचितारं अपाचयमानंदेवदेवंमहादेवंसुतोपार्वतीग्राहयितुंस्वयमाकृपपरिग्राहयितुन
शशाकनोत्साहेनिदंहि कषिकृतीसुधीरहिग्रहमितिग्रहेर्हिकर्मकत्वं नयाहिसाधुसज्जनः साधुवार्धुषिकेव

DR BHAU DAJI MEMORIAL

रीसङ्गनेचानिषेयवदितिविश्वः अन्यार्थनाअंगनयेनयाअंगनीत्याइष्टेऽर्थेपिविषयेमाध्यस्थमौदासिन्यमवलंबते
५५ नचतथेवस्थितःकिंत्वपायांतरंचिंतनवानितिवृक्षंप्रस्तौति यदेतिशोभनादंतायास्याःसासुदतीपार्वतीदूर्वेतन
नेदूर्वस्मिन्नन्मनि दूर्वादिस्नेनवस्मोवेतिस्मिन्नादेरणविकल्पः पाठांतरेदूर्वं दात्तायणीच्छेननेयोगस्नेयदाय
स्मिन्कालेदत्तरोषाच्छरीरंससर्जनत्याज नदाप्रभृत्येवनदायेवमप्यनथापशूनांपतिर्विमुक्तसंगःत्यक्तविष

यदेषदूर्वेतननेनारीरंसादत्तरोषासुदतीससर्ज नदाप्रभृत्येवविमुक्तसंगःपतिःपशूनामपरिग्रहोनृत ५६
सकृत्तिवासास्तपसेतिनात्मांगंगप्रवाहोक्षितरेवदारुप्रस्तेहिमाद्रेर्मृगनाभिगंधिकिंचित्कणत्किन्नरमध्युवास ५७

यासंगःसन्त्यपरिग्रहोस्यपत्नीकोनृत स्त्रीतरंनपरिग्राहेत्यर्थः पत्नीपरिग्रहादानेहेतवोपाःपरिग्रहाइत्यम
रः ५६ सकृत्तिवासाइति कृत्तिवासाअमंबरः अजिनंचर्मकृत्तिःस्त्रीत्यमरः पतात्मानियतचित्तःसपशुपतिःपपे रम.
नपोर्थेगंगाप्रवाहेणेक्षितासिक्तादेवदारवोयस्मिन्तत्तथोक्तं मृगनाभिगंधिकस्तूरिगं श्रीरामायनमोनमः १९

धवत्तत्रकस्तूरिमृगसंचारादितिभावः मृगनाभिर्मृगमदःकस्तूरीचेत्यमरः कणेनोगायंतःकिन्नरायस्मिन्तत्किंनि
त्किमपिहिमाद्रेः प्रस्तेसानुमध्युवास कुत्रचित्प्रस्तेउपासेत्यर्थः वसेश्चेतिवक्ष्यमाणात्कर्मत्वं प्रस्तोस्त्रीसानुमानयोरि
त्यमरः ५७ गणेति गणाः प्रमथाः गणाः प्रमथसंघोघाइतिवैजयंती नमेरुप्रसवावनंसाः सुरपुन्नागकुसुमश्रे

गणान्मेरुप्रसवावनंसाः कूर्चत्वचः स्मरवतीर्वसानः
मनः शिलाविसुरिनानिषेदुःशैलेयनद्धेषुशिलातलेषु ५८

खराः मेरुःसुरपुन्नागइतिवैजयंती स्मरवतीः सुरतस्पर्शाःस्मरोत्तीयोमनुश्च कूर्चत्व
चीःकूर्चपत्रवत्कलानिदधानावसानाइत्यर्थः मनःशिलाविसुरिनाःमनुविशेषैर्विच्छुरिताः अनुविसाभ्यंतरःशिलेवशैले
यंगंधौषधिविशेषः शिलायाटइत्यत्रयोगविभागादिशब्दैकदेशःशिलाजनुचशैलेयमितिमादवः तेननद्धेषुव्याप्तेषु
शिलातलेषुनिषेदुरुपविविशुः ५८ इतः

नुषारेति नुषारसंघातस्निग्धसंघा तपवन्निलास्ताः खुराग्रैः समुच्छिखन् दर्पेणकोमधुरोदर्पकलः विविग्नैः नीतैर्गवयैर्गोसदृशैर्मृगविशेषैः कथंचित्कृच्छ्रेणदृष्टः ककुदस्थास्तीतिककुग्रावृषभः असोढः सिंहानांध्वनिर्येनसिंहध्वनिमसहमानः सन्उन्नादउच्चैर्ननादस्वनावोत्किरसंकारः नदुक्तं स्वनावोत्किरसोचारुपयावदुत्कवर्णनइति ५९ तत्रेति तपसःफलानामिंद्रत्वादीनांस्वयंविधातानतपितादातेत्यर्थः अशोमूर्त्तयोयस्यासावष्टमूर्त्तिरि

नुषारसंघातस्निग्धाःखुराग्रैः समुच्छिखन्दर्पकलः ककुमान् दृष्टःकथंचिद्वयैर्विग्नैरसोढसिंहध्वनिरुन्नाद ५९ तत्राग्निमाधायसमिद्धमिद्धंस्वमेवमूर्त्तेरमूर्त्तिः स्वयंविधातातपसःफलानांकेनापिकामेनतपश्चचार ६० ततः

स्मरः नृतार्कचंद्रयज्वानोमूर्त्तयोष्टौप्रकीर्त्तिताइति तत्रप्रत्येकंस्वकीयमेवमूर्त्तेरमूर्त्तिनेदं समिद्धिःसमिद्धंदीपितेनाग्निमाधायप्रतिष्ठाप्यकेनापिकामेनकयापिफलकामनयातपश्चचार प्रयोजनमनुद्दिश्यनमंदोपिप्रवर्त्ततइतिन्यायात्कामेनेत्युक्तं तस्यावासफलकामत्वात्केनापीत्युक्तं ६० श्रीरामः

अनर्घमिति अर्हतीत्यर्घोर्हणंनार्घमनर्घंमूल्यमित्यर्थः मूल्येपूजाविधावर्घइत्यमरः दंडादिनीयइतियप्रत्ययः अर्घेनन वर्तीत्यनर्घ्यंतमनर्घ्यममूल्यमित्यर्थः स्वर्गःसुकःस्वानेयेषांतेयांस्वर्गेकसांदेवानामर्चितेनदेवैःपूज्यमानमित्यर्थः मतिबुद्धीत्यादिनावर्त्तमानेकः कस्यवर्त्तमानेऽनिकर्त्तरिषष्ठी नमोस्वस्तिस्वधास्वाहायोगेचतुर्थीत्यनेनपूजार्थोदकेन पादार्घोमोचनेतिपत्यत्ययः षट्चतुर्थ्यर्थेसर्वार्थेपाद्यंपादायचारिणीत्यमरः अर्चयित्वापूजयित्वाअसेश्वरस्याराधनायसत्रीसोमतपायोगे

अनर्घमर्घेणतमर्चितेनसर्वेकसामर्चयिता आराधनायास्यसबीजमेतोसमादिदेशपपतोनतनूजो ६१ प्रत्यर्थिनस्तामपितोसमाधेः सुरूपमाणंगिरिशोनुमेने विकारहेतोसतिविक्रियंतेयेषांनचेतांसिनएवधीराः ६२

समेतोपुरोतनुजोसुतोसमादिदेश आज्ञापयामास ६१ प्रत्यर्थिनस्तामिति गिरिशाशिवःसमाधेस्तपसःप्रत्यर्थिनस्तांपतिरेवस्तस्तामपि सुरूपेतिसमासः शोनुमिद्धंशोसुरूपमाणंसेवमानंसेवकाहिसेवायेसेऽदस्तकर्णनवेनीति इलार्थेसन्प्रत्ययस्तामस्मदर्थासनइत्यात्मनेपदंतोपार्वतीमनुमेने नप्रतिपिरूषानित्यनिपातः नचैतावद

नाधीरस्यतस्यकस्मिंश्चिद्विशेषइत्याशयः धीरमेवार्थांतरन्यासेनाह विकारेति विकारस्यप्रकृतेरन्यथात्वस्यहेतोस्त्रीसन्निधानादिकारणेसतिविद्यमानेपिपेषांचेतांसिनविक्रियंतेनविकृतिंनीयंतेनएवधीराः विक्रियंतइतिकर्मणिलिट् ननु कर्मकर्तरितदानीमकर्मकाद्वेत्यात्मनेपदं अकर्मकत्वात्तिष्ठतेर्यद्यपीत्यादिनायकप्रतिषेधेविकुर्वतइतिस्मात् ६२ अवचितेति मुञ्जषाप्रकारमाह सुकेशीशोभनकेशीना सांगायोपसर्जनादसंयोगोपधादितिङीश् सापा

अवचितबलिपुष्पावेदिसन्मार्गदिन्मार्गदत्तानियमविधितला नांबर्हिषांचोपनेत्री गिरिरासुषवचारप्रत्येहं सासुकेशीनियमितपरिवेदानछिरश्चेत्रपादैः ६३ ॥

वर्तीअवचितानित्यनेनबलिपुष्पाणिदूर्वाकुसुमानि यया सवेदेःसमाधिवेदिकायाः सन्मार्गसन्मार्जनेदत्ता नियमविधेःनित्यकर्मानुष्ठानस्ययानिनत्वानिनेतांबर्हिषां कुशानांचोपनेत्रीआनेत्रीबभूवसती तस्यगिरिरासुकेशीरश्चिरश्चेत्रपादैरश्वत्थरक्षिभिः पादैररण्यादित्यंत्रिभिरश्वत्थर नियमितपरिवेदानिबद्धेतिपरश्चमासनी अश्वत्थरक्षिप्रत्यहं अथपविभक्तिसमीपेत्यादिनायथार्थेव्ययीभावः अनश्

राम० २१

स्यनपुंसकादन्यतरस्यामितिअजेतान्नपुंसकाद्ङीष् गिरिरासुषवचारमुञ्जषांचक्रे ६३ इतिश्रीपरवाध्यकवि नाथपादावारपारीणमहोपाध्यायकोलचमल्लिनाथसूरिविरचितायांकुमारसंभवदीपिकायांसंदेहविषौषधौसंज्ञानिदी नीसमाख्यायांप्रथमःसर्गः १ देवंत्रैलोक्यजीवातुंचिवेदीहृदयंगमं अस्मिन्सर्गेजगद्देवंशंभुंशिष्यायशिक्षयामीति १ तस्मिन्निति तस्मिन्कालेपार्वतीमुञ्जषाकालेतारकेणनाम्नावज्रानकपुत्रेणकेनचिदसुरेणविप्रकृताः अ

इतिश्रीकुमारसंभवेमहाकाव्येकविश्रीकालिदासकृतौहिमाचलवर्णनंपार्वतीउत्पत्तिईश्वरतपोवर्णनंनामप्रथ मःसर्गःसमाप्तः १ ब तस्मिन्विप्रकृताकालेतारकेणदिवौकसः तुरासीद्पुरोधायधामस्वायंभुवंपयुः

सुताःविजिताइत्यर्थः दिवंस्वर्गःओकःस्थानंयेषांतेदिवौकसोदेवाः दिवंस्वर्गोनरिस्तेषेतिदिवः द्योरोकःपत्तेरो दरादित्वासाधुः नुरंतरिनेसाहस्त्यनिनवत्परीतिनुराशाः साहसतेश्चोरादिकात्किप् नहिवृतिवृषि ष्यादिनापूर्वपदस्यदीर्घः आकृतियहणेप्यधिकरणादियहणात् मुग्धबोधस्तुनुराशब्दंलोबतेरित्याचष्टे नतुरास

स्मिन्द्रसृष्टे साठःसृष्टिषु नास्तिस्मादिषुविनक्रियुग्मभ्यासाद्रूपत्वात् ओधापसुरस्त्यस्त्यायेनुवोब्रह्मणाइदंस्त्यायं
ब्रुवं संज्ञाविधेरनित्यत्वादोर्गुणाइतिगुणोनास्ति धामस्थानेषुः ब्रह्मलोकनमुरित्यर्थः १ तेषामिति परिम्लानापा
रिम्लीलमुखश्रीर्येषांतेषांतयोक्तानांतेषांदिवौकसांब्रह्मा सुखपद्मानांसुकलिनारविंदानांसासांप्रातर्दीधितिमा
निवसूर्यइवारूत्प्रकाशेनारूत् प्रकाशेनाविरासीदित्यमरः सूर्योपमानेनतेषांम्लानिहरणंसूचितं अथोप

तेषामाविरभूच्छ्रीपरिम्लानमुखश्रियां सरसांसुप्तपद्मानांप्रातर्दीधितिमानिव २ अथसर्वेस्वधामारंस्तेसर्वेस
र्वेनोमुखं वाग्वैवाग्निरित्यादिनिःपतिपमोपनस्तिरे ३ :१

मालंकारः तत्तत्तणंतुस्तनःसिद्धेनसिद्धेनसमंतेनचध
मतिःसाम्यमन्येनवर्ण्यस्यवाच्येनेदेकरोपमा २ अथेति अथाविर्भावानंतरंतेसर्वेदेवाः सर्वेनःसमंतमोनोमुखानि
यस्यतंसर्वेनोमुखंवदनमुखमित्यर्थः वाचोविषयीकृतंगोसर्वेस्वधामारंस्वस्वारंब्रह्मणंप्रतिपत्यनमस्कृत्य अथ
दनपेतानिरित्यादिनिरित्यर्थः धर्मपथ्यर्थन्यायादनपेतइतिपतत्प्रत्ययः वाग्निरुपनस्तिरेनुष्टुवुरित्यर्थः उपदेवतुल्यसं
गतिकरणमित्रकरणविधिस्तिवक्ष्यादात्मनेपदं ३ ७:

नमइति स्तुतिप्रकारमाह नमइत्यादिनिरहरिति श्लोकेः देनगवन्सृष्टेःप्राक् सृष्टेरित्यर्थः नमरादिनरर्नेदिकशब्दाच्चोत्तर
पदाद्यादिपुरुषइतिचछंदसूत्तरपदयोगेपंचमी केवलात्मनेएकस्मैपाय आत्मावाइदमेकएवाग्रआसीदितिश्रुतेः निर्गु
णेकेवलमितिविशिनष्टिगुणैकसङ्घातोरित्यमरः पञ्चास्मृष्टिप्रवृत्तिकालेविनश्यतेनेनेतिविनाशोनेदोधिः गुणानांसत्त्वा
दीनांत्रयस्यविनाशोयस्मिन्सेगुणः सत्त्वरजस्तमइत्यमरः नेदमुपेयुषेप्राप्तवते उपेयिवाननाश्वाननूचानश्चेति

नमस्त्रिसर्त्रेयेनुसंप्राकसृष्टेःकेवलात्मने गुणत्रयविनाशायपश्चाद्वेदमुपेयुषे ४ यदमोघमपामनरुतंबीजम
जत्वया अनुग्रहाचरंविश्वंप्रभवत्तस्मैगीयसे ५ :१

निपातः अनएवत्रिसर्त्रेयेब्रह्मविसुरुद्रसर्त्रेयेनुसंनमः न
मःस्वस्त्यादिनाचतुर्थी उक्तंच नमोरक्षोनुपेसृष्टोस्त्रिनेत्रमपायच त्रयोरूपायसंहारविरूपायस्वयंभुवइति ध
यदिति नञायतइत्यनत्वयीत्रयामंतर्भूयेयदमोघमवंधंबीजंवीर्यउत्पत्तिविसृष्टं सृष्टेनोरेतसीचबीजंवीर्यमितिया
ज्ञिकेत्यमरः अनोबीजाच्चराचरंजगत्सृष्टावात्मकं॥समाहारेद्वंद्वेकवद्भावः विश्वंजगदुत्पन्नमितिशेषः अन

स्तस्यविश्वस्यप्रभवः प्रभवत्यस्मादितिप्रभवःकारणंगीयते अत्रमनुः अपएवससर्जादौतासुवीर्यमवासृजत् तदे
ऽण्डमभवद्हैमंसहस्रांशुसमप्रभमिति ५ निमिषिइति एकः सृष्टेःपाक्केवलस्तेतिसनिरवशेषान्निर्गुणप्रभवीनि
र्महिमानंनिजशक्तिमुदीरयन्उज्जीवयन्प्रलयस्थितिसर्गाणांकारणंनागतः विवरणरूपत्वान्नगनार्थत्वदोषः
६ स्त्रीपुंसाविति स्त्रजनसृष्टिकर्त्तृत्वमुक्त्वामिथुनसृष्टिकर्त्तृत्वमाह स्त्रीचपुंमांश्चस्त्रीपुंसौ अवतुरित्यादिनाऽत्र.

तिसनिस्त्वमवशेषान्निर्महिमानमुदीरयन् प्रलयस्थितिसर्गाणामेकःकारणंनागतः ६ स्त्रीपुंसावात्मनोगौतैनिर्म
मृतुःसिसृक्षया प्रसूतिनाशःसर्गस्तावेवपिरोस्मृतौ ७

प्रभवोनिपातः सिसृक्षयासृष्टुमिच्छयानिर्ममृतुर्नि
र्मितवन्तौविग्रहंस्वेनैवात्मनोदेहंस्वनामगोत्रात्मानौ आत्मानौदेहेनोदेहंस्वनावेपरमात्मनीतिवेनयेनौ तावेव
आत्मनोगोपसृतिनाशः उत्पत्तिनाशः सजनइतिसर्गःतस्योनिर्जनस्तेरित्यर्थः नाशवपिनाशवपिरोस्मृतौ पिनाः राम
माशेषेकशेषः अत्रमनुः द्विधाकृत्वात्मनोदेहमर्द्धेनपुरुषोभवत् अर्द्धेननारीतस्यांसविराजमसृजत्प्रभुरिति ७ २३

स्वकालेति स्वस्यकालपरिमाणेन चतुर्युगसहस्राब्रह्मणोदिनमुच्यतेऽत्युक्तरूपेणास्यैवनक्तंरात्रिंदिवंरात्र्य
हनीयस्यतस्यपञ्चदशेत्यादिसूत्रेणरात्रेरहश्चदिवमितिसमस्येदृस्त्रीहृदृश्युक्तं नचापिदोषाम
स्यमहर्दिवमस्यरात्रिरित्यादौकर्मधारयदर्शनादपिप्रातिपदिकार्थस्यहृत्वंकर्मधारयेणसमासयोगबलादाश्रयणीयंते नवयोस्वप्न
बोधोनात्रेवेवस्तानांप्रलयोदयोसृष्टिसंहारौ यथाहुः यदेवदेवोजागर्त्तितदेवंचेष्टतेजगत् यदास्वपीतिसंर्व

स्वकालपरिमाणेनयस्तस्यरात्रिंदिवस्यते सजानवोधौस्तानांतावेवप्रलयोदयौ ८ जगद्योनिरयोनित्वंजगदंतोप्य
नेनकः जगदादिरनादिस्त्वंजगदीशोप्यनीश्वरः ९ ७:

तात्मातदासर्वंप्रलीयतइति एतच्चदैनंदिनसृष्टि
प्रलयनिमायं महाप्रलयस्तुब्रह्मणेवर्षशतावसानेभवितादिति ८ जगद्योनिरिति हेजगवन्त्वंजगद्योनि
र्जगत्कारणं स्वयमयोनिः अजत्वादकारणकः अतएवनीत्यंतः पराग्रह जगदंतोजगत्संहर्त्तास्वयमनंत
कः नित्यत्वादंतकरहितः जगदादिःसृष्टेःप्रागपिसन्नित्यर्थः अतएवत्वमनादिरादिरहितःजगत्
कारणंयतोस्वयमनीश्वरः अनिपस्यइत्यर्थः पतोवाऽमानिजन्तानि ७:

जायंतेऽनिरेवात्रप्रमाणं अत्रायोनिरित्यादेर्नञस्तत्पुरुषाश्रयणेविरोधानास० बहुव्रीहिणातत्परिहारविरोधइ
तिविरोधालंकारःयथाहुः विरोधान्नास्तंविरोधइति ८ आत्मेति नवनुनप्रपंचस्येवनन्मात्रेरोधानादेरपपेत्तेत्स
ह हेनगवन्त्वमात्मानंलोकानुग्रहार्थंब्रह्मादिरूपेणोत्पिपादयिषितं स्वस्वरूपमात्मनैववेत्सिनान्यासि सर्वोपक्रिया
कर्तृस्मार्यज्ञानपूर्विकेतिभावः तथाह्यात्मानमात्मनैव आत्मनेवेत्यत्रापिसंबंधानेस्मिन्नेवस्मरन्नसि अधिष्ठानम

स्मात्मानमात्मनावेत्सिसृजस्यात्मानमात्मना आत्मनाकृतिनाचत्वमात्मन्येवप्रलीयसे ९० इवः संघातकविनः स्थूल
स्तस्त्वमजघुरुः अक्रोव्यक्तेनरश्चासिपाकाम्यतेविश्रुतिषु ११

पित्वयमेवेत्यर्थः स्वमहिम्निप्रतिष्ठितमितिश्रुतेः।
कृतिनासमर्थेनइदंसर्वत्रसंबध्यते आत्मनास्वेनैव आत्मन्येवप्रलीयसेस्वस्मिन्नेवप्रलीनोभवसि लीयतेर्धातोरिकत्वा
त्कर्तरिलट् प्रकृत्यादिभ्यःउपसंख्यानात्सर्वत्रात्मनेतितृतीया नहितेप्रपंचस्येवज्ञानोत्पत्तिमपेक्षेतेपरापेक्षेतिफलि
तार्थः १० इवइति त्वमित्यनुबध्यते हेनगवन्त्वंइवः सरित्समुद्रादिवत्परमात्मकोसि संघातेननिविडसंयोगेनक
विनोमहाधरादिवत् स्थूलःइन्द्रियग्रह ०:।

णयोग्योयथादिवत् सूक्ष्मोतीन्द्रियःपरमाणवादिवत् लघुरुत्पतनयोग्योसित्वंतादिवत्गुरुर्हेमादि
वत् अचक्षुर्नीयोसि व्यक्तःकार्यरूपोसि अक्रेनरःकारणरूपश्चासि परमात्मरूपत्वात् एवंपिन्नति
घृणिमादिषुतेनन्नप्रकामस्यनावःभाकाम्यंयथाकामं ११ उद्गानइति हेनगवन्यासोगिरांवाचांउद्गान
उपक्रमःप्रणवःओंकारात्मकः ओंकारप्रणवौसमोस्यादस्यादानउद्गातःप्रारभतइतिचामरः इत्युपसं
हारस्याप्युपलक्षणं ब्रह्मणः प्राण्वकर्मादावंतेचसर्वदा सर्वत्रनोक्तेष्वंपरत्राच्चविश्रीयंतइतिश्रुत्या

उद्गायःप्रणवोयासांन्यायेस्त्रिनिरुदीरणं कर्मयज्ञःफलंस्वर्गस्तासांत्वंमनवोगिरां १२ ०:।

वचनात् नीयंतेऽनिरर्थविशेषाइतिन्यायाःस्वराः उक्तंच क्वचित्स्वरविशेषादर्थप्रतिपत्तिःनयथे
न्द्रशत्रुःस्वरतोपराधादिति यासांत्रिभिन्यायैःस्वरैरुदात्तानुदात्तस्वरितैरुदारणमुच्चारणं यासांकर्मप्रति
पाद्यमितिशेषः कर्मस्वर्गोब्रह्मापवर्गयोरप्युपलक्षणं पशोर्ज्योतिष्टोमादिः ननुचैत्यवंदनादिरितिना
वः फलस्वर्गःकर्मद्वारेतिशेषः तासांगिरांवेदानामित्यर्थः मनवत्मादितिमनवःकारणं मणोनास्मात्सो

त्मामामेति सोऽयमतेनस्कवेति हेनगवन्त्वंपुरुषस्याद्यौनोगपवर्गरूपःनदर्थप्रवर्त्तनेऽनिपुरुषार्थप्रवर्त्तिनीप्रकृतिर्नैपुण्यात्कंरत्नकारणं प्रकृतिःपंचत्रतेषुप्रधानरत्नकारणेऽनियादवा आमनेतिकथयेति त्मान्यासरनिधानोर्त्ह पाद्यार्घ्यास्त्वान्नेत्यादिनामनादेशः प्रकृतिःपुरुषनेत्रग्रहनप्रकृतेरनेदेनव्यपदेशः त्वामेवतांप्रकृतिंसात्त्विकेनप्रपत्तीतिनदृशिनमुदासीनंकरस्तंपुरुषंविदुःविदंति विदोलटोवेतिउसादेशः त्मनामेकाग्न्यादिश्रुतिर्नस्ते॥

त्वामामनेतिप्रकृतिंपुरुषार्थप्रवर्त्तिनी नदृशिनमुदासीनंत्वामेवपुरुषंविदुः १३ त्वंपितृणामपिपितादेवानामपिदेवता परतोपिपरश्चासिविधानाद्वेधसामपि १४ ७:१

१३ त्वंपितृणमिति हेनगवन्त्वंपितृणंश्रनिष्वात्तादीनामपिपिता तेषामपित्वेतर्पणीत्यर्थः देवानांरुद्रादीनामपिदेवतातेषामपियज्ञनीयरत्यर्थः परतोपिपरश्चासिसर्वेतिरात्मात्मीत्यर्थः इंद्रियेभ्यःपराह्यर्थाःर्थेभ्यश्चपरंमनः मनसश्चपराबुद्धिर्बुद्धेरात्मातोमहान् महतःपरव्यक्तमव्यक्तात्पुरुषःपरःपुरुषान्नपरंकिंचित्साकाष्ठासापरागतिः इतिसर्वेतिरस्कारनिधानात्वेधसादक्षादीनामपिविधानात्सृष्टासि १४ ७:१

राम-
२५

त्वमेवेति रुग्वसिऽरुग्वतोनित्यः वैयधिकोऽरुप्रत्ययः पद्यपिकालानुक्तिस्तथापवादः श्रुतएवस्तत्रकारस्यापिप्रयोगेषांवविरोधः रुग्म्रुतमितिप्रयुक्तेरितिरुग्वतः त्मेवरूपतइतिहंहविरात्मादिकं नुहेमीतिहोतायज्ञमानश्चासि मोज्यमन्नवदार्यमन्ने मोक्षंनइतिनिपातनात्कुत्वाभाव मोक्षादस्यासि वेद्यंसाक्षात्कार्यंरूपतेऽपितासाक्षात्कर्त्राचासि ध्यानायत्परंवस्तुध्येयंतच्चासि साक्षात्कारसाधनत्व

त्वमेवहंहोताचमोक्षंमोक्षाचरुग्वतः वेद्यंचवेदिताचासिध्यानाध्येयंचयत्परं १५ इतिनेम्यःस्तुतिः
श्रुत्वाप्यार्यहृदंगमाः प्रसादाभिमुखोयेधाप्रत्युवाचदिवौकसः १६ श्रीरामचंद्रायनमोनमः

तपत्ययविरोधप्रवादोध्यानं १५ इतीति वेधाब्रह्माइतिनेम्योदेवेभ्यः श्रख्यातोपयोगइत्यपादानेपंचमीपर्यायाःसन्तः श्रतएवहृदंगछंतीतिहृदंगमाःमनोरमाः सुचकरणेगमेःसुसुश्रूसंस्कारमितिरवृप्रत्ययः श्रस्तुतिभिरेभ्यादिनामुमागमः स्तुतिःस्तोत्राणिश्रुत्वाप्रसादाभिमुखोनुग्रहप्रणवःसन्दिवौकसोदेवान्प्रत्युवाच १६ ७:१

पुराणस्येति ॐचकविराह चत्वारोऽवयवाः सस्याऽनिचतुष्पीचतुर्विधा संख्यापाऽवन्यवेनयश्च दिराणऽत्यादि
नाऽऽह ब्राह्मणोप्रवृत्तिवैखरीप्रमुखवाक् ॐकश्च वैखरीत्वाद्नित्यत्रिर्मध्यमाऽऽनिगेचरा द्योतिताथचपरंप
नीतस्त्रावागनपायिनीति पुरीषिनवस्पुराणस्य पृथोदरारित्वासाधुः कवेःकवयितुःनस्पङ्गलणःचतुर्भिःमु
खैःसमीरितावतुर्मुखसमीरितासती नदिनार्थेत्यादिनाऽत्तरपदसमासः समाहारसमासेतुचतुर्मुखीतिस्याद् च

पुराणस्यकवेस्तस्यचतुर्मुखसमीरिता प्रवृत्तिरासीच्छ्रुतनोचरितार्थाचतुष्पदी १७ स्वागतंस्वागधीका
रान्नावैरवलंव्यवः पुरुषपुरुषाहुस्यःप्रासेभ्यःपात्यविक्रमाः १८ ७ः श्रीरामायकृष्णायनमोनमः

रितार्थश्चिन्वर्थाऽऽसीत् चतुर्मुखोद्गारणाच्चानुविधंसफलमासीदित्यर्थः १७ स्वागतमिति भगवानाह हेप्रा
त्यविक्रमाः प्रत्नविक्रमाः प्रात्यैन्द्रिप्रत्नतेचेतियादवः स्वागतमिति भगवानाह हेप्रात्यविक्रमाः प्रत्नविक्र
मकिमात्मनूस्मिन्धीकारान्नियोगन उपसर्गस्यघञ्यमनुष्येबहुलमितिदीर्घः प्रत्नावेःसामर्थ्यैरवलंव्यऽऽत्व
य ऽधिकारेणुक्तिवापीत्यर्थः पुरुषसमकालेप्रासेभ्यः स्वागतेभ्यः पुरुषत्वासामहत्कार्यमनुमीयतइतिभावः पुरुषा

रुषः दीर्घसुनेभ्यःइत्यर्थः वोयुष्मत्संबन्धवचनस्यवत्सत्वादितिवत्सादेशः क्रियायहणाऽऽशंप्रदानत्वं स्वागतेशोभनगम
नमने काकुरत्रानुसंधेया १८ किंवत्साऽऽनि हेवत्साःपुत्रकाःवत्सोनाकुरजेवर्षतणैकेतनपादिकऽनिवेत्तपेती किं
मिदंऽदमावाक्यार्थः परामर्शनोऽनेनाहारेणाक्लिष्टप्रकाशानिमंदप्रभाणिऽस्येतिविनन्तआत्मानोऽव दीप्तिनारा
कृनाऽऽत्मुन्योतिरितिशब्दतः वोयुष्माकंसुखानिपुरायथापूर्वमिवात्मीयांसुनिंन विन्दति ऽदंकिनिबंधनमित्य

किमितिसुनिमात्मीयांनविन्दतियथापुरा हिमक्लिष्टप्रभाणिन्योनो दीपसुखानिवः १९ पत्र
मादर्विषामेतदतुर्मीर्णसुरायुधं हृत्रस्यहंतुःकलिशंकुंठितात्वीवत्सस्ते २० ७ श्रीरामः

र्थः १९ पत्रमेमेति ॐकमेवप्रपंचयतिपत्रमादित्यादिभिः सप्तभिः ऋर्विषोतेजसापत्रमान्निर्वाणादत्तुन्न
र्णसुरायुधंऋतुत्वादिनवित्रप्रत्ययमित्यर्थः हृत्रस्यहंतुरिंद्रस्येव कलिशंवज्रंकुंठितात्ऋग्रयोयस्यतवत्सं
दीनात्वीवत्सस्तेदरपते २० ७ः

किंचायमिति किंचायमरिनिर्दुर्वारोदुर्धर्षः प्रचेतसोवरुणस्य प्रचेतावरुणःपाशीत्यमरः पाणेपाशोरज्जुरायुधविशेषः
मत्रेणाहतवीर्यस्यप्रतिबद्धशक्तेःफणिनः संपर्यस्तदैन्यश्चेतसिआश्रितः अत्रफणिनिष्टदैन्यस्यपाशेआसंजनवाद्दैन्य
स्यपाशेआसंजनवाद्दैन्यमिवदैन्यमितिकल्पनादसंजनवद्रूपसंबंधोनिदर्शनालंकारः २१ कुबेरस्येति अपविद्धा
त्यक्तागदायेनसोपविद्धगदः अथैतत्पवनंजयस्यकुमरवस्थितः कुबेरस्यबाहुर्मनःचाल्पेऽवहेनुत्वौछुत्यप्र

किंचायमरिदुर्वारः पाणेपाशः प्रचेतसः मंत्रेणाहतवीर्यस्यफणिनोदैन्यमाश्रितः २१ कुबेरस्यमनः श्राल्पेऽ
सतीवपरानवं अपविद्धगदोबाहुर्मनश्चरवरुमः २२ यमोपिविलिखन्भूमिंदंडेनास्तमितविधा कृत
तेस्मिन्नमोघेपिनिर्वाणंलातलाघवं २३ ७:

यमित्यर्थः परानवंश्चाकुलमितिशेषः संसतीवकथयतीव ज
दण्डयाज्ञानुमापयतीत्यर्थः बाहोमुत्कर्षनस्यासंजनवादिवशेष्यतएव २२ यमोपीति यमोपिअस्तंनागमिताः अ
स्तमितमित्यकारांतमव्ययं पक्षद्वितीयेतियोगविभागसमासः अस्तमिताःविशेषस्यतेननिर्लिखितेनदंडेनभूमिंवि
खन् अमोघेपिमार्गितिशेषः अस्मिन्दंडेनिर्वाणंलाघवं :७

तस्यशोनोत्सुकस्यलाघवंक्षेपेनकुर्वते आजानुत्सुकंक्षेपमितिहलायुधः निर्वाणंवातइतिनिपातनान्निष्ठा
तेहस्वत्रापिलाघवंनिर्वाणंलाघवमितिकल्पनान्निदर्शनालंकारः २३ अथमीचेति प्रतापक्षतमानेनःक्षयेणशीतलाच्च
मीआदित्याच्चबादवाणीतिशेषः कर्णेकेनहेतुनेत्यर्थः चित्रन्यस्ताश्चित्रलिखि ताइवप्रकाशमंतनमालोकनीयतं
दर्शनंगताः २४ पर्यायकुलत्वारिति महतांवाहनामपिश्रमाणामितिशेषः पर्यायकुलत्वात्स्खलितगतित्वात्ह

अमीचकथमादित्याःप्रतापक्षतशीतलाः चित्रन्यस्ताइवगताःप्रकाशालोकनीयतां २४ पर्यायकुलत्वान्मरु
तांवेगभंगोनुमीयते संजनसामोघसंरोधःप्रतीपगमनादिव २५ आवर्जितमरुन्मौलिविलंबिन्यःकिरीटकोट्यः
प्राणमन्मिमूर्धानःक्षतहुंकारशंसिनः २६ ७:

तांवेगभंगेसंजनसांप्रतीपगमनात्यतिकूलगमनाइव
नारोहणादित्यर्थः ओघसंरोधःप्रवाहप्रतिबंधस्वानुमीयते २५ आवर्जितेनेति आवर्जितेषुपरिनवदुःखाव
वेषुनरानांमौलिषुनरान्तरेषुविलंबिन्यःस्खलित्यःकिरीटकोट्यएवदंडेनवाऐषांतेनयोक्ताःकृप्राणमपिएकादश
नामितिशेषः मूर्धानःक्षतहुंकारशंसतीतितथोक्ताः हुंकारक्षत्यनुमापकाइत्यर्थः हुंकारशब्दाद्विकुप्रारंभे २

सध्वप्रतिज्ञाइति प्रथमंपूर्वंवैलक्ष्यप्रतिज्ञाःलक्ष्यस्थितयःसध्वादकाराइत्यन्यत्र दृश्यंवंलक्षरेः पोहपातिरेकात्यव
ननैरः निरवकाशत्वादन्यत्रपरैः रात्रुनिहस्वर्गः सामान्यशास्त्राणि नहिस्यादित्येवमादीनि अपवादेनैरभिरित्यर्थ
बादोस्तैः स्खलदृषनीमात्रनेनेत्येवमादिभिर्विशेषशास्त्रैरिवकृतव्याकृतयः कृतप्रतिज्ञाभंगः विषयसंकोचरूपबाधा
इत्यन्यत्र विषयसंकोचएवबाधकइत्याचार्याः निषेधशास्त्रस्यवैदिकहिंसापरिहारेणलौकिकमात्रेव्यवस्थापना

लक्ष्यप्रतिज्ञाः प्रथमंपूर्वंकिंवलक्षरैः अपवादैरिवोत्सर्गाः कृतव्याकृतयः परैः २७ नह्नुतवत्साः
किमिनः प्रार्थ्यमध्वेसमागताः मयिसृष्टिर्हिलोकानांरक्षापुष्पास्त्रवस्तिनाः २८ ब आरामः ७

नविषयसंकोचइत्यलमतिगहनावगाहेन २७ नह्नुतवत्साइति नन्वस्मात्कारणादहेवत्साः पुत्राः वत्सस्तणी
कपुत्रोहिहर्षेवत्सेतुवत्तसीतिविश्वः सर्वेपिनामहत्वाद्वत्साइत्यामन्त्रयते मंत्रणंगताः समागताः इनोमन्त्रः किं
प्रार्थ्यमध्वेतिकिमिच्छेयत्यर्थः ब्रूतेलोकारक्षणेदृढमेवकर्त्तारइत्याह मयीति मयिलोकानांसृष्टिरक्षापुष्पास्त्रव
स्तिताहि अतस्तदर्थंमयीनास्तिमदपक्षेत्यर्थः २८ ब ७

नतोमंदेति नतोनगवत्यश्चानंतरंबासवइंद्रोयुद्धंदृढस्यति युद्धंप्रतिपित्राद्येरित्यमरः मंदानिलेनोद्धूतःकंपिने
यःकमलाकरःसइवश्रोत्रनइतिनेननथोक्तेननेत्राणांसहस्रेणचोदयामासप्रेरयामास सहस्रग्रहणमास्तिक्यार्थं।
अनिमिषाणामपिप्रयत्नरक्षादिस्पंदोनविद्यते २७ सदिनेचमिति हरेरिंद्रस्य ईशोयुध्यावनोहरिरितिहना
युधः सहस्रान्नयनेनोऽधिकंसहस्रनयनाधिकं नदणेचरार्थदर्शिनावादितिभावः देवेनेत्येयस्यनत्दिनेचं मंत्रि

नतोमंदानिलोद्धूतकमलाकरश्रोत्रनिना युद्धंनेत्रसहस्रेणप्रेरयामासवृत्रहा २७ सदिनेचंहरेश्चक्षुःसहस्रन
यनाधिकं वाचस्पतिहराचेदंप्रोजज्वलिर्जयाशासनं ३० एवंपदाछनगन्नामसंनः परैः पदं प्रत्येकंविनिपुक्तात्मा
कथंनहास्यसिप्रभो ३१

नाम्रक्षुषोपदिशेषइत्यर्थः चक्षुःचक्षुर्नः चक्षुरोपस्पक्षनोपयोगित्वात्परिण
मः सवावस्यतिः कक्कादित्वादनुक् संपद्याप्यतिपुत्रेत्यादिनासत्वमितिस्वामीतन्नाछंदोविषयत्वात् योजनिःस
न्नजनाशनेब्रह्मणमिदंवस्यमाणमुवाच ३० एवमितिरेनगवन्पक्षणसंपन्नपरीक्षकृतव्याकृतयः परैरितिय
नःब्रवीषिबुवे पंचानामित्यादि ७

DR. BHAU DAJI MEMORIAL

नाप्यजादेरः वर्त्तमानस्यापीवर्त्तमानप्रयोगः वापनस्कन्धानोप्यमितिप्रयोगइत्याहुः ॥ प्रा हेतिरनेनैतज्जनन्यादितिस्त्रा हेत्वुपलक्षणं तदेवंसत्यनेनास्माकंयदभिधानं तैः रत्नुनिः ॥ शब्दएवास्तिमं हेप्रभोप्रत्येकप्रतिपुरुषंविनियुक्तात्मा प्रवेशिनस्वरूपः सर्वांतर्यामीत्यर्थः त्वंकथंनज्ञास्यसीनवेसि वर्त्तमानेपिवचनमन्यान्यविभक्तिभिः पञ्चसिद्धः ॥ पुरुवेज्ञः अकर्मकाज्ञेतिशत्मनेपदविकल्पः ३१ प्रवदिति उक्तमेवप्रपंचयति मनतस्त्वज्ञोनध्वेनव

नवदशवरोदीर्णसारकारवोमहासुरः उपप्लवापचेकानोधमकेनुरिवोद्धितः ३२ उरेत्यावंतमेवास्यतनोति रविरातपं हीर्घिकाकमलन्मेषोयावन्मात्रेणसाध्यते ३३

रेणेडीर्णऊर्द्धितः नारकइत्यारवानामयस्यस
त्रारकारवोमहानसुरोमहासुरः सन्महत्परमेत्यादिनातत्पुरुषः धूमकेनुरुत्थानविशेषइवजीकानामुपप्ल
वोपद्धितः ३२ पुरइति शस्यनारकस्यपुरेरविस्तावंतंतावन्मात्रमेवातपंतनोति यावतेवयावन्मात्रेण यावतीमा रम.
त्रामितिर्यस्येतियावन्मात्रेणएतमेन मात्रापरिछदेत्येचपरिमाणेसात्रेकार्त्स्न्येवधारणइत्यमरः हीर्घिकाकमलन्मे २९
षोविकासःसाध्यतेनिष्पाद्यते ३३

सर्वनिरिति चंद्रस्तेनारकंसर्वदाहरत्रपत्तेपीत्यर्थः सर्वनिःकृत्नामिनिषेवते कृत्नातुषोडशेनागइत्यमरः किंतु
कियत्नामेकां केवलः कृष्णएकश्चेतिरागवतः हरचूडामणीकृतोलेखांनादत्तेनगृह्णाति ३४ व्याहृत्तेति वधुः स्तेनस्य
नादःकर्मवास्तेपंरौर्ये स्तनाघ्नज्योपश्चेतियत्यत्ययोनत्योपश्च कृत्नमानांस्तेयंस्तेयानियोगइंद्रजासाध्वसंनयंतस्मा
दितोरुद्यानेयाहृत्नगतिर्निहीनोद्यानसंचारःसन्नित्यर्थः सापेक्षत्वेपिगमकत्वात्समासः तत्यार्थेनसमर्पितात्तवृंते

सर्वनिःसर्वरात्रंस्तेकृत्नानिनिषेवते नादत्तेकेवलांलेखांहरचूडामणीकृतां ३७ याहृत्नगतिरुद्यानेकुसुम
सिप्रसाध्वसात् नवातिवापुस्तात्पर्येनालवृंतानिलाधिकं ३५ पर्यायसेवामुस्रत्पुष्पसंभारनत्यरः उद्यानप
त्नसामान्यमनवस्तुपासते ३६

रुन्नप्यते तालस्येवृंतमस्येतितालवृंतंतस्यानिलाच्यतनपवनादधिकंपपात
यानपति व्यतनेतालवृंतकमित्यमरः ३५ पर्यायेति ऋतवःषट्वसंतादयःपर्यायसेवांक्रमसेवामुस्रत्पुष्पाणां
सभारेसंग्रहेनत्यरानत्यधानाश्चसक्ताःसंतइत्यर्थः नत्यरेभसिनासक्तावित्यमरः। उद्यानपालैःसामान्यंसाधारणं
पद्यानपानंतरंउपासनेसेवनेनगीतोद्यारिरोपप्रकाशनंतुइहापास्तमितिनावः ३६ः

नस्येति सरिन्नाथपतिः समुद्रः नस्यनारकस्योपायनानीत्यादीनि शोभनेनुपदेशानुपायनमित्यमरः रत्नानि ऊर्जनसामंतरानिष्पन्नेः परिपाकपर्यंतं विकल्पादसमासः कथमपिमहत्यनेनप्रतीक्षते कदावापरिपक्वैरनिवेकाग्रे णपरिपालयतीत्यर्थः ३७ नलक्षिति किंचेनिचार्थः नलंनोमणीनांशिरोरत्नानांशिखानाजायेषांनेवासुकिप्रमुखा

नस्योपायनयोग्यानिरत्नानिसरिन्नाथपतिः कथमप्येनसामंतरानिष्पन्नेःप्रतीक्ष्यते ३७ नलन्नलिशिखाग्रेनेवासु किप्रमुखानिक्षि क्षिरप्रदीपतामेत्यनुनेणः पर्युपासते ३८ तत्कृतानुग्रहापेक्षीतन्मुहुर्दूनहारीतेः अनुकूल यतिइंद्रोपिकल्पद्रुमविरुद्धणेः ३९

नुनेणःसर्पाःशिरोग्रधन्येते नुनेगंहिगसर्पयोरितिविश्वः निक्षिप्ति रप्रदीपतांप्रतिपद्यतेदीपत्वेणत्यैनंनारकंपर्युपासतेपरिवृत्तसेवंते ३८ तत्कृतेति इंद्रोपिनेननारकेणकृतन त्कृतंअनुग्रहंप्रसादंअपेक्षतेतीतिनथोक्तःसन्मुहुर्दूनहारितेःहृतमपिनेःकल्पद्रुमाणांविरुद्धणेस्तत्प्रस्तैरित्य र्थः नंनारकंमुहुरनुकूलयतिअनुकूलंकरोति ३९

इच्छमिति इच्छमाराध्यमानोपिसेव्यमानोपिनुवनत्रयंक्रीतिपीउपति नथाहिदुर्जनःपत्यपकारेणप्रतीकारेणे वक्रीयेतत्रणेनोनवेत् उपकारेणनुनक्रीयेत् पत्युनप्रकल्पतीतिभावः ४० तेनेति तेननारकेणअमरवधूनांहृ तेःसुकुमारेरितिभावः तैरपिसदयमालक्ष्यनाःअपतंतोर्धछिन्नाःपक्षवोयेषांतेनंदनद्रुमाः छेदाश्रुपातानाक्षिपंतेनंदनद्रुमाः ४१ वीक्ष्यतेसहिंससुसः श्वासप्रधारणानिलैः चामरैःसुरवेदीनांबाष्पसीकरवर्षिभिः ४२ ७

अनिलानंतीत्यनिलाःक्रियंतेलघोगात्कर्मणिक्विप् ४१ वीक्षतइति सनारकःसंसुसःसन्श्वासप्रधारणेनिश्वासप्रधानश्वासलोपेपृषोदरेः ततोव्याधिवेगनिद्रानंग नयाहितिभावः बाष्पसीकरवर्षिभिःनासारोदनस्यापमेघवकारःसुरवेदीनांसुरावाहस्थानांस वेधिभिः प्रग्रहावग्रहौवेद्यामित्यमरः चामरैरीक्ष्यते ४२ ७

उत्पाद्येति तेननारकेणहरितोत्पाद्यानो हरिन्नरैर्वत्सर्याश्वानो हरिन्नरैर्वत्सर्याश्वेवर्तीवरहरिनरवचइतिकेशवः खुरैः क्षपैः क्षुण्णानिसं
चूर्णितानि एतेननेषामौन्नत्यंसूच्यते मेरुशृंगाणिउत्पाद्यस्वेषुवेश्मसु आक्रीडेसंश्रित्याक्रीडास्तेचनेपर्वताश्चक्री
डापर्वताइत्यर्थः कल्पिताः कृताः ४३ मंदाकिन्याइति सोपतंसेपातिमंदाकिन्यादिग्वारणानांदिग्गजानांमदेरविलेकलु
ब्धयोन्तरमेवशिष्यतइतिशेषः अवशिष्टे कर्मधेयश्चत्ययः विधत्तेचोपपुक्तइतिनपुंसकत्वे हेमांभोरुहाण्येव

उत्पाद्यमेरुशृंगाणिक्षुण्णानिहरितांखुरैः क्ष्माक्रीडपर्वतास्तेनकल्पिताःस्वेषुवेश्मसु ४३ मंदाकिन्याःपयःशो
षंदिग्वारणमदाविले हेमांभोरुहसस्यानांतद्वाप्योधामसंपते ४४ भुवनालोकनःप्रीतिःस्वर्गिनिर्नुत्पते
क्षिप्तान्तेविमानानांतदापानमयात्यपि ४५ः

सस्यानितेषांतुतस्यवाप्यस्तद्वाप्यरूपंधामस्थानं सर्वत्रपुष्पाद्यस्व
र्गिकास्तेवपतिरोपितवानित्यर्थः ४४ भुवनेति नस्पनारकस्यापातात्समापन्नेनयानविमानानांदेवयानानांप
थिरिक्तीक्रियतेसतिक्षप्रहतीक्रियतेसति हेरिक्तापहृतेसमइत्यमरः स्वर्गिभिर्देवैः भुवनालोकलोकनेनयाप्रीतिःसानतु
त्पते ४५ः

मज्जिनिरिति पज्जिनिःविधेवहिष्टरङ्गिः पज्जानुविधेनेष्टवानित्यमरः सुपन्नङ्गनिबिनिङ्गनिश् वितनेषध्वरे
षुयज्ञेषुसंज्ञनेदनेदक्षेदकिमार्यामार्यारौक्षादित्यादिनिः मतारकः नोस्माकंमिषतांयज्ञपतोयज्ञपक्षित्यर्थः
यज्ञीयानादरइतिषष्ठी ज्ञातवेदाग्निरेवमुखंतस्माज्ज्ञातवेदोमुखादाज्ञिनन्ति आज्ञिप्यङ्क्तानीत्यर्थः ४६ उच्चै
रिति तेननारकेणउच्चैरुन्नरुन्नतेउच्चैः अवानामरःपोरन्नमिवहयरत्नञ्चयेहंच रत्नेश्वेमणाविनिविष्टः त

मज्जिनिः संज्ञनेदक्षेदविनेषध्वरेषुसः ज्ञातवेदोमुखान्मार्यामिषतामाज्ञिनन्निनः ४६ उच्चैरुच्चैः अवास्तेनहयरत्न
महारीच देहवद्रमिवेहस्थिरकालार्जितंनयः ४७ नस्मिन्मुपापाः सर्वेनः क्रूरेमनिहनक्रियाः वीर्यवंतोषध
नावविकारे सान्निपातिके ४८ः

स्पृश्यचन्नाडुन्येत्तेन देहवद्देवद्रूपंमदित्यर्थः वहिनाग्न्यादिग्निविकृ
त्यान्निष्टायाः परनिपातः चिरकालार्जितंमित्र स्पयशइवाहारि ४७ नस्मिन्निति क्रूरेयानुके नरोसोघानु
वः क्रूरइत्यमरः नस्मिन्नसुरेसर्वेनोस्माकमुपायाः सन्निपातस्यैषत्रयस्यप्रकोपेसान्निपातिकेविकारे च
रादोसन्निपातेत्रिवृत्क्याडुक् वीर्यवंतिसारवंत्यौषधानावपनिहणक्रियाःविकृतिप्रयोगाःनानाइतिशेषः ४८ः

जयाशायेति पत्रहरिचक्रेणास्माकंजयाशाविनयाशंसापतिघातेनप्रतिघातेनप्रतिहन्याउच्छिन्नार्चिषाउद्गततेजसानेत्रहरिचक्रेणविष्णोःसुदर्शनेन चास्मत्तारकस्यकेवलिकमुरोन्नयणंआर्पितमिवेत्युत्प्रेक्षा स्वयमेवनिष्कवस्तिनमित्यर्थः साहेमातेसुवर्णनाहेम्नपुरोन्नयणेपलेदानारेपिचनिष्कोस्त्रीत्यमरः ४९ नदीपाइति अयसंप्रतिनिर्जितेरावणेयैस्तेतथोक्ताः तस्मत्तारकस्यइमेनदीयागजाःपुष्करावर्तकाख्यनाममेघानांकुरङ्गाःतन्नाद्योयेषुते

जयाशायत्रचास्माकंप्रतिघातोच्छिन्नार्चिषा हरिचक्रेणनेनास्यकंवेनिष्कत्वार्पितः ४९ नदीपास्तोपदेष्वद्यपुष्करावर्तकादिषु अन्यस्यंतितराघातेनिर्जितेरावतागजाः ५० नदिछामोविनोसुषुसेनान्येतस्यश्रृंगनये कर्मबंधछिदेधर्मनवस्येवमुमुक्षवः ५१ ।

षुनोयेषुतराघातंवप्रक्रीडामन्यस्यंति ५० नदिति संप्रतिकार्यसन्निवेदयेति तत्रस्मादिनोस्वामिनमोक्षंनवेत्यकुरछवोमुमुक्षवोविरक्ताः भवप्रसंसारस्यश्रृंगनयेनिर्णयेकर्मैवबंधस्तंछिनत्तीतिकर्मबंधछित् किंर धर्ममिवआत्मतानहेतुत्वनमिनिरोधः नमेवदिदित्वातिमत्तुमेतीतिज्ञानादेवमुक्तिर्भवतीत्यर्थः ५१ ।

हीश्वंस्पृपनी सस्तुहिपेत्यादिनाकिंर तंसेनान्येकेचित्रुमिछामः ५१ गोत्रारमिति सेनानीस्तेःफलमाह सुरसेन्यागोत्रारंस्तिनारंयेसेनान्येपुरस्कृत्य पुरोन्ययमितिगतित्वात्मत्सुरसोर्गत्योरितिसकारः गोत्रिनिर्दिदः जयश्रियंवेदीमिववेदीरुतोश्रियमिवत्रातुमः सकलात्प्रत्यनेष्यतिमेसतुमितिष्टवैणाख्यः ५२ वससीति यस्मिन्खार्हस्यवचसिअवसितेपरिसमाप्तेसति आत्मनर्ह्वाणिरंवाचेउपसंकरिष्टवानत्तगादेत्यर्थः सागीः सोनाप्येनमनोहरन्ते

गोत्रारंसुरसेन्यानोयेपुरस्कृत्यगोत्रनित्र प्रत्यनेष्यतिरात्रुस्योबंदीमिवजयश्रियं ५२ ववस्यवसितेतस्यसमाप्तगिरमात्मनः गर्ज्जितानंतरंवृष्टिंसोनाप्येनजिगीषया ५३ संपस्यतेवः कामोयंकालःकश्चिन्नमतिक्षतो नन्दस्यसिध्येपास्मामिसर्गव्यापारमात्मना ५४ ।

न रुद्रगसिंधंतेर्ह्वपदस्यवेत्युनयदृद्धिः गर्ज्जितात्गर्ज्जितस्यवा अनंतरंवाअनंतरमाहतोवृष्टिंनिगीषतिनवती गर्ज्जितफलत्वाहेरिवतद्दित्सापनाफलत्वात्तिरः सुनगत्वमितिनः ५३ संपस्यतइति ऋपेवोयुष्माकंकामोमनोरथः सेनानीरूपः संपस्यतेसेत्स्यति अपितुकश्चित्कियान् पिकालः प्रतीक्षतां अस्यसेनेनःसिंहोविजयेआत्मनामयेसर्गःसृष्टिरेवमाचारःतंनयामिनारंभस्तामीत्यर्थः ५४ ।

कुतइत्याचेष्याह इतइति इतोमत्तएवप्राप्तश्रीर्ज्योदयःसदेतइतोमत्तएवत्तयेनाशंनार्हति नयाहि श्र
स्योद्वत्तस्तावदास्तां विषयवृत्तोविषयद्वेषोपिसंवर्धकृतश्चित्कारणात्सम्यक्वर्द्धयित्वात्वयेछेत्तुमसांप्रतंअन
र्हः असांप्रतमित्यनेनानिहितत्वाद्वृत्तइतिद्वितीयानभवति अननिहितेकर्मणिद्वितीयानिधानात् यथाश्वाम

इतःसदेतःप्राप्तश्रीनेतिएवार्हतित्तयं विषद्वेषोपिसंवर्धस्वयंछेत्तुमसांप्रतं ५५ हृतंतेनेदमेवादोमयाचास्मैप्र
तिश्रुतं वरेणभूमितंलोकानलंदधुरितनृपः ५६ संयुगेसायुधीनंतमुद्यंतंप्रमहेनकः अंशादनेनिधिक्र
यनीललोहितनरेनसः ५७ ढः

नः निपातेनाप्यनिहितेकर्मणिनकर्मविभक्तिः परिगणनस्यप्रायिकत्वादित्यर्थः
५५ हृतमिति प्राक्एवंतेनासुरेणेदमेवदेवेरवध्यत्वमेवहृतंप्रार्थितं मयाचास्मैतारकायप्रतिश्रुतंप्रतिज्ञातं।
पत्याऽग्रासुरःस्वस्यकर्त्तेतिसंप्रदानत्वाच्चतुर्थी कर्त्तव्येचैतदित्याह लोकानदग्धुअलंशक्तं पर्याप्तवचनेष्व
त्तमर्थेद्योतितुमनुप्रयोगः तस्यतपःतत्तपः वरेणवरदानेनअशमितंहि ५६ संयुगइति संयुगंयुद्धेतद्धतेवा

प्रियमाणंसंयुगेसायुधोपुरीनं प्रतिनारिमः खञ्जितिखञ्जप्रत्ययः तंनारकंनिधिक्रस्यकविक्षेत्रेहरितस्य नील
कंक्षेलोहितश्चकेरोश्चतोनीललोहितइतिपुराणस्वामी तस्यनीललोहितस्यधूर्ज्जरेरेतसःशुक्रस्यांशादनेनसुं
दोविनाम्नःकपसहेतत्रअभिनवेत् प्रसह्यनमभिनवइतिरुत्तिकारः ५७ सहिदेवइति ननुहरांशस्यकथमीद
शीकृतिरित्याशंक्याह सदेवोनीललोहितस्तमसःपारेपरतोव्यवस्थितेनतमोगुणतोनैपरंज्योतिःपरमात्माहि अतएव

सहिदेवःपरंज्योतिस्तमःपारेप्रतिष्ठितं परिछिन्नप्रभावर्द्धिनमयानवविष्णुना ५८ उमारूपेणतेएवंसंयम
मितेमनः शंभोर्यतद्यमाक्रष्टुमयत्कोनेनलोहवत् ५९ :

मयापरिछिन्नप्रभावर्द्धिरवंगाढमस्मिमानिशंयोनवत्व
ति नयाविष्णुनाचन अतस्तस्यासाध्यत्वंनास्तीत्यर्थः ५८ संप्रत्युपायमुपदिशति उमेति तेकार्यार्थिनोएवंसं
यमस्तिमितंसमाधिनिश्चलंशंभोर्मनः उमारूपेणउमासौंदर्येणरूपेस्वभावेसौंदर्येनिविष्टः आयत्कोनेनमणिवि
शेषेण कल्कादिषुचेतिसंकारः लोहवत्अयोधातुमिवदतिप्रत्ययोमत्यः आकर्षुमाहतुंयतध्वमुद्यध्वं ५९

DR. BHAU DAJI MEMORIAL

उनरति नचगत्यंतरमस्तीत्याह उनयोः योनोर्मध्यचरणादिनेनिषिक्तंवीर्येनेनः वोढुंसाऽमावात्यस्योनोरुभूत्रिरियं
नदीयाऽतएवमयीमूर्त्तिर्याऽनेकवस्तुमेदावाद्योढंद्वार्थः नदतीयेत्यर्थः एतदेवोदाहरत्येछमेवव्याख्यानेगणव्याख्याने
अत्रदीपकालंकारः प्राकरणिकयोरुमामहेश्वरयोरप्राकरणिकयोर्ब्रह्मजनसमूहयोरुपस्यगम्यत्वात् यथाह
राजाजनकः प्रस्तुताप्रस्तुतानांचोपमेयगमत्वेदीपमिति नचेयंतुल्ययोगिनः तस्माःकेवलेप्रस्तुतविषयत्वेनकेव

उनेएवक्तमेवोदुमुनयोर्बीजमाहुरिति सद्यानोनोस्त्रदीयावामूर्त्तिर्नलमयिमम ६० तस्मान्मान्निरितिकंठस्यसेनापत्यमु
पेत्यवः मोक्त्वेतेसुरवेदीनांवेणीवीर्यविनिर्गतिनिः ६१ ब०

प्रस्तुतविषयत्वेनचोक्तानादिति ६० तस्मेति तस्मान्नि
तिकंठस्यस्कंदस्यात्मामूर्त्तिःपुत्रइत्यर्थः आत्मावैपुत्रनामासीतिश्रुतेः वोपुत्राकंसेनापतेनविः सेनापत्यं पत्यंतपु रघु.
रोहितादित्योयकारतियकारमत्वयः उपेत्यप्राप्यवीर्यविनिर्गतिनिःशेषंसंपद्यिः सुरवेदीनांवेणीमोक्षतेविनेसपिय २७
ति तारकंहनिष्यतीतिभावः ६१ ब०

इतीति इतिहेवेकिंकरकारणेविश्वस्ययोनिःकारणेविश्वयोनिर्ब्रह्मा योनिःस्त्रीणांनगस्तानेकारणेनाधिकेपणइतिवैज
यंती विबुधानसुरानव्याहरन्यानिधायतिरोदधेअंतर्हितवान्तेदेवाअपिमनसाहितंकर्त्तव्यंब्रह्मोपदिष्टंयैस्तेनयोऊ
संतः स्वर्गेदिवंयपुः ६२ तत्रेतिपाकोनामकश्चिदसुरः तस्यशासनशासकःपाकशासनइंद्रः तत्ररविनाकर्षणरू

इतिव्याहत्यविबुधान्विश्वयोनिस्तिरोदधे मनसाहितकर्त्तव्यास्तेपिप्रतिदिवंयपुः ६२ तत्रनिश्चित्यकंदर्पमगमत्सा
कशासनः मनसाकार्यसंसिध्येत्वराद्विगुणरंहसा ६३ अथसुललितयोषिद्भ्रूलतावारुशृंगरतिवलयपदंकेचा
मास्यकंठे सहचरमधुहस्तचूतांकुरास्त्राचानमत्सुपतत्रेमानलिःपुष्पधन्वा ६४ ब०

त्येकंदर्पनिश्चित्यसाधकत्वेनेतिशेषः कार्यसिद्धौत्वरयोस्तुकोनहौगुण्येयस्मात्तद्विगुणंद्विगुणवृत्तंरंहोवेगोयस्यते
नतथोक्तेन गणस्त्वरान्व्यादित्येक्रियासुत्वनतु धितिवैजयंती मनसागमत्तत्संस्कारेत्यर्थः गमेरुडः तदितात्तु
त्वादित्यादिनाऽऽडः ६३ अथेति अथस्मरणानंतरंसः यःस्मनसइत्यर्थः पुष्पंधनुर्यस्यपुष्पधन्वाकामः कामे
नायामित्यनंगदेवः ललितंत्रिपुसुंदरमितिराघवभट्टः ललितायाःसुंदर्याः योषितोऽवयवास्तेइवकल्पनेवचारुणीये

नकोकिलस्तत्र योक्तश्चापरनिर्जितप्रियारतिः स्मरप्रियायाश्चेतिविग्रः तस्याः वलयपदानिकंकणस्थानानिऽङ्कोयस्तस्मिन्
नकंवेऽासन्यलगयित्वा चापकंवविशेषणमोमृगारैकनिषेधेस्त्रिभुवनेकवीरस्यशृंगारवीरोयकरणेषुतुल्यरसत्वं
मन्यते सहचरस्यसखुमधोर्दमंतस्यहस्तेन्यस्तंचूतोकरणवास्त्रंयस्यसतथोक्तः प्रोज्जृंभितःकुतोज्जृंभितश्चासन्नस्थातमरतिमि
ऽनुपतस्तेसंगतवान् संगतकरणेआत्मनेपदं अत्रस्त्रावोक्तिरलंकारः स्त्रावोक्तिरसौवाक्यपदार्थवस्तु

इतिश्रीकुमारसंभवेमहाकाव्येकविश्रीकालि
दासकृतौब्रह्मनिगमनोनामद्वितीयःसर्गः २

वर्णनमिति मालिनीवृत्तमेनदुक्तं ६४ ७ इतिश्रीमदोपाध्यायकोजवल्लभत्रिपाठ्यसुरिविरचितायां
कुमारसंभवटीकायांसंजीविन्यांसमाख्यायांद्वितीयःसर्गःसमाप्तिमगमत् २ श्रीरामायनमोनमः ७:॥

ऽमाश्रयेदेवयदेतरंगरागंविधातुमदनःप्रहसः सपंनदासीहृदिरंगरागस्तस्मैनमस्तेस्मरराजसखाय १ तस्मिन्निति मु
घोनःइंद्रस्यऋक्षणंसहस्रंत्रिरावृत्तादशपरिमाणमेषामितित्रिदशास्तान्देवान् संख्ययाऽयासन्नाडुराधिकसं
ख्याः संख्येयइतिबहुव्रीहिः बहुग्रहोसंख्येयइत्यादिनाऽच्प्रत्ययः ऽकार्थत्वस्वरोनिहन्निः विहायपक्षांतस्मिन्
कालेपुरुषपत्यपान सहस्रेणाप्यधिनिरऽक्षीदित्यर्थः स्त्यादरातिश्चोक्तिः ननुचिरपरिचितानेकसुरपरित्यागेनन

नस्मिन्घोनस्त्रिदशान्विहायसहस्रमक्षणंपुरुषपत्यपान प्रयोजनापेक्षितयाप्रक्षणंप्रायश्चतेगौरवमाश्रितेषु १
सवासवेनासनसन्निरुद्धमितोनिषीदेतिनिरुद्धमिः नर्तुःप्रसादंप्रतिवेद्यमक्षविक्रेमियःप्राक्रमतेवमेनं २

गवतोमहेंद्रस्यकथमकांडेतस्मिन्नेकस्मिन्पक्षपातस्त्यारंभकार्यांतरंस्यतीतिमायोन्नत्याप्रक्षणमाश्रितेषुविप
क्षेगौरवमादरःप्रयोजनापेक्षितमकार्यारंभेत्वनेहसिनाचलंवेचलंहि फलतेत्राःप्रनवोनतुगुणंनाऽतिभावः
१ सवासवेति सकामोवासवेनेंद्रेणसनस्यसिंहासनस्यसन्निरुद्धंसन्निहितंयपानपात्रंआसन्नसन्निरुद्धं ऽोषध

याऽभ्यसमासः कृद्योगलक्षणयान नलोकाभयेत्यादिनानिषेधात् इतोनिर्वादरहोपविशेतिविशिष्टनमिदत्तावकाशः
सन्नर्चुस्वामिनःप्रसादमनुग्रहमर्हन्प्रतिवेद्यसंनाद्यमिथोरहसि मिथोन्योन्यरहस्यपीत्यमरः एनमिदंएवंवक्ष्यमाण
प्रकारेणवक्ष्यमाणप्रकारमनुउपक्रोशवान् प्रीयान्यामित्यात्मनेपदं २ आज्ञापयेति पुंसांज्ञानविशेषज्ञानसारज्ञाताज्ञे
त्यर्थः सापेक्षत्वेपिगमकत्वान्नसमासः आज्ञापयतादिनिर्देशः उत्तरवाक्येयच्छब्दप्रयोगात्पूर्ववाक्येतच्छब्दप्रयो

आज्ञापयतातविशेषपुंसांलोकेषुयत्नेकरणीयमस्ति अनुग्रहंसंस्मरणप्रश्नमिच्छामिसंवर्द्धितुमाज्ञयाते च

गनिर्बंधः किंतादित्याह लोकेषुतेतवयत्करणीयंकर्मैवंविधमस्तितदाज्ञापय संस्मरणेनप्रश्नमुत्पन्नेतेतवानु
ग्रहप्रसादंआज्ञापानियोगेनसंवर्द्धितुंवृद्धिंगमितंसंतंइच्छामि स्मरणकृतेअनुग्रहंकेनचित्तनियोगेनसंवर्द्ध ण्म.
य कचित्कर्मणिनियुंक्षेत्यर्थः अन्यथानास्तिमेपरितोषइतिभावः तुशब्देनपाठेणिमर्थेयत्नःकार्यः २ उ:। ३६

केनेति नचमेकिंचिदसाध्यमस्तीत्याह फलकोक्तिणासारात्कामेनकेनपुंसानिनोनदीर्घैरितिप्रश्नेनस्पो
निस्तेनवाग्यस्त्वयाऽभ्यनुज्ञातमेतंबृहीतिशेषः ततःकिमर्थंपावचनःपावनप्रविष्टसभवैरिआज्ञापय
कस्यसंहिनबाणस्यमत्कार्मुकस्यनिदेशेवर्तनइतिनिदेशावर्तिआज्ञाकरोमवति अविलंबेनेवप्रविष्टनीत्य
र्थः ४ अमसनइति संपतिचतुर्वर्गमोक्षमधिकृत्याह तवअसंमनःशत्रुः कःपुनर्नरःपुनरुत्पत्तिःसंसार

केनाप्यस्त्रपाफलकोक्तिणानेतिनोनदीर्घैर्नेतिनातपोनिः पावद्रवत्याहिनसायकस्यमत्कामुकस्यास्यनिदेशाव
र्ती ४ असंमनःकस्तवमुक्तिमार्गंपुनर्नरलोकेशमयात्यपन्नः वक्ष्यिरंतिश्चतुसुंदरीणामारेचितक्रच
तुरैर्विलासैः ५ ॥

इतियावत् तत्रयेलोकेशमनन्मर्णादयस्तेनोनयंमुक्तिमार्गंप्रपन्नः तंदेतिशेषः पुनः
योपिस्मारेचितानिएकैकशेनिर्वर्तितानिस्मिश्चतुरैःसुंदरीणांविलासैःकराक्षैर्वक्ष्यिरंतिश्चतुस्त
म्भवेत्तत्रितत्तेपादेकस्मादवरोचतइयोर्जेनमुक्तेपंकोक्तिस्यान्नकरिंविदुरिति ५ श्रीरामचंद्रापनमोनमः

धर्मार्थविधिरुत्साह अधापितस्येति उन्नतसाम्बुकेणनीतिनीतिशास्त्रं अध्यापितस्यापि अपिशब्दाद्युक्तिज्ञाणा
नप्रभृत्यवगम्यते गतिबुद्धिप्रत्यवसानार्थेत्यादिनाहिकर्मकादिउधातोरेतेनाद्यधानेकर्माणिक्तः उद्दादीनामितिवचना
त् नेदिषः नवशब्दोः कस्यनरपार्थस्यार्थधर्मौभियुक्तः पदिनोरागेविषयाभिलाषएवप्रणिधिर्हृतोयेनमोहं प्रतिनि
पार्थनेचरइतियादवः मद्रइः उंधः प्रवाहः सिंधोर्नधास्तरावितरीउयासिवद ई कामंप्रत्याह् काममिति एकः प

अध्यापितस्योन्नतसापिनीतिमयुक्तरागप्रणिधिर्दिपस्ते कस्यार्थधर्मौवदपीउयामिसिंधोस्तरावोयइवमद्रइः ए क
निकषन्नीन्नतइः चरीतोतेमनस्याहृतयापदिष्टो निनंविनीमिछसिमुक्तलज्जांकेवेस्वयंयाहनिषक्तबाहुं

निर्यस्याः साएकपत्नीपतिव्रतानिनेसपत्न्यादिस्थितिरीदृग् तस्याव्रतेपातिव्रत्येनेनदुःखरहितोंइः खस्वभावो द्रव
व्रतामित्यर्थः स्त्रीजनस्यावेसहजइत्यमरः चारुतयासौंदर्येणहेतुनातोतेमनस्त्वच्चित्तंप्रदिष्टांकांनिनंविनीनारीमु
क्तलज्जासतींकंत्वेस्वयंगृह्णातीतिस्वयंयाहास्वयंयाहिणी विनापायइइतिणत्वपः नवनउचरएवयाहइतिवि
यमः नञ्चरेपाहएवेतिनिय ः

यमादिति स्वयंयाहाचासोनिषक्तबाहुश्चतांतथाभूतामिछसि तवदर्थेपतिव्रतामपिव्रताङ्गरापियामीत्यर्थः ए
नञ्चेद्रस्यपारदारिकताङ्कं तथाचश्रुतिः स्वहत्यायारेति ७ त्रिविधानायिकास्वाऋन्यास्वेरिणीत्वेति
नवीन्याःप्रयुक्तेसुरंइतरंप्रत्याह कथंति हेकामिन्कामुक सुरतापराधात्रन्यासंगादित्यर्थः पादान
तःप्रवणः सन्कोपनपाकोपशीलपाकपात्रियाश्रवधूतस्तिरस्कृतोसि तांत्वंवद तस्याःशरीरंदहतुतापं

कपात्रिकामिनसदृसापराधःपादानतःकोपनयावधूत तस्याःकरिष्यामिदहनुतापंप्रबलतरप्यारंशरी
शरीरं ८ प्रसादविष्यन्नुदारवंशजेरमीर्यैःकृतमःसुरारिः बिनेतुमोघीकृतबाहुवीर्यःस्त्रीस्वोपि
कोपस्करिनाधनाथः ९ ः गाढपश्चात्तापं कृतएवपश्चात्तापंशरीरंकरिष्यामि ८ प्रसादेति किंचहे
वीरप्रसादैप्रसन्नोप्रवंशजेरुदारवंशजेरमीर्यैःकृतमःसुरारिः बाहुनोन्नतिपरिप्रक्षेउत्तमश्रेष्ठत्वयः कोपेनस्करिनाथ
रामःस्त्रीस्वोपिबिनेतु किंपुरवक्तव्येपुंस्त्वइत्यर्थः सकलंजीतः सर्वतोविजयीतिनावः नीत्यर्थोनयहेतुरि
त्यपादानात्पंचमी ९

नवेनिकिंबहुना तवप्रसादात्कृतानुग्रहात्कृतमायुधोपतिर्दर्वासोपहूएकंमधुवसेतेवसहायंलब्धापिनाकं
पाणेोयस्यतस्यपिनाकपाणेः महरणार्थंयः परिणतसदम्भोनवनः हरस्यापिहरःपिनाकीचेत्पतिदारणमितिनाव
धेर्यच्युतिंकर्यंकर्तुंशक्नुयामीत्यर्थः शक्किलिङुतिशब्दार्थेतिङु अन्येधन्विनोधनुष्मंतः ब्रीह्यादित्वादिनिः ममकेन
कोपीत्यर्थः किं०शब्दकुत्सायां कुत्सामन्त्रादिनकेपुत्तेयेढिंराद्दश्यतइतिशाश्वतः १० अपेति अथार्थे

तयप्रसादात्कृतमायुधोपिसहायमेकंमधुमेवलब्धा कर्यंहरस्यापिपिनाकपाणेर्धैर्यच्युतिंकेममधन्विनोन्ये १
इथोरुदेशादवतार्यपादमाकोतिसंनावितपादपीठं संकल्पितेर्थेविहतात्मशक्तिमार्वेडलःकाममिदंबभाषे १

डलःसहस्राक्षःउरुदेशात्पादंशाकोत्याशाकमणेनसंनावितंपादपीठंयस्मिन्कर्मणितद्यथाभवतथाभवतार्यसंक रामः
ल्पितेर्थेहरविशाकर्षणरूपे विषयेविहतात्मशक्तिकर्यंहरस्यापीत्येवमादिनामकठिनःसानर्थोकामस्मरेइदंव ३८
समाणेबभाषे ११ ब०\

सर्वमिति हेसखेवेत्तत्वदुक्तंसर्वंत्वयुपपन्नंसिद्धं ममकलिरोवज्रेनवोऽतउक्तं नववज्रेऽस्त्रेनवोवीर्येण
नवोबलेनमहस्रुपबलेषुकुंठंप्रतिबद्धसारं वेनुऽस्त्रंसर्वतोगामिचसाधकंच नापसेधप्रकंठमित्यर्थः १२ ह
वेमीति हेसखेनसारंबलेऽकेवेमिवेमि अतःखलुऽयतएवऽस्मात्मसंमत्वंत्वोगुरुणिमराणेत्यादकत्वादहनिकार्यत
स्मेहिमादेरिववस्मालेनियोक्ते स्वराधंतोपसर्गादिनिवक्तव्यादात्मनेपदनियमः नथासारपरिक्षाद्वंकएवस्वि

सर्वंसखेत्वयुपपन्नमेतदुक्तंममास्त्रेकलिरोनवोऽथ वज्रेनवोवीर्यमहस्रुकुंठंवेसर्वतो गामिचसाधकंच १२ ह
वेमितेसारमतःखलुत्वाकार्यंगुरुत्वात्मसमंनियोक्ते त्वादिरपतेनूधरनामवेस्वछत्रेनदेहोदहनायरोषः १३

सर्वत्रनियोगइत्याह कक्षेनविष्णुना विष्णुर्नारायणः कक्षइत्यमरः धरतीतिधरः पचाद्यच् सुष्ठोधरःनलोनूधर
लो नूधरेणशक्तिमित्यर्थः भवेत्यनुज्ञा रोषःसर्वरानोदेहोदहनायस्वदेहमुद्दोढुं किंपार्थोपपदस्यचकर्मणिस्था
नीनइतिचतुर्थी त्वादिरपतेनिगुत्पते स्रोपश्चापीनगवान् १३ ब०\

नियोगांगीकारेसिद्धवत्कृत्वाह आशंसेति वृषांकेहरेबाणगतिंबाणयसार आशंसनाकर्मतया कर्मेहरस्यापीत्यादिनेति
ग्रयेषांतेषांठेद्वैहिषांयशंसानुज्ञांदेवानां एतेनहिषुत्वंसत्यत्नागत्वंस्वचने ईप्सितमानमिष्टे अर्थेऽत्रहरेनिबोधय
हरायनेबुध्यस्वेत्यर्थः बुधबोधनइतिधातोर्हेऽत्राशंसनाप्रार्थ्यमानेनेतिनायमात्मानमनर्थाभ्यानं आत्मत्व
योः नास्तिशंसत्योरिष्टार्थत्वेआत्मनेपदनिषेधात् यद्वार्थत्वस्याप्रामाणिकत्वात् कर्मेहरस्यापीत्यनयोरर्थयोरभवदायं

त्राशंसनाबाणगतिंवृषांकिकार्यत्वयानःप्रतिपन्नकर्त्यः निबोधयज्ञोनुजानिहानीमुद्वैहिवार्हांसितमर्थमत्र १४।
त्रमीहिवीर्यप्रनयेनवस्पनयायसेनान्यसुरांनिदेवाः मचत्वदेकेषुनिपातसाध्योब्रह्मांगनर्ब्रह्मनियोजितात्मा १५

गच्छेति १४ ननुकिंनत्कार्यकर्त्रेवानस्हरायनत्वेकृतेरामदयेत्येत्याह त्रमीति हियस्मादमीरेवाःनयायत्रानुवि
नयार्थेनवस्हरस्यवीर्यप्रनयेनेनः सेन्नतेसेनापतिसुरांतिकामयंते वरकांक्षाविनिधानोर्तृ ब्रह्मणेमधोजातादि
त्राणेत्रंगनोहृदयादिभेत्राणेनत्स्तानेब्रह्मयोगनरःकृतमंत्रन्यासइत्यर्थः ब्रह्मणिनिजेनत्वेवेदस्वेनतो ७ ::१

ब्रह्मेतुनयत्रात्मनरः नियोजितात्मानियतचित्तः मंत्रन्यासपूर्वकंब्रह्मध्यायेत्यर्थः सत्यत्वदेकेषोत्तरोस
वैकल्पबाणस्यनिपातेनसाध्यः त्रनन्यसाध्योयमस्मिन्नवसरइतिभावः १५ तस्मैइति तिनात्मनेनियतचित्ताय
हस्मैनराय रुच्यर्थानांप्रीयमाणइतिसंप्रदानत्वाच्चतुर्थी प्रयतांहिमाद्रेस्तन्नांपार्श्वेरोचयितुंहृदिनंकर्तुंयतस्व प्र
यत्नंकुरु सवितर्यंचान्यपार्श्वेवेत्याह पोषिस्त्रुपोषितोमध्ये यतस्यनिर्धारणमितिसप्तमी स्त्रमात्रात्कातस्यह

तस्मैहिमाद्रेः प्रयतांतनूंतिनात्मनेरोचयितुंयतस्व पोषिस्तुतद्वीर्यनिषेकजन्मिःसेवस्वमेत्यात्मतुरोपदिष्टं १
ई गुरोनियोगाच्चनगेंद्रकन्यास्तांतपस्यंतमधित्यकायां त्रन्वास्तइत्यस्मरसोसुरेभ्यः त्रतेनमामत्यणधिसर्ग
५७

स्यवीर्यबीजेनतस्यनिषेकः स्वरूपेणतस्यजन्मिःहेनेसापार्वत्येवेत्यात्मतुवाक्यप्रणेतरुपदिष्टं उमेएकस्मैवोढुमित्यादिनोक्त
मित्यर्थः १६ सांप्रतंतावदनिरुद्धेवनस्येत्याह गुरोरिति नगेंद्रकन्यापार्वतीगुरोः नियोगाच्छासनादधित्यकायांहि
माद्रेरुद्देशेसो त्रस्मिरुर्ध्वमधित्यकेत्यमरः उपाधिर्व्यापकन्यासन्नारूढयोरिति यकन्यत्वयः तपस्यंतंतपश्चरंतं कर्मणि

रोमंथनपोन्मोवर्त्तिचरोरितिक्षउ मत्ययः ततःस्वार्थमत्ययः स्वाएंकुरुतेमन्वालेउपालेइतिमयास्मरसोनुवेत्यः
ऋते नवैतदितित्वममात्रमित्याह सर्वगःसोऽस्मरसोगणोमत्वणधिः ममरूवचारः प्रणधिः प्रार्थनेचरटतिवेत
येती १७ नदिति तत्तस्मात्कारणात्सिध्येत्कार्यसिध्यर्थंगच्छ आशिषिलोट् देवकार्यंकुरु प्रार्थनेलोट् अपम
र्थः प्रयोजनेअर्थांतरन्याय्यएवकारणंतरसाध्यएव तत्कारणंतरंपार्वतीसन्निधानमितिभावः अर्थःप्रयोजने

नहच्छसिध्येत्कुरुदेवकार्यमर्थोयमर्थांतरन्यएव अपेक्षतेमन्यपुत्रजनेत्वांबीजांकुरःप्रायुदयादिवांनः १८
अस्मिन्सुरार्णविनयासुपायेतवैवकामास्त्रगतिःकृतीवे अप्यप्रसिद्धंपशवेहिपुंसामनन्यसाधारणमेवकर्म
१९

मोक्षेविघ्नकारणवत्क्षिप्तिविघ्नः तथापिविघ्नसाध्योकुरःबीजांकुरः वदपाकुत्यनेःपार्वत्यावत्यासुतमेमन्यथेचरम
कारणंअपेक्षतेमन्यथोधिनरपयत्नानविघ्नहेतुवित्यमरः तस्मादस्मिन्ध्येनवचरमसहकारित्वादनन्यसा
ध्योयमर्थइतिभावः १८ अस्मिन्निति सुरार्णविनयासुपायेउपायभूतेअस्मिन्हरेअस्त्रगतिरस्त्रप्रसारःतवै
वनाम नामेतिसंभावना ७९

यो अन्येषांनुसंभावनापिनास्तीत्यर्थः अनल्पंकृतमस्यास्तीतिकृतीकृतार्थः तथाहिअप्रसिद्धमसम
मपिअन्यसाधारणंनभवतीत्यनन्यसाधारणमेवकर्मपुंसोपशवेहि इदंतुप्रसिद्धंअसाधारणंचेत्यनिश्चि
यकरमितिभावः १९ सुरारति मोसाहनार्थंसौति एतेसुराःयेभ्येरन्यर्थंनरतिभावः समस्यर्थंपि
तरोयाचितारः कार्यंप्रयोजनं वयाणमपिविघ्नानांसंबंधिसर्वलोकार्थमित्यर्थः कर्मनुतेनवचापेननुरेसेनेअ

सुराःसमस्यर्थंपितारएतेकार्यंत्रयाणमपिविघ्नानो चापेनतेकर्मनचातिरिक्तमहोबतासिस्पृहणीयवीर्यः २
मधुश्चतेमन्मथसारचर्यादसावनुकोपिसहायएव समीरणः प्रेरयितानदेतिम्यादिरूपतेकेनकुतारानस्य
२१

तिभावः अतिरिक्तममतिघातुकंचन अहोबतेतिसंबोधने अहोबतानुकंपायांवेदसंबोधनेपि
चेतिविघ्नः अथवाअहोरत्याश्चर्यंबतेत्यामंत्रणेसंतोषेवा बतामंत्रणसंतोषरवेदानुकोशविस्मय
तिविघ्नः स्पृहणीयवीर्यतिसाध्यविकमोसि २० मधुरिति हेमन्मथकामअसौमधुश्चवसंतोपितेसाहचर्य
सहचरत्वादेवानुकोपिसहायःसहकार्यंव तथाहिसमीरणोवापुष्पतारानस्यानेश्चादपितापेरकोन्यति

किनव्यादिरूपनेउपादिरूपने अत्रमधुसमीरणयोरुक्तिर्नेरेवसहायकारणंसामान्यधर्मःसत्त्वाकरद्वयेवस्त
प्रतिवस्तूपमालंकारोयं पदुकं पत्रसामान्यनिर्देशः पृथक्वाक्यद्वयेयहि ग
प्योपमाश्रितासामान्यप्रतिवस्तूपमामतेति २१ नथेनीति नथास्वितिनर्तुःस्वामिनः आज्ञांरोषामिवप्रसादद
नामाज्ञामिव प्रसादंनिजनिर्मित्यदानेरोषेतिकीर्तिनेतिविश्वः माज्ञाचक्रादिदानेस्त्रीरोषेतिदेवनयेनीकेश्वरो

नथेतिरोषामिवनर्तुराज्ञामादायमूर्ध्नामदनः
२रा प्रनस्तेद्विश्वावणस्फालनकर्कशेनहस्तेनपस्पर्शतदंगमिंद्रः २२

मूर्ध्नाम्रादायशिरसागृहीत्वामदनःप्रनस्ते समवप्रविष्टःस्वइत्यात्मनेपदं इंद्रःऐरावणस्फालनेनोत्सा
हनार्थेनताडनेनकर्कशेनहस्तेनतदंगमदनदेहंपस्पर्श हस्तस्पर्शेनसंज्ञावयामासेत्यर्थः रोषामिवाज्ञा
मित्यत्रसाधकबाधकप्रमाणाभावात्उपमोत्प्रेक्षयोःसंदेहःसंकरः यदिनम्रशिरोपिदत्तहस्तामिवाज्ञा रान.
मित्युपमा अथवानदत्तहस्तहिरोषात्वेनोत्प्रेक्षतेरोषादानेतुसंदिग्धमिति २२ ७ः १ ४१

समाधवेनेति समरनःअग्निमतेनप्रियेणसख्यासुहृदामाधवेनवसंतेनरत्याचदेव्यासार्धंकमतिसंक
रमापतिनमितिसमंयंश्चतुष्पयानःसन्तयाअंगमयेनप्राप्तिनाकर्मसिद्धिर्येनसतथोक्तः मरुत्तीत्वा
सर्वथादेवकार्यंसाधयिष्यामीतिकृतनिश्चयःसन्नित्यर्थः हैमवतेहिमवतिनवेस्त्राणेरुद्रस्याश्रमंनग

समाधवेनाग्निमतेनसख्यारत्याचसार्धंकमनुपयानः अंगमयप्राप्तिकर्मसिद्धिःस्वाएकाश्रमंहैम
वतंनगाम २३ तस्मिन्वनेसंयमीनांमुनीनांतपः समाधेःप्रतिकूलवर्ती संकल्पयोनेरग्निमानस्तमा
त्मानमाधायमधुर्ननंदे २४ कवेरगुप्तादिशमुत्स्मरंयोगंतमुद्दीप्तसमंयवितंघ दिग्दक्षिणांगंधर्व श्रीो
मुखेनलोकनिश्वासमिवोत्ससर्ज २५

म २३ तस्मिन्निति तस्मिन्वनेस्त्राणएकाश्रमेसंयमीनांमुनीनांत
पःसमाधेः एकाग्रतायाःप्रतिकूलंवर्तनरतिप्रतिकूलवर्ती विरोधीमधुर्वसंतः संकल्पयोनेःमनोभवस्याग्नि
मानस्तेजोगर्वमानस्तमित्यर्थः कार्यकारणयोरभेदोपचारः आत्मानंनिजस्वरूपमाधायमन्निधापयन्तं
नेमाद्रुद्रंवसंतःधर्मस्तद्वर्तयामासेत्यर्थः २५ वसंतधर्मानेवाह कवेरिति उत्स्मरोमरुत्सैन्यसहायसिकेतो
नायकेवसमयंद्रः ७

क्षिणायनकालेस्वसंगमकालंचविलंघ्य अकांडंव्यतिक्रम्यकुबेरगुह्योधनदपालितोकस्मिन्शरीरेएकैक
नचिरक्षितोचदिशंउदीचींस्त्रीलिंगक्षितेःकांचिन्नायिकांचगंतुंचरितुंसंगंतुंचपट्टन्नेसतिदक्षिणादिक
दाक्षिण्यवतीनायिकांचमुखेनायत्नागेनवक्त्रेणवहतीतिवहः पवनश्च गंधस्यवहःगंधवहस्त
मनिलं व्यलीकेनापिप्रियेणदुःखेनयानिश्वासंप्रलीकनिश्वासमिव दुःखेविलक्षेव्यलीकम
प्रियाकार्यंयोस्तचेतिवेत्तयंती उत्ससर्जोपवर्तयामास स्वमन्तरिसमयोक्षंयनेनपरांगनासंगतिप्र
ष्टेसतिस्त्रियोदाक्षिण्यात्किंविदेदनादुःखान्निश्वसंतीतिभावः उन्नतपयोधरास्तिमत्तयमाहताःप्रवृत्ताइतिवा
र्याः अत्रोपेक्षालंकारः नवसमासोक्तिरेवेयंउपेक्षाप्रविष्टेतिकेचित्तेकेवलविशेषणसामर्थ्यादेवप्र
स्तुतप्रतीतेरसतीति ष्टे अत्रतुदक्षिणेतिविशेषणसामर्थ्यादपिनायिकाप्रतीयते नचश्लेषए
वप्रकृताप्रकृतविषयेश्लेषेपिविशेष्यानंगीकारान्नसमासोक्तिरुक्तोयंध्वनिः सचव्यलीकनि
श्वासरूपचेतनधर्मसंभावनार्थंदक्षिणस्यादिशोनायिकयासहभेदमापादयन्भेदेऽभेदल
क्षणानिदर्शनोक्तिः उपतीवीनांनिश्वासमिवेतिवाक्योपेक्षाक्रियाहेतुत्वेसिद्धंगत्वस्तुत्व
रूपमः २५

अस्तेति अशोकोवृक्षविशेषः सद्यःस्कंधात्प्रकांडात्प्रभृत्येवस्कंधारारभ्येत्यर्थः माध्यकारवचनात्प्र
भृतियोगेपंचमीतिकेचरः नाभंवहन्त्यभृतिष्टाःस्तवंतिकाश्चिदाः प्रभृत्याप्रहण्यणीमासइत्यादि सपल्ल
वानिकुसुमानिअस्यसन उपमप्यभृतयदित्यर्थः आश्लिष्टोनवपुरोयस्येनन श्लिष्टोनवकर्मकत्वाद्भृत्यर्थक
र्मकेत्यादिनाकर्तरिक्तः सुंदरीणांपादेनसंपर्कंताडनेनापेक्षत स्त्रीपादाघातेऽसतिप्रतिबंधनेगेहोदद्याद्

अस्तसद्यःकुसुमान्यशोकःस्कंधात्प्रभृत्येवसपल्लवानि पादेनापेक्षतेसुंदरीणांसंपर्कमासंक्षिप्तनवपुरु
रेण २६ सद्यःप्रवालोद्गमचारुपत्रेनीतेसमाप्तिंनवचूतबाले निवेशयामासमधुर्द्विरेफानामाक्षरश्रेणिव
मनोभवस्य २७

शोकाद्यतिप्रसिद्धं २६ सद्यइति मधुर्वसंतएवेषुकारःप्रवालोद्गमःपल्लवोकुराएवचारु
णिपक्षाणिपक्षायस्मिन्पत्रेमारुतपक्षयोरित्यमरः नवंचूतंचूतंचूतकुसुमंतदेववालस्तस्मिन्नवचूतबालेस
माप्तिंनीतेसतिमनोभवस्यधनिनोनामाक्षराणीवद्विरेफान्सद्योनिवेशयामासनिदधौ अत्रप्रवालपत्रेसा
धकदेशवर्तिरूपैकंमधोरिषुकारत्वनिरूपणंसत्वपक्षेसत्वपक्षामाक्षराणीवेतित्रोपमायामिलितमित्येक

देशावर्त्तिरूपकोऽपिनेयमुत्प्रेक्षा २७ वर्णेति कर्णिकारे कर्णिकारपुष्पे अवयवेचप्राप्तोपधिर्वर्णस्तस्यइत्यव
यवार्थेऽत्वंतस्यतद्धितप्रत्ययस्यपुष्पसूत्रेषुबहुलमिनिलुक् एवमन्यत्रापिद्रष्टव्यं वर्णप्रकर्षेवर्णोत्कर्षेस
त्यपिनिर्गंधतयाहेतुनावेतोहेतोर्निस्पर्यतापयत् तत्सम्इतितत्तार्थेऽत् तथाहि मायेणविश्वस्तोविधा
= प्रहर्त्तिर्गुणनोसामग्र्यविधौसाकल्यसंपादनेविषयेपराङ्मुखी सर्वोपिवस्तुनिकिंचिदेकंसंपादयति य

वर्णप्रकर्षसतिकर्णिकारंहेतोर्निर्गंधतास्मचेतः मायेणसामग्र्यविधौगुणनोपराङ्मुखीविश्वसनःप्रहृ
त्तिः २८ बालेदवक्राणिपत्राणिभावाच्चंचुःपत्राग्रतीक्ष्णानि सद्योवसंतेनसमागतानोनवस्तनानां
वदनस्तनीनां २९

याचंद्रैकलंकमित्यर्थः अतःकर्णिकारेपिनैगंध्येपुष्पतइतिभावः सामान्येनविशे
षणसमर्थनरूपोर्थांतरन्यासः अतःकर्णिकारेपिनैगंध्येपुष्पतइतिभावः सामान्येनहि २८ बालेहिति अ
विकाशाभावान्निर्विकाशत्वान्मुकुलीभावाद्धेतोः बालेदोरिवदवक्राणि अनिलोहितानि अतिरक्तानिपत्रा
णानिकिंशुकपुष्पाणि पत्राग्रेकिंशुकः पर्णइत्यमरः वसंतेनयुक्तसमागतानां नवस्तनीनांस्त्रीणांसद्यःसद्योद्गता

नि पुराणेष्वितिलोहित्यासंनवाहितिभावः नवस्तनानीवबालु अत्रवसंतस्यनवस्तनीनां चविशेषणसाधारण्यात्नाय
कव्यवहारमनीतेःसमासोक्तिरलंकारः अपराधनवस्तनानीतिजातिस्वरूपोक्त्यावकोहित्यगुणनिमित्तानांग
र्हितावनायकव्यवहाराभिनतसमासोक्तिरनाकारेचैवेतुमयोरेककालेनविशेषणसाम्यात्प्रकृतस्यगम्यत्वेसमा
सोक्तिरितिलक्षणं २९ लक्षेति मधुश्रीर्वसंतलक्ष्मीः नखोहिरेफएवांजननक्तंयः कज्जलरचनास्तानिलिखंतिवि

लक्षहिरेफांजननक्तंकिंचिन्नेत्युत्प्रेक्षामधुश्रीस्तिलकंप्रकाशयतीत्यतिशयोक्तिरलंकारः ३०
रगः प्रियंगुरुमंजरीणरजः कणैर्विनिर्मितपिष्टपाताः मरोद्गताः मत्तनिलंविचेरुः वनस्थलीर्मर्मरपत्रमोक्षाः ३१

त्रवर्णतिलकपुष्पतेभवतिअर्कविटपेकंसुरंभारंभः तस्मिन्नेवमुरवेवक्रेप्रकाशप्रकटय बालारुणकोमले
नकलार्कसुंदरेणरागेणरुणिम्नातेनैवनात्मरागेण हूतप्रवालएवोष्ठः तेनूतप्रवालोष्ठतेनरूपकालंकारः
अत्ररूपकालंकारः ३० रगइति रागारंभेप्रियाचुंबनोद्यमारंभः मिमालुहुमाणंरागारंभनहेतुंतालंभंनपर्यासं

DR BHAU DAJI MEMORIAL

रनःकोणैर्विभिन्नः संजातनिद्राःरणीनांपाताः प्रसारोपेषांनेतपोक्ताः मदोद्धताःमृगाः प्रत्यनिलानिमुखंमर्मराशब्दवंतः
पत्रमोक्षाःनीलपीतपाताः पासुताःवनस्त्रीर्विचेष्ठः वनस्त्रजाषुवनपदेशेषुचरंतिस्म देशकालाध्वगतव्याःकर्मसंताद्
कर्मणामितिचरतेःसकर्मकत्वं ३१ हूतेति हूतोकराणंआस्वादेनचर्वणेनकषायकंठेरक्तकंठःसुतनावपोरक्तं
कषायइतिकेशवः पुमान्कोकिलःपुंस्कोकिलः पुंयहणंप्रागल्भ्यद्योतनार्थंपुमःस्वभावइतिपुंसोऽत्वेनपुंस

हूतोकराख्यरक्तकषायकंठःपुंस्कोकिलोयन्मधुरंचुकूजन मनस्विनीमानविघातहेतवेजानंतवचनेस्मरस्य ३२ हिम
मपायादिराद्यधराणमापंडुरीकृतमुखछवीनां सेरोदमःकिंपुरुषांगनानांचक्रेपदंपत्रविरोषकेषु ३३ ३:१

कानांसोवक्तव्यइतिकृष्यापवादात्सकारादेशः मधुरंहूकूजेतियत्तत्तत्कूजनमेवमनस्विनोमानविघातेरोषनि
रसेहेतवेस्मरस्यक्वणंमानेनतेनेत्याज्ञावचनेजातं कोसिलकूजनश्रवणंनेतरमातसाश्वमानेनहुरित्यर्थः ३२ हिमो रा.
पेति हिमस्यव्यपायादपगमादिराद्यानीरुजाःअधराश्लिष्टयासांतासां आपंडुरीकृतमुखछवीनांकुंकुमपरिहारादिनां ४४

किंपुरुषांगनानांपत्रविरोषकेषुपत्ररचनासुसेरोदमःपदंचक्रे घर्मोद्यास्वेदादयोऽनुदित्यर्थः ३३ तपस्विनइति।
स्त्राणवनौकसस्तामाकालिकींवीक्ष्यमधुप्रहृष्टिं प्रयत्नसंस्तंभितविक्रियाणांकश्चिदीक्षणसंबभूवुः
३४ नंदेत्यामोदितपुष्पचापेरतिद्वितीयेमदनेपपन्ने काष्ठागतस्नेहरसानुविद्धंकंदानिनावंक्रियपादिवबुः ३५ ९

तत्रान्यादेरेणसंस्तंभितविक्रियाणांनिरुद्धेंद्रियविकाराणांमनसोकश्चिदुद्यानीयतारोबभूवुः ३४ नंदेत्यामिति स्प
शेषितेनाधिज्यकृतेपुष्पचापेयेनतस्मिन् रतिद्वितीयायस्यतस्मिन्रतिसहायेमदनेनंदेत्यामोदा एवाश्रमंप्रपन्नेवा
प्रसक्तिरुद्धानिस्तावरजंगमानिविषयिणानिकाणउत्कर्षःकाष्ठोत्कर्षेतिनोदितीत्यमरः काष्ठागतोपःस्नेहः इहसाध
नानिबंधनःप्रेमापरनामाममतानिमानः प्रेमानापिपतादाहंप्रेमस्नेहइत्यमरः सएवरसःतेनानुविद्धंसंपृक्तंना

वरत्वारक्तेनंगारभावक्रियपाकार्यरतपाचेश्यापिवद्युःप्रकीर्तयकुः ततःसंयोगशृंगारचेष्टाःपावर्तनेत्यर्थः २५ मधु
रिनित्यचेष्टाएवाहमध्विनारिनिश्चनुर्निः डोरेकोचर्णोविरोधोनास्तिमस्यसद्विरेफोत्रमरः तथाचन्तरेसमितिद्वि
रेफोत्रमरः कुसुममेवैकंसाधारणंपात्रंतस्मिन्मधुमकरंदे मद्येपुष्परसेमधिनिविश्वः सोपियोनेगंगाऽनुवर्त

मधुद्विरेफाकुसुमैकपात्रेपेपीयमानःसुखेनसंस्पर्शनिमीलिनाक्षीमृगीमकंडूयनकृष्णसारः २६

मानोनुसरन्पपौ तन्नीतनेयंपपावित्यर्थःकृष्णसारःश्वेतःकृष्णश्चासौसारश्चकृष्णसारःकृष्णमृगःसारंग्रा
ब्यलपितपोरितिविश्वः वर्णवर्णेनेतिसमासः संस्पर्शनस्पर्शमुखेननिमिलिताक्षीमृगीशृंगेणाकंडूयनकर्षित
वान् कंडूादिनेयगितियक् ततःकृष्णसारेङ् २६ ७ः

दरादिति करेणुःकरिणी करेणुरिभ्यांत्रीनेनइत्यमरः पंकजरेणुगंधोस्यास्तीतिपंकजरेणुगंधी गंडूषंमुखेनार्द्ध
नेर्द्रनेनजलेनगजापरस्तान्मीत्यादरो रथांगनामाचक्रवाकः अर्द्धपीतानवतीनपाऽपनुक्तेनार्द्धनपीतेनबिसेनना
यांसंनावयामास स्वनपरोपेदरादित्यर्थः २७ गीतांतेति किंपुरुषःकिन्नरः अमवारिनेत्रोःस्वेदोदकबिंदुभिःकि
चिदीषन्मुच्छ्वासिनाविश्वेषितापत्रलेखायस्यतत्र पुष्पाणिमासतोमदो पुष्पोद्भवासवइत्यमरः वसंतेमधुक

दरोसरःपंकजरेणुगंधिजायगंधवहजलंकरेणुः अर्द्धपीतेनबिसेनजायांसंनावयामासरथांगनामा २७ गी
तांतेषुश्रमवारिनेत्रोःकिंविस्रमुच्छ्वासितपत्रलेखे पुष्पासवार्द्रगंडेनेत्रशोनिप्रियामुखंकिंपुरुषश्चचुंब २८
पर्यायपुष्पासवकल्पनाम्नःस्फुरत्प्रवालोद्गमनोहरास्यः लतावधूत्पत्तरवोप्यवापुर्विनम्रशाखाभुजबंधनानि २९

स्यसंनवारिनिपुष्पवासिनइतिकेचित् तेनार्द्रगंडेनाऽऽर्द्रजलानास्यनेत्रास्योरुमनेनेतिनथोक्तं प्रियामुखंगीतांत
रेषुगीतमध्येषुचुचुंब ३८ पर्यायेति पर्यायाःसमयाःपुष्पसवकल्पवल्पनामासांतान्यःस्वागंद्योपसर्जनादसं
योगेपकरिनिविकल्पत्वान्ङीप् स्फुरंतःप्रवालाःपल्लवाएवोष्ठास्तैर्मनोहरास्योलतारूपस्त्रीस्यःसकाशात्तरवोपि

लिंगादेव पुंस्त्वं गम्यते विनयाः शास्त्राण्येव नुन्नाः नेर्बंधनानि श्रवाप्तः आलिंगिताश्च्यर्थः स्थावराणामपि मदनविकारो
स्तत्किमुतान्येषामिति नावः एतच्च नरुजतादीनां चेतनत्वाद्धेऊ यथा मनुः अन्तः संज्ञा भवन्त्येते सादि रूपकाऊंका
रः ३९ अनेति अस्मिन्नवसरे एव संतापविनोदकालेनगवान्हरः अतासरोगातिरपि दिव्यांगनागानकरणीयत्वपी
त्यर्थः प्रसंख्यानपरः आत्मानुसंधानपरोबभूव आत्मनश्चिन्मयेश्वराणांनियंतृणांवेत्तीत्यर्थः विदमंते

अतासरोगातिरपित्तेणेसिन्हरः प्रसंख्यानपरोबभूव आत्मेश्वराणांनहिनातुविद्मः समाधिनेदमनवोनवंति
४० तनागृहद्वारगतोयनंदीवामप्रकोष्ठार्पितहेमवेत्रः सुखार्पितैकांगुलिसंज्ञयैवमाचापलपेतिगणान्यनेन
षीत् ४१

एतिरितिविद्माः प्रत्यूहाः धन्नर्थकविधानमितिकपत्ययः जातुकदाचित्समाधिभेदेसमाधिनेननेप्र
नवःसमर्थानभवंतिहि ४० तनेति अथतनागृहस्यसमाधिगृहस्यद्वारगतो वामेप्रकोष्ठेअर्पितहेमवेत्रोघा रामः
रिनंदेमंदरोनंदीश्वरः नंदीनंदिरितिस्तुनंदिनौनंदिकेश्वरादि ७:१ ४६

त्यमरश्चोघः सुखेनार्पितायाः सतोविस्मयस्मितावलोकेनहिनायाः एकस्माच्चंगुलेस्तर्ज्न्याः संज्ञयास्तनयेत्
व संज्ञास्याच्चेतनानामहस्तोपेस्यार्थस्तेनेत्यमरः गणान्प्रमथानश्चापलायचापलंकर्तुमानवतेति क्रियार्थोपप
दस्येत्यादिनाचतुर्थी मनेषीन्निक्षिप्तवान् ४१ नकेवलंगणएवविनीताः किंतुनरापुनादिचतुर्विधमाणिजात
मपिविनीतमित्याह निष्कंपेति निष्कंपवृक्षएनद्विजोपलक्षणं निष्पन्दहरिणंनिष्पन्दनेत्रं स्थिरशोपलक्ष

निःकंपवृक्षंनिष्पन्दहरिणंवृकोऽनेनंजनमृगप्रचारं नछासनाकाननमेवसर्वंविचार्यतारेनमिवावनस्थे ४२ द
ष्टिप्रपातेपरिहृत्यतस्यकामःपुरः स्थूलमिवप्रयाणे मौनेषुसंमस्कृतमेहचारंधानास्पदंनृपतेर्विवेश ४३ :१

एमेतत् वृक्षोऽनेनिःस्पन्दपक्षिसरीसृपादिकं एनेनोऽनस्थहरिणं वृकोऽनंजनमृगप्रचारं नरापुनोपलक्षणमेतत्
सर्वमेवकाननंतच्छासनाश्रमेनेश्वराज्ञयाचित्रार्पितारेनइवविचार्पितारेनमिवावनस्थे मृगवाद्यान्नरापुनाःक्रमिर
णाःपक्षिसरीसृपोऽनाः उद्भिज्जस्तरुलतादयाइत्यमरः ४२ दृष्टीति कामःप्रयाणेयात्रायांपुरोगतःस्थूलोयस्मिन्वरेरे

तपुरः शुक्रदेशमिव प्रतिशुक्रमतिबुधप्रतेषणारकमवच अपिराक्रसमोराताहनसैन्योनिरस्तनरनिनिषेधादित्यर्थः
नस्यदेवस्यदृष्टिप्रपातेदक्षिविषयंपरिहृत्यप्रोतेषुपार्श्वदेशेषुसंसक्ताः अन्योन्यसंदर्शनमेरुणासुरउन्नागनोशगरव
मस्यतत्र निरोधानयोग्यमितिभावः स्तनपतेःशिवस्यध्यानास्पदंसमाधिस्थानं आस्पदंप्रतिष्ठायामितिनिपातनवि
धेरा ४३ सदेवेति आसन्नशरीरपातःआसन्नमृत्युः सकामःशार्दूलचर्मणाव्यवधानवत्यांव्याघ्रचर्मास्तृतायां

सदेवदारुद्रुमवेदिकायांशार्दूलचर्मव्यवधानवत्यां आसीनमासन्नशरीरपातस्त्रिलोचनंसंयमिनेददर्श ४४ प
र्यंकबंधस्थिरपूर्वकायमजायतासन्नमिनोनयासं उत्तानपाणिद्वयसन्निवेशात्फुल्लराजीवमिवांकमध्ये ४५

मित्यर्थः मोक्षश्रीर्व्याघ्रचर्मणीतिप्राशस्त्यादितिभावः देवदारुद्रुमवेदिकायांआसिनमुपरागंसंयमिनंसमाधिनिश्चलंत्रि
नेत्रंददर्श त्रिपंचकमितिपादपूरणार्थंयमियऊदेशाच्चंद्रोमहाकविप्रयोगाद्वामिपुत्रकरंगलनः केविनुसाहसि रघु॰
कास्त्रिलोचनमितिगणः ४४ नमेवदेवपर्यंकेत्यादिनिःपद्विःश्लोकेवर्णपति पर्यंकेति पर्यंकबंधेनवीरासनेनस्थिरपूर्वकाये। ४७

निश्चलोत्तरार्द्धरुनुरायतस्वतमजायतंसन्नमितावुत्तानंसोयस्यतंतथोक्तं दृष्टिविषयेउन्नयशब्दस्थानेउन्नशब्दप्रयोगइ
त्युक्तंकैयटेन उत्तानऊर्ध्वतलोयःपाणिद्वयस्यसन्निवेशः संस्थानंतस्यादंकमध्येप्रफुल्लराजीवंपंकजंयस्यतमिवस्थितं
वीरासनेवसिष्ठः एकंपादमधैकस्मिन्विन्यसोरुमितरस्मिंस्तथेतरंवीरासनमुदाहृतमिति तथायोग
चारे उत्तानितेतरकरेकरमुत्तानितंपरे आधायांकगतंकृत्वाध्यायेद्यत्तस्यसोनरसिंहमुनेर्मतेति नुनंगमेनउन्न

नुनंगमावहज्जटाकलापंकर्णावसक्तद्विगुणाक्षसूत्रं कंठप्रभासंगविशेषनीलंभगत्वचंयंयमिनोदधानं ४६

नस्यबद्धोत्तराकायायस्यतंतथोक्तं कर्णावतंसःकर्णावतंसंबीत्यर्थः अतएवद्विगुणंदीर्घंतं अक्षसूत्रमक्ष
मालापस्यतं कंठप्रभाएवसंगेनमिश्रणेनविशेषनीलमतिनीलंयंयमिनंबंधुपुत्रंकृत्तत्वंकृत्तनागजिनंद
धानं ४६ किंचिदिति किंचित्यकारणदीषत्यकारणस्तिमितानिस्वलाउमानयिणश्चतारःकनीनिकायेषांते

तारकाक्षः कनीनिकेत्यमरः ऊर्ध्वक्रियायांऽकर्मविक्षेपेविगतप्रसंगैः प्रसक्तिरहितैः अविस्पंदितपक्ष्मलैरचलित
पक्ष्मपंक्तिभिः अधःप्रसन्नमसृणायेषांतैरधोमुखैः नेत्रैः त्वित्यादिवचनं लक्ष्मीकृतघ्राणेनासाग्रनिविष्टदृ
ष्टित्यर्थः करणान्यबहिःकृतस्वात्मवृत्तिव्यक्तात्मकः आत्मानंहृदयेध्यायेत्यासाग्रन्यस्तलोचनइतियोगाचारे ध्र
ध्रुवस्थितिमिति अंतश्चरंतीतिअंतश्चराः तेषांमरुतांप्राणादीनांनिरोधाद्धेतोः अदृष्टिसंचरंनमविद्यमानवर्षसंचरम

किंचित्प्रकाशस्तिमितोग्रतारैर्ऊर्ध्वक्रियायांविगतप्रसंगैः नेत्रैरविस्पंदितपक्ष्मलैर्लक्ष्मीकृतघ्राणमधोमुखैः ग
ध्रुवं अदृष्टिसंचरंनमिवांबुवाहमपानिवाध्वारमनुत्तरंगं अंतश्चराणांमरुतांनिरोधान्निवातनिष्कंपमिवप्रदीपं ध

नंबुवाहमिवस्थितं एतेनापाननिरोधःसूचितः अनुत्तरंगंअनुद्भूततरंगमपामाधारंहृदमिवस्थितं एतेनप्राणनिरो रम:
धःसूचितः तथानिवातेनिर्वातदेशेनिष्कंपंनिश्चलंप्रदीपमिवस्थितं एतेनकोष्ठवायुनिरोधःसूचितः निवातावाऽप ४८
वातावित्यमरः ४८ ग:

कपालेति कपालनेत्रांतरेणब्रह्मरंध्रेणब्रह्मरंध्रमार्गैः शिरस्तःब्रह्मरंध्रात् पंचम्यास्तसिल् उदितैरुत्थितै
र्भीतिः प्ररोहैः नेत्रोत्थैः मृणालसूत्राधिकसौकुमार्यमार्दवंयस्यालबालस्यदोः शिरश्चक्षुस्यलक्ष्मीस्तपयंतंक्षपयंत
४९ मनोनेवेति नवस्रोद्वारेभ्योनिषिद्धानिवर्तितानिवृत्तिसंचारोयस्यतन्नथोक्तं समाधिनाप्रणिधानेनवरंपवरंगतं वरंग
तइतिपत्यत्ययः प्रणिधानंसमाधानंसमाधिश्चसमात्यवइतिहेमा धुधः मनःसंकल्पविकल्पात्मकंहृदिहृदयाख्येऽधि

कपालनेत्रांतरब्रह्मरंध्रैर्भीतिः प्ररोहैरुदितैः शिरस्तः मृणालसूत्राधिकसौकुमार्यंबालस्यलक्ष्मीस्तपयंतमिंदोः
४९ मनोनवद्वारनिषिद्धवृत्तिहृदिव्यवस्थाप्यसमाधिवरंमपत्तरंवेदविदोविदुस्तमात्मानमात्मन्यवलोकयंते ५० :

ज्ञाने तथावसिद्यः पतोनियंतिविषयापत्तिमेवप्रतीयते हृदयंतद्विजानीयान्मनसःस्थितिकारणमिति व्यवस्थाप्यते
त्वदिदः क्षेत्रज्ञाः पुरुषाः यंनत्वरंतीत्यत्तरंमविनाशिनंविदुर्विदंति विदोलटीवेतिउसादेशः तमात्मानंपरमात्मानंत्व
न्मनिसक्तिनेवावलोकयंतंसाक्षात्कुर्वाणं स्वातिरेकेणपरमात्मनोऽभावादिति भावः ५० श्रीरामायनमोनम

कुलकं स्मरेति स्मरस्तथाऽऽर्तेऽर्वीकरूपेमनसाप्यधृष्यंचयुग्मनेत्रंविषमाक्षेरुद्रंऽऽदूरासन्नपन्साध्वसेनन्नयेनस
न्नहस्तोविस्मयपाणिःसन्सहस्तान्नस्तंत्रारंचापमपिचापंनालक्षयन्नविवेदनीनाः सुद्येनीतिनावः ५१ निर्वर्णेति ॥
ऽथनिर्वर्णेनन्नूपिष्टंपरुरंनिर्वर्णन्नूपिष्टंनरुमायमित्यर्थः ऽस्मस्मरस्यदीर्घंबस्तंबपुर्णेनसौंदर्यपुर्णेसंधुरुयंती

कुलकं स्मरस्तथाऽऽर्तमयुग्मनेत्रंपन्नपन्नदूरान्मनसाप्यधृष्यं नालक्षयत्साध्वसमन्नहस्तःस्वस्तंत्रारंचापमपिस्व
हस्तात् ५१ निर्वर्णन्नूपिष्टमथास्यवीर्यसंधुक्षयंतीवबपुर्गुणेन ऽनुप्रयातावनदेवतासामदरपनस्त्रावरराजकन्या
५२ ऽशोकनिर्भर्त्सितपद्मरागमाकृष्टहेमद्युतिकर्णिकारं सुकाकलापीकृतसिंदुवारंवसंतपुष्पाभरणंवहंती ५३

वपुनरुन्नीवयंतीवस्त्रिता वनदेवतासांसखीन्नतासांऽनुप्रयाताऽनुगतास्त्रावरराजकन्यापार्वती ऽदरपनद
शनेरिनिरोधः ५२ ऽशोकेति नामेऽहनुर्निः ऽशोकेनऽशोकपुष्पेणनिर्भर्त्सिनाः तिरस्कृनाःपद्मरागोये
नेनन्नथोक्तं ऽऽकृष्टदेहद्युतीनिऽऽहतवर्णन्नरणवर्णनिकर्णिकारानियस्मिन्नतन्नथोक्तं सुकाकलापीकृना
निसिंदूवारालिनिर्गुंडीकुसुमानियस्मिन्नतन् सिंदुवारेंदुसुरभीनिर्गुंडीकालिकेसपीत्यमरः वसंतपुष्पाएवाभरणं

DR BHAU DAJI MEMORIAL

वहंती ५३ ऽवर्ज्जितेति स्तनाभ्यांकिंविशिष्टावर्ज्जिनाईषदानमितकृष्णार्करागऽवरागोयस्यनन्नथोक्तं बालार्ककृष्ण
मित्यर्थः उपमानपूर्वपदोबहुव्रीहिः उत्तरपदलोपश्च वासोवसानाऽऽच्छादयंती ऽनएवपर्याप्तपुष्पस्तबकावनम्रा
पत्त्रविनीकिंऽऽपिनीसंचारिणीलतेवस्त्रितेनिरोधः ५४ स्त्रस्तेति स्त्रानविदानिन्नेषपोप्यस्त्रानवेदिनास्मरेणमा
सीद्वनानिन्नेषोरुनोकर्मणेभवतीतिकामुंकंधनुः कर्मण्युकञ्जिनुकञ्प्रत्ययः तस्यद्वितीयामोवीमिवस्त्रिता ऽनएवस्त्र

ऽऽवर्ज्जितेनाकिंविदिवस्त्रनाभ्यांवासोवसानातरुणार्करागं सुजातपुष्पस्तबकावनम्रासंचारिणीपत्त्रविनीतलेव।
५४ स्त्रस्तेनिनेवावरुलंबमानापुनःपुनःकेसरपुष्पकांची न्यासीरुनोस्त्रानविदास्मरेणमौर्वीहितीयामिवकार्मु
कस्य ५५ सुगंधिनिश्वासविवृद्धनर्स्त्रंविबाधरासन्नचरंहिरेफं प्रतिक्षणंसंभ्रमलोलदृष्टिन्नारविंदेननिवारय
न्ती ५६ ऽ

स्तनौवीउत्तरत्वहरवेरनिर्यातनाभोपपुष्पनऽतिभावः निनेबाऽस्तोवस्तिनोकेसरास्तबकस्तमाला
सेवकाचीनांपुनः पुनरवलंबमानाहस्तेनधारयंती ५५ सुगंधीति सुगंधिनिश्वासैर्विवृद्धनर्स्त्रं बिंबनुल्योधःबिंब
धरः प्रतिक्षोमध्यमपदलोपीन्यामितिवामनः नस्यासन्नचरंसन्निकृष्टचरंहिरेफंनेगंपतिक्षणंसंभ्रमेणलोलदृष्टि

अंवचास्तीसनीजीजारविदेननिकारयेनी ५६ तोवीस्तेनि सर्वविषयेषुष्पनवद्यो भवद्यपणेत्यादिनानिपातनः र
तिःकामकलत्रस्यापिस्त्रीपदंसक्रापदंनिमित्तमादधानोस्तुननामावहतीतित्यर्थो तोपावेनीवीस्तपुष्पचापः कामः
तिनेंद्रियेषुनयेनीत्यर्थः मूलिनिविषयेसकर्मसिद्धिंपुनराशंसेचकमे इवसाधसमन्तहस्तेत्यादिनाकार्यसि

कुनकं तोवीस्तसर्वविषयानवद्योरतेरपिस्त्रीपदमादधानो तिनेंद्रियेमूलिनिपुष्पकेतुःस्वकर्मसिद्धिंपुनराशंशे
स ५७ नविष्यतःपतुरुमापुरोनोः सख्यसमादमनिहारन्नमिं योगाज्ञयोनःपरमात्मसंज्ञेदद्युपरंज्योतिरुपारराम५८

द्विरुन्नलितत्वानिधानादिदपुनरुक्तं ५७ नविष्यनइति उमाचनविष्यतः पतुःशंभोःमनिहारन्नमिहारदेशंस
मासाद स्त्रीद्वारंयतीहारइत्यमरः सज्ञानुश्चक्षेतः परमात्मेति संज्ञापस्यनत्परंसुखं परंहरान्यसुखेष्वि
तियादवः ज्योतिर्दद्युसाक्षात्कृत्ययोगतध्यानादुपरारामउरतः त्याङ्परिभोरमइतिपरस्मैपदं ५८ ढः

ततोनुनेगेति ततोनुनेगाधिपतेःशेषस्यफणाग्रेरधोन्नमेरधः कथंचिदतियत्नेनधृतोन्नमिनागःस्वापवेशनन्नमि
नागोयस्यसतथोक्तः वायुधारणाहिनजाघवनिहत्यापुनर्नगवतोगुरुत्वादितिभावः ज्ञानेःकृतप्राणनोप्राप्तिरुद्ध
नोविमुक्तिःपुनःसंचारोयेनसकृतप्राणविमुक्तिरीशोनिर्विदंदंपर्यंकबंधवीरासनेविनेदस्त्रीपतीत्यचकार ५९त
स्मैशंभोसेति अथनेदानस्मैनम्यतेक्रियाग्रहणञ्चतुर्थी प्रणिपत्यनमस्कृत्यसुकृषयासेवयानिमित्तंनोपेतोसेवा

ततोनुनेगाधिपतेःफणाग्रेरधःकथंविधृतन्नमिनागं ज्ञानेःकृतप्राणविमुक्तिरीशः पर्यंकबंधेनविनेद ५९
तस्मैशंभवेप्रणिपत्यनंदीसुकृषयाशैलसुतामुपेतां प्रवेशयामासमनुर्नोक्षेपमात्रानुमितप्रवेशं ६० त
स्याःसखीमांप्रणिपातहर्षविस्तारितःशिरीषायतस्य व्यकीर्यतत्रैवकपादरेणुप्रोच्चैःपपातेनगमिनः

६१

र्थमागतामित्यर्थः शैलसुतांज्ञानंमनिवेदयामास मनुःस्वामिनो रुद्रस्यमात्रेणकसंज्ञयेवानुमितप्रवेशं अंगीकृतप्रवे
शमेनांशैलसुतांप्रवेशयामास ६० तस्याइति तस्याःपार्वत्याःसखीमांस्वदस्तेनस्वनाम्नोपचितःपद्मवनं

गनिनः किंशारुपर्वेऽमिश्रइत्यर्थः त्रिचिरान्तयस्पधसंतस्संबंधिपुष्पोच्चयःपुष्पोत्करः एरच हस्तादानेचेरस्ते
एइतिसूत्रविषयत्वात्कर्मीनामयंघासादिकःप्रयोगइतिवृत्तनः अवकपादमूलेप्रणिपातपूर्वंनमस्कारपूर्वंक
मकीर्यतेविक्षिप्तः ६९ उमेति उमापिनाकलकानांमध्येशोभनइतियोके अजकन्यत्तमित्यर्थः नवकर्णिका
रेविभसयेनी कर्णेशुनःपत्रवोयस्यनेनमरुन्निषधनाथप्रणयंचकार क्रियायाहणेसंप्रदानत्वे ६२ अन

उमापिनाकलकमध्यशोभिविभ्रमयेतीनवकर्णिकारं चकारकर्णेशुनत्पत्रवेनमरुन्निषधनाथ ६२ अ
नन्यनाथेपतिमाप्नुहीतिसान्त्वमेवाभिहितावनवेन नहीश्वरव्याहृतयःकदाचिदपीतरेपुंसेतिलोके विपरीतमर्थं ६३

न्यिति साकृतप्रणयमाभिवेनअन्योननन्तरीत्यनन्यनाथां अनोत्विरितिविभक्तयः सर्वनाम्नोवृत्तिमात्रेपूर्वपदस्यपुंव
द्भावः पतिमाप्नुहीतिसान्त्वमेवाभिहितावक्ता उत्तरत्रनेयेवंसंवादादितिभावः अभिदधानेधुवर्थस्यहुहादि
त्वादथवानेकर्मणिकः ईश्वरव्याहृतयोमहापुरुषोक्तयःकदाचिदपितोकेविपरीतंविसंवादिनेअर्थेनउक्तेनिनबोधयेत्ति
त्यर्थः ६३

कामइति कामस्यबाणावसरंप्रतीक्षउमासन्निधानादयमेवबाणप्रयोगकालइतिज्ञात्वापतंगेनशलभेनपतंगवत्त्र
यतवत् यथापतंगवानेंधनेनाग्नेरुपत्तयः उमायाःसमक्षेऽग्रतःसमीपे अनेनाभिप्रायः नेनशुभ्रकियाचेष्टतिरि
तिवत्तिप्रत्ययः वह्निमुखंविविक्षुःप्रवेष्टुमिच्छुःविशतेःसनेनाडुपत्ययः उमायाः उमायाःसमक्षेऽग्रतःसमीपेः
अव्ययीभावेशरत्प्रभृतिभ्यष्टच्इतिसमासाष्टच्प्रत्ययः हरबद्धलक्ष्यःसन्हरायासनस्त्र्योमौर्वीमुरुरामर्शपरा

कामस्यबाणावसरंप्रतीक्षपतंगवद्वह्निमुखंविविक्षुः उमासमक्षंहरबद्धलक्ष्यःहरायासन्त्र्योमुरुरामर्श
६४ अथोपनिन्येगिरिशायगौरीतपस्विनेतामरुचाकरेण विश्वेषितोनानुमतोमयैवेमंदाकिनीपुष्करबीजमा
लां ६५ प्रतिग्रहीतुंप्रणयिप्रियत्वाच्चित्तेचनस्त्रासपरक्रमेच समोहनेनामचपुष्पधन्वाधनुष्पमोघंसमधत्तबा
ण ६६

णवान् ६६ अथेति अथगौरीतपोसाक्षीतिनपस्वी उमायामेघालतोविनिरितिविनिप्रत्ययः तस्मेतप
स्विनेगिरिशायतामरुचाकरुवलेनकरेणानुमतोऽनुमतोमयैवेःविश्वेषितोनायुक्तोऽहंतांमंदाकिनीपुष्करबीजमा
लांपद्मबीजनिर्मितांमालांजपमालिकामुपनिन्येसमर्पितवती ६५ प्रतिग्रहीतुमिति चित्तेचनस्त्रासणप्रियत्वादप्रियं

त्वान्नामत्तमालोत्पतिग्रहीतुमंगीकर्तुंउपचक्रमेप्रचक्रमे पुष्पधनुर्यस्यसपुष्पधन्वाकामश्च वासेत्यपा
मित्यनङादेशः संमोह्यतेनेनेतिसंमोहनं नामेतिप्रसिद्धो रूपमोघंबाणेधनुषिसमधत्त उन्मादनमादनमोहनशोषण
षणःकामबाणः पंचोच्यंते ईर्ष्ट हरंति हरस्तुचंद्रोदयारंभेक्षुबुराशिरिवकिंविदियत्परिवृत्तधैर्यः नतुना
हनननवस्पंतनुत्तधैर्यइतिभावः विग्रहकलतुल्यश्चधरोष्ठोयस्यतस्मिन्नुमामुखेविंबोचनानिव्यापारयामास विनिवि

हरस्तुकिंचित्परिवृत्तधैर्यश्चंद्रोदयारंभइवंबुराशिः उमामुखेविंबफलाधरोष्ठेव्यापारयामासविलोचनानि ६७ वि
ष्टएवतीशेसुतापिस्मरस्यालकदंबकल्पैः मार्जीकृताचारुनरेणलोमुखेनपर्यस्तविलोचनेन ६८ अ

लोचनैः सामिलाषमभ्राक्षीदित्यर्थः एतेनभगवतोरनिभावोदयउक्तः ६७ विष्टएवतीति शैलसुतापिस्मरस्यालक
दंबकल्पैः विकसत्कोमलनीपविटपसदृशैः उक्तकिंतैरित्यर्थः ईषदसमाप्तोकल्पप्रत्ययः चंपैर्नवैरन्यत्रविष्टए
तप्रकारायंतीचारुनरेणपर्यस्तविलोचनेनव्रीडविभ्रांतनेत्रेणमुखेनऋसाविसाविसाचिसार्जीकृतातिर्यक्कृते

त्यर्थः नीयगत्यर्थसादितिरिक्त्यमरः तस्योद्भिण्णमुखंसार्जीकृत्यस्थितेत्यर्थः नकेवलंहरस्येवकिंतुदेवास्यसुदिनोरनि
भावइतिभावः ६८ अथेति अथापुष्पाणिनेत्राणियस्यसोऽपुष्पनेत्रस्त्वंनेत्रोवित्वाज्जिनेंद्रियत्वादिंद्रियंचक्षुस्तेनेंद्रि
यविकारेणबलवन्ददंनिगृह्यनिर्वार्यस्वेनोविकृतेःस्वस्यविकारस्यहेतुंकारणंदिदृक्षुर्द्रष्टुमिच्छुरिव्यु
मुपांतेषुपांतेषुदृष्टिंससर्जप्रसारयामास ६९ सदक्षिणेति सभगवान्दक्षिणपार्श्वेनिविष्टोस्तिनोमुष्टिर्यस्यतेनतयोर्म

अथेंद्रियत्वोत्तमपुष्पनेत्रःपुनर्वशित्वाद्बलवन्निगृह्य हेतुंस्वचेतोविकृतेर्दिदृक्षुर्दिक्षुपांतेषुससर्जदृष्टिं ६९
सदक्षिणपार्श्वनिविष्टमुष्टिनतोमकेतनसव्यपादं ददर्शचक्रीकृतचारुचापंप्रहर्तुमात्मयोनिं ७०

नातोमं त्रोकंचितोनुतःसव्यपादोयस्यतं आलीढाख्यस्थानकेस्थितमित्यर्थः चक्रीकृतचारुचापंमंडलीकृ
तसौम्यकोदंडं प्रहर्तुमुद्युतं आत्मयोनिंमनोभवंददर्श आलीढस्थानमाह यादवः स्थानानिधत्विनाप
चतत्रवैशारवमल्लिपो त्रिविधत्वंनरोपादोमंडलंनारणाऊनौ सव्यनमथस्यासमपरमालीढंतुनतोग्रतः व
त्तिरोवाममाकुंचयत्याख्यंविपर्ययइति ७०

तपःपरामर्शविदग्धमन्योर्कनेगदुःप्रेक्षसुखस्यनस्य स्फुरन्नुदर्चिःसहसान्तीयादत्ताःकरणुःकिलनिष्पपात॥
७। क्रोधंप्रभोसंहरसंहरेतिपावक्षिरःखेमरुतोचरंति नावत्सवह्निर्भवनेत्रजन्मानस्मावरोषंमदनंचकार ७२
तीव्रानिषंगप्रभवेनहृत्तिमोहेनसंस्तंभयतेंद्रियाणं अज्ञानतर्ष्मसनासुहृन्नेरुतोपकारेवरतिर्बभूव ७३

खेभ्योनिपीवज्वरेतिप्रवृत्तेनावत्कालमेवभवस्यनेत्राक्रुत्मपस्यस्तभवनेचजन्मा अवर्त्तीवह्नीद्विधिकरणे
जन्माघुन्नरपरःतिवामनः सवह्निर्मदनेनस्मैवावरोषायस्यनेनस्मावरोषंचकारददाहेत्यर्थः ७२ तीव्रेति।
तीव्रानिषंगप्रभवेनचक्षुषः सहानिभवसे ७:

भवेन अनिषंगस्तनिभवेसंगजाकोशनेपिचेतिवेजयंती इंद्रियाणिचक्षुरादीनिवृत्तिव्यापारेसंस्तंभयतापतिब
ज्ञानमोहेनमरुद्धेयीकर्त्तारेतिमदनजायासुहृन्मज्ञानेनमर्त्यव्यसनेनमर्त्यनाशोययासानयोक्तासतीकृतोपकारेवउपक
तिवबभूव हानिदुःखोपनिपातानभूदित्यर्थः मोहेनदुःखसंवेदनाभावान्नसोपकारीत्युक्तिः ७३ नमाशुविघ्नमिति नप
स्वीनयोनिषःभूतपतिःशिवःतपसोविघ्नमंतरायभूतंकाममाशुवज्रोग्निःवनस्यनिवृत्तमिवावनत्यनेत्काम्यासन्निक

नमाशुविघ्नंतपसस्तपस्विनस्तनिवन्नमिवावनस्य स्त्रीसंनिकर्षंपरिहर्तुमिच्छन्नेवंधेभूतपतिःसभूतः७४ श्रोत्रा
क्ष्णापिचिबुकेशिरसोनिजाश्रयंसमर्प्यलज्जिनेवपुरात्मनश्च सख्योःसमक्षमितिवाधिकजानलक्ष्मीभूतानगम
भवनानिसुरांकथंचित् ७५ ४:

र्यस्त्रीसन्निधनंपरिहर्तुमिच्छन् नन्यानर्थहेतुत्वादिति भावः सभूतःसगणःसन्
त्यतर्धे ७४ श्रोत्रेति श्रोत्रान्नासापर्यन्तंचिबुकेशिरसउन्नतशिरसोमभूतःपितुरितिभावःदक्षेरावरोत्स्यतिमन्योर्य
त्तितेसुदृशंत्मनोदक्षमन्यर्थैतिःफलंसमर्प्यनिश्चिन्तमनोःसमक्षेपुरनइतिचहेतुनाधिकजानलक्ष्मी स
मानजनसमक्षापमानस्यानिदुःखत्वादितिभावः भूतानिरुत्साहासनीकर्त्तेचिरकृच्छ्रेणभवनानिसुरांनगम अरोग

समीपेसमन्ते अन्वयेविनश्कीत्यादिनासमीपार्थेव्ययीभावः प्रतिपरसमनुभ्योक्ष्णश्नियारन्म्नतिषुगादय
यीभावेशरन्म्नतिसमश्नितिसमासांतोच्चपत्ययः ७५ सपदीतिअयसपदिअव्ययंविभक्तिप्रतिरूपकमवाव्ययमित्यव्ययी
कृत्यक्त्वाल्यप् संरम्भः संभ्रमेकोपश्चतिविश्वः मुकुलिताक्षीनिमिलितनेत्रो बहुव्रीहौसक्थ्यक्ष्णोःस्वांगात्ष
च्चितिषच्चप्रत्ययः षिक्षोरादिस्थश्चितिक्षीश् अनुकंपितुमर्हामनुकंप्यो ऋहलोर्ण्यत्निष्यत्ययः

सपदिमुकुलिताक्षिरुद्धसंरंभनीत्याकुहिनरमनुकंप्यामधिरादायपद्मांसुरगजइवविध्यत्यग्निनोदंशल
ग्नोपतिपथगनिरासीदेगदीधीकृतात्मा ७६ इतिश्रीकुमारसंभवेमहाकाव्येकविश्रीकालिदासकृतौकु
मारदहनोनामतृतीयःसर्गः ३ ॥

कुहिनरंपुंवीदोर्भ्यांबिभ्रमादायदेनयोर्लेखांपक्ष्मनीलिनीविवृत्त
सुरगजइवेगेनरेणुदीधीकृतात्मात्मनीकृतशरीरःपथानंप्रतिगतापतिपथा रुक्षुरित्यादिनासम
सांतोऽव्ययः प्रतिपथामार्गानुसारिणीगतिर्यस्यसप्रतिपथगतिरासीत् पंथानमनुसृत्यजगामेत्य
र्थः ७६ इतिश्रीम०का०म०कुमारसंभवेमन्नवरीकायांसं०तृतीयः सर्गः ३ श्रीरामायनमोनमः ॥

DR BHAU DAJI

कुर्वारस्मरनिर्वाणनिस्तरंगायवंगवे अपारकरुणापूरतरंगितदृशेनमः १ ऋष्टिनारतिरित्युक्तेसंप्रति
तदृशोनमस्कारमाह अथेति अथानंतरंमोहोमूढ्तापरमयनंपरायणंआश्रयोयस्याः सामोहपरायणासती
मोहैकशरणासती परायणमित्रेतेनत्परेपरमाश्रयइतियादवः विवशमोहत्वान्निश्चेष्टाकामरतिः
असह्यदुःसहदेहदाहस्मिन्नतत्रयोक्ते विधवायागतनतत्कायाःसतीवैधव्येनवयत्नवैधव्यं नवग्रहेण

अथमोहपरायणासतीविवशकोनवधूर्विबोधिता विधिनाप्रतिपादिष्यतानवैधव्यमसत्परेदृशे
१ अवधानपरेचकारसाप्रलयोन्मिषितेविलोचने नविवेदतयोरतत्समोःप्रियमन्यनिमग्नयर
शने १

दुःसहत्वद्योतनार्थंतत्प्रतिपादिष्यता अनुभावयिष्यता क्रियार्थक्रियायांलृट् विधिनादैवेनेवि
धिर्विधानंदैवंचेत्यमरः विबोधिता वैधव्यानुभवैकफलोयंविधिरितिभावः १ अवधानेति सारतिःप्रलयो
नेत्रछादनेप्रलयोनष्टचेष्टेत्यमरः उन्मिषितेउन्मीलितेविलोचनेअवधानंपरंप्रधानंययोस्तेअवधान
परेदिदृक्षयावहितेचकारदृष्ट्वानावंतुनोदेवाइहेतिप्रियंकामंपरलोकयोनित्यादिदृक्षुलोकइत्यर्थः

तयोर्लोचनयोर्दर्शनक्रियापेक्षयासंबंधेषष्ठी ॥ अत्यंतेविद्युन्नदर्शनिस्वलोचनेकरणेकंपस्यकर्मत्वेनस्य
तमत्यंतकर्मविद्युन्नदर्शनिसतनविवेद नारणपरित्राणादिदक्षोचक्रेरत्यर्थः २ ॥ अयीति ॥ अयीतिप्रश्रे ॥
पिप्रश्नानुमानयोरितिविश्वः ॥ अयिहेजीवितनाथप्राणनाथ जीवसिप्राणन्धारयसिकश्चिरित्यभिधा
योज्झितयातयारत्नापुरोयेत्तिनोपुरुषस्याकृतिरिवाकृतिर्यस्यतत्पुरुषाकृतिकेवलमेकंहरकोपान

॥ अयिजीवितनाथजीवसीत्यभिधायोज्झितयातयापुरः ददर्शोपुरुषाकृतिर्हरकोपानलस्मरकेव
लं २ ॥ अथसापुनरेवविकलावसुधालिंगनधूसरस्तनी विलपाविकीर्णमूर्द्धजासमदुःखामिवकुर्व
तीस्थली ३ ॥

॥ अथस्मरदर्शोदंतं ननुपुरुषइतिभावः २ ॥ अथेति ॥ अथस्मरदर्शनानंतरंपुनरे
वविकलाविकलावसुधालिंगनेनश्लिष्टेनधूसरोस्तनोयस्याःसातथोक्ता स्वांगस्योपसर्गेगरिनिर्दी
पुविकीर्णमूर्द्धजाविलुलितकेशसारतिः स्थलीवनंनमितंत्राणान्प्राणिनस्यर्थः त्राणपरत्वादिनाऽऽकृ रामः०
त्रिमार्थिदुःखसमदुःखांस्वतुल्यशोकांकुर्वतीवविलापपरिदेवीतवतीविलापः परिदेवनमित्यमरः ४ ५५

उपमानेति नवपल्लवकरणंगात्रं करणंसाधकतमंक्षेत्रगात्रेंद्रियेषुचेत्यमरः कांतिमत्रयासौंदर्यवत्तेनहे
तुनाविलासिनीविलासशीलानो वोकपत्नसकलत्रंनातिविनुएप्रत्ययः उपमीयतेनेनेतिउपमानमत्र
तत्करणमीदृङ्मदृशीदृगमवत्तांगनांनास्मीत्यर्थः तथापिनविदीर्योविदीर्णोनभवामि कर्तरिलङ् न
यादिस्त्रियः कठिनाःखलुकठिनत्वादविदीर्णत्वमित्यर्थः करणंकार्यसमर्थनरूपोयोंशस्तास्थीरद

॥ उपमानमत्रविलासिनीकरणंयत्रकांतिमत्रया तदिदंगतमीदृंगीदृगंनविदार्यकठिनाखलुस्त्रि
यः ५ ॥ कृतुमोत्वदधीनजीवितोविनिकीर्यत्राणनिमित्तमोहदः नलिनीमिवतप्तसेतुबंधनोजनसंगातइवासि
विद्युतः ६

स्त्रिवर्गनिर्गतिर्गर्हणंविलासिनपूर्वस्तयात्मोविलासइतिकीर्तितः ५ ॥ कृतुमोहेप्रियप्तत
सेतुबंधनोनयसेतुबंधोजनसंगातेनजीवयः नलिनीमिवतप्तेकायत्नजीवितमितिशेषः त्वदधीनजीवि
तोत्वदायत्तप्राणंमामकृतुविनिकीर्यकृत्वानिक्षिप्यत्राणनिमित्तमोहदः त्राणप्रकमोहार्दः सत्वंविद्युतः प्रकाशितोसि
सेतुमोहृदयोःस्थितिहेतुत्वेनसाम्यं.सुहृदयस्मात्वंमोहदं युवादित्वादणप्रत्ययः हृदयस्यहृत्रेखयदणजोसे

क्षितिहृदादेशः ऋणिहृन्नावान्महृदनगसिध्यंतेषूर्वपदस्यचेत्युत्तरपदवृद्धिः हृन्नगस्यार्णिधानेत्युत्तरप
दवृद्धिः स्यात् यथासुहृदोभावःसौहार्दमितितदेवाहवामनः सुहृदोहृदन्नावःऋणिहृन्नावादिति ६ कृतेति
त्वंनेममविप्रियमप्रियकृतवान्नसि मयाचतेनतवप्रतिकूलमप्रियंनकृतं ऋकारेणनिष्कारणमेवपरस्परापकाररू
पकारणाभावेपात्पर्थः क्रियाविशेषणमेतत् विलपंत्यैदर्शनंकिंनदीयतेक्रियाग्र

कृतवानसिविप्रियंनमेप्रतिकूलंनचतेमयाकृतं किमकारणमेवदर्शनंविलपंत्यैरत्नयेनदीयते ७ स्म
रसिस्मरमेखलागुणैरतिगोत्रसवलितेषुबंधनं च्युतकेसरदूषितेक्षणान्यवतंसोत्पलताडनानिच ८

हृणच्चतुर्थी ७ विप्रियमाशंकतेस्मरसीति हेस्मरगोत्रस्खलितेषुनामव्यत्यासेषु गोत्रंनाम्निकलेनगइतिविश्वः
मेखलागुणैर्बंधनंस्मरसुतस्मरसिवा विकल्पेकिंकिमुतचेत्स्मरः च्युतकेसरेत्रुटितैरक्षणेषेषुनान्यव रामo
तंसोत्पलताडनानिसधूमिक्षेपताडनानीत्यर्थः स्मरसिवा अपकारस्मरणादिदमदर्शनमिति ८ ब हृदयइति हृद ५६

येवससीतिस्मरणानुवादः इतिएवंरूपंममप्रियंमत्प्रियंयद्वचनमवोचःउक्तवानसि ब्रुञोलुङ् वचउमि
त्युमागमः तत्केतवमेवेमिमित्थेतिमन्ये इदंवचनंउपचारपदमुपचारस्थानंनचेत्वमनंगः अशरीरःरतिस्क
थमक्षतात्रार्थेनष्टा आश्रयनाशेप्याश्रितमविनष्टमितिविरोधादितिभावः ९ नचमेकश्चिद्विचारःकिंतु
कःशोकइत्याह परेति अहंपरलोकंप्रतिनवप्रवासिनोऽचिरप्रोषितस्य अनेनानुगमनकालानतिपा

हृदयेवससीतिमत्प्रियंयदवोचस्तदवैमिकैतवं उपचारपदंनचेदिदंत्वमनंगःकथमक्षतारतिः ९ ब
रलोकंतवप्रवासिनःप्रतिपत्स्येपदवीमहंतव विधिनातवरोषवंचितस्त्वदधीनंखुदेहिनांसुख १० ब

नःरूक्षते तवपदवींप्रतिपत्स्येगमिष्यामि त्वामनुगमिष्यामीत्यर्थः अतोनास्तिमेविचारइतिभावः किंतुवि
धिनादैवेनएषःजनोजोकोवंचितःप्रतारितः कृतःदेहीनांसुखंतत्पराधीनंतदधीनंखलुअधीनशब्द
स्पद्वैगउदित्वात्सप्तमीद्वैतीतिसमासः अषडक्षेत्यादिनाऋमुत्तरपदान्तस्यमत्ययः एवमन्यत्रापिसु

रवप्रदानावेकतः सुखमितिनावः १० तदेवाहरजनीति हेप्रियरजनीतिमिरेणावगुंठितेऽायुरमार्गेपनरा
ह्विकवाः गर्हितनीताः प्रियाः कामिनांवसतिप्रापयितुंत्वदेतेवाविनाऽन्याराद्रितरंरतिपंचमी करैश्च
रःशक्तःनकश्चिदित्यर्थः नहिकामांधानांनीतिरस्तीतिनावः ११ नयनानीति अरुणनिनयनानिधूर्णयन्

रजनीतिमिरावगुंठितेपुरमार्गेघनरागहविकवाः वसतिंप्रियकामिनांप्रियास्त्वदेतेप्रापयितुंकरीश्वरः ११
नयनान्यरुणनिधूर्णयन्वचनानिस्खलयन्पदेपदेऽसतित्वयिवारुणिमदः प्रमदानामधुनाविडंबना १२
अवगम्यकथीकृतंवपुः प्रियबंधोस्तवनिःफलोदयः बहुलेपिगतेनिशाकरस्तनुतांदुःखमनंगमोक्ष्यति १३

त्रमयन्तथापदेपदेप्रतिरावं वीक्षायोद्विरुक्तिः वचनानिस्खलयन्विपर्यासयन्प्रमदानांवारुणीमदोमद्य
मदः अधुनाल्पसतिविडंबनाऽाकृतिमात्रं मदनाज्ञावेमदस्यनिष्फलत्वादितिनावः तथाहिये नोमदोदयित
संगमन्नुषारति १२ अवगम्येति हेप्रियअनंगअशरीरप्रियबंधोः प्रियसखस्यतववपुः अकथासंपद्यमानं रेम०
कृतंकथीकृतंशब्दमात्रावशिष्टं अवगम्यज्ञात्वानिःफलोदयः उद्दीप्तानावाडदीपकेवफल्यमितिनावःनिशाक ५७

रःबहुलेकृष्णपक्षेगतेसत्यपितनुतांकार्शडुःखंपथानथाकृच्छ्रान्मोक्ष्यति दृथामेहृदिरिनिडुःखा
पिष्यतइत्यर्थः १३ हरीतेति हरिनेचतदरुणंच वर्णोवर्णेनेतिनतुरुषःहरिनारुणाचारुबंधनंव
तंपुंस्कोकिलस्यस्मरतोयाःकलेनअव्यक्तरागेणपुंस्कोकिलस्यहेतुनासूचितः अतुमापितःकृतनवर्णकार्यतां
कलस्यहेस्मरतिनावः नवचूतप्रसवोभूतरुसुमंसंप्रतिकस्यबाणतांगमिष्यतिवद प्रसवबाणस्यानावादिति

हरिनारुणचारुबंधनः कलपुंस्कोकिलस्यहेस्मरचितः वरसंप्रतिकस्यबाणतांनवचूतप्रसवोगमिष्य
ति १४ अलिपंक्तिरनेकशस्त्वयागुणकृष्टेधनुषोनियोजिता वितनोतिकरुणस्वरैरियंगुरुशोका
मनुरोदितीवमां १५ ह

नावः १४ अलिपंक्तिरिति त्वयाऽनेकशोबहुशोधनुषोगुणकृष्टेमो
र्वीकायेगुणवत्कर्मणिचनियोजिताऽधिकृतारयमलिपंक्तिःकरुणस्वनैर्दीनध्वनिविरुतैःकलितैः
गुरुशोकंदुर्भरंदुःखं गुरुस्कंगीष्यतोऽपेगुरोपितरिदुर्भरंरतिशब्दार्थवेमामनुरोदितीवविउपसर्गविशे

सकर्मकत्वं रुदादिभ्यः सार्वधातुकस्तीडागमः १५ प्रतिपद्येति तावत्पुनरपिमनोहरंवपुः प्रतिपद्यप्रा
प्योन्नितः सन्प्रथुरालापेषुप्रियोक्तिषुनिसर्गपंडितोसत्रावप्रगल्भोकोकिलारतिहूतिपदेषुसुरतहूतिस्था ने
षुआज्ञापय प्रगल्भानामेवहूत्याधिकारइतिभावः डीबंतस्यापिहूतिरावृत्यछंदोनंगनयातदस्त्व अ
पिमाषेनयंकर्यात्छंदोनंगत्वेनेतिरामितिकेचित् ङ्यापोरितिबहुलग्रहणाद्ध्रस्वइतिवत्तन्नः १६ शिर

प्रतिपद्यमनोहरंवपुः पुनरप्यादिवातावडुन्नितः रतिहूतपदेषुकोकिलाम धुरालापनिसर्गपंडितो १
ई शिरसाप्रणिपत्यपार्थिवानिसवेपथूनिच ॥ सुरतानिचतानितेरहः स्मरसंस्मृत्यनरांगति
रस्तिमे १७ ष्ठ

सेति हेस्मरशिरसाप्रणिपत्यपार्थिवानिसवेपथूनिसकंपानि दिनेयुनितियुवत्प्रत्ययः सात्विकानुभावज रांम०
क्षणमेतत् स्तंभःप्रलयरोमांचाःस्वेदोवैवर्ण्यवेपथू अश्रुवैस्वर्यमित्यष्टौसात्विकाःपरिकीर्तितारति ५८
उपगूढान्यालिंगितानिच नपुंसकेभावेक्तःक्तान्यनुक्तप्रकाराणिचरहस्तसुरतानिचसंस्मृत्यमेरतिमनंग

निर्दुःखोपन्नमनंगास्ति प्रथमात्रवात्राणेचुंबनानिसमुच्चयार्थः उपगूढान्यालिंगितानिसंस्मृत्यनरांगोरस्तीतिमि ना
त्तकर्तृत्वेकप्रत्ययः दुर्जनः यदिवारांगतिक्रियापेक्षकामेवपौर्वापर्यंक्षणतसंस्मृतानाहंरागीभामित्यर्थः एवमत्र
यथात्राक्रियोक्त्या १७ रचितमिति हेरतिपंडितरतिकर्मकुशलकामत्वयामंगेषुस्वयमेवरचितंनिर्मितंच
तुरस्यप्रांतभागत्रैवंसंतनुतोरणित्यणेप्रत्ययः कुसुमप्रसाधनंकुसुमपुष्पाभरणंदधियतेअवतिष्ठतेधृङ्

रचितंरतिपंडितत्वयास्वयमंगेषुमयेदमार्दवं धियतेकुसुमप्रसाधनंतवतच्चारुवपुर्नदृश्यते १८ विबुधै
रसियस्यदारुणैरसमाप्तेपरिकर्मणिस्मरः तमिमंकरुदक्षिणेतरंचरणंनिर्मितरागमेहिमे १९ ष्ठ :ग

अवस्थानेऽनिधानोस्तोदादिकात्क्तेरिलुक् तवतत्प्रसाधकंचारुसुंदरंवपुः कुसुमचारुदारीरंनदृश्यते
हाकष्टमेतत् १८ विबुधैरितिदारुणैः क्रूरैः प्राणांतिकेकर्मणिनियोजितत्वादितिभावः विबुधैरपि
वैः स्मरः अमितत्वंवधन्यसगनेयस्यममचरणस्यपरिकर्मणिप्रसाधनेपरिकर्मप्रसाधनमित्यमरः अ
समाप्तेसतिअसंपूर्णेसति स्मरोधातोसतिमिदंमदक्षिणेतरवामांगचरणंनिर्मितरागंरचितजात्तारागंकृतवि

धेहि आगच्छ १९ अहमिति तावदहं पतंगवर्त्मनाऽऽलनमार्गेणाऽग्निप्रवेशेनेत्यर्थः पतंगः शलभ
नेवाभोगाऽऽरिकेऽरारवमेऽतिवेजयंती एत्यागत्यपुनस्तेऽङ्गकाऽश्रयणीतदुत्संगवर्त्तिनीतवामि संपत्स्ये
वनविष्यामि वर्त्तमानसामीप्येलट् तावदहंतवसमीपवर्त्तिनीतवामि हेवत्सत्रतुरेः निपुणैः देवस्त्रीलोकैः
दिविस्वर्गेनविलुप्तसेनप्रनार्यतेयावत्तावदरुं २० मदनेति हेरमणयद्यपिऽग्निप्रवेशेनत्वांनवंतेऽतो

अहमेत्यपतंगवर्त्मनाऽनरंकाऽश्रयणीतवामितेचतुरैः सुरकामिनीनेत्रैः प्रियंयावत्तविलोप्यसे
दिवि २० मदनेनविनाक्षतारतिः क्षणमात्रंकिलजीविनेतिमे वचनीयमिदंयवस्थितंरमणत्वाम
नुयामियद्यपि २१ ह

यामिऽनुगच्छामिऽआगमिष्यामि वर्त्तमानसामीप्येलट् यद्यपिऽत्यवधारणकेऽ राम०
वःतथापिममेदंक्वचनीयंऽअपवादोव्यवस्थितेस्त्रिरंजातं किमितिमदनेनविनाकृतारतिः क्षणमात्रमपिजी ५९
विताभाणिताकिलेतितादरोहिसत्यमुचितं विनाकृतेतिमुमुचेतिसमासः २१ ह श्रीरामयनमः

क्रियतामिति परलोकांतरितस्यवहितस्यरतस्येत्यर्थः नेतवमयाऽत्यसंउनेऽवसानेनरणंकुसुमवसी
नारागादिकंकर्णक्रियतांपरिप्रश्नेलोट् त्वयालंकरणंकर्तुंनशक्यतइत्यर्थः अनइत्यतआह ऽङ्गेनचजी
वितेचसमेवऽतकिंतांगतिंमरणंगतोसिइतस्तत्शरीरमात्रेणतिष्ठतितेहिजीवितदेहाभ्यांयुगपत्नष्टोसिऽतो
नरणंकर्तुंनशक्यते इहमतशरीरमपिनास्तीति कस्यमंउनमितिभावः एवंस्मरमुद्दिश्यप्रजल्पितुंप्रस्तावनाप्रा

क्रियतांकथमत्यसंउनेपरलोकांतरितस्यतेमया सममेवगतोस्यतकिंतांगतिमंगेनचजीवितेनच २१ त्व
नुतेनानयतःस्मरामितेशरमुत्संगनिषक्तधन्विनः मधुनासहसस्मितंकथांनयनोपांतविलोकितानिच २२ ह

ह २२ ऋजुनामिति शरंबाणंऋजुतोऽआर्जवेनपतःउत्संगेनिषण्णमंकंगतंधनुर्यस्यतस्यतथोक्तस्यत्वनुषश्चे
त्यनुरादेशः तेतवमधुनाबसंतेनसह मधुरैत्यवसंतेचेतिविद्धः सस्मितंकथामाद्यंतयानयनोपांतेनकरा
क्षमात्रेणविलोकितंऽअपांगवीक्षणंशरस्येतिशेषः तत्स्मरामीतितवस्मरामिऽ २२ कविति हृदयंगछतीति

MEMORIAL DR BHAU DAJI

हृदयंगमः हृद्यः स्वच्छप्रकरलेगमेसुसंस्कामितिस्वच्छप्रत्ययः ऋतुभिषनीत्यादिनासुमागमः नेतवसखामधुः वसंतः कसु भैरायोजितंकल्पितंकामुकंधनुर्येनसमधुर्वसंतः कनुकवागतः अथवासोपुग्ररुषातीव्रकोपेनपिनाकिनासुहरामदहे नगतांप्राप्तांगतिंनस्मायन्नामित्यर्थः नगमितःनखलुप्रापितः किंवलुजिज्ञासायांजिज्ञासानुनयेस्वत्विस्मरः २४ अथे ति नैः परिदेवनाक्षेरः हृदयेदिग्धफलेरिवादिनः रतिमस्युपपन्नमातुरंमधुरात्मानमदर्शयत्पुरः २५ त मवेक्ष्यरुरोदसान्त्वनसंबाधमुरोजयोर्नव खननस्पृहिदुःखमग्नेर्विवृतद्वारमिवोपजायते २६ ७

मधुर्वसंतआतुरंआपन्नंरतिमस्युपपन्नं अनुग्रहितुमाश्वासयितुमित्यर्थः अस्युपपन्निरनुग्रहस्मरः आ। रांम०
त्मानंपुरोदर्शयन्आविरभूदित्यर्थः २५ तमिति सारतिंतंमधुमवेक्ष्यनन्वांअत्यर्थंरुरोद स्तनाभ्यांसंबाधंदत्वे ६०

हृदयमुरोवक्षश्चात्मीयंजघानवेत्यनुषज्यते कतोनन्वांरुरोदेत्याह नयाहिस्वजनस्यबंधोरयतःपुरोदुःखितंविदूने उत्पादितंद्वारंयस्यतदेवोपजायतेआविर्भवति उच्छ्वसंतंखंउन्नेप्रवर्तनेनस्तुन्येत्यानिप्रायः २६ ७ इतीतिदुःख स्याः अस्तीतिदुःखितासंज्ञातदुःखेत्यर्थः नारकादित्वादिन् सारतिरेनंवसंतंप्रतीदमिहेतुरामाबभवेत् चकारपूर्वो क्तसमुच्चयार्थः हेवसंततवसुहृदःकामस्यकिंस्विन्नकिंसंपन्नंपत्र नपुंसकेभावेक्तः तदेवस्विन्तमाह हिपस्मात्कपो

इतिचैनमुवाचदुःखितासुहृदःपत्रपवसंतकिंस्विन्ते यदिदंकणशोविकीर्यतेपवनेनस्मकपोतपांडुरे २७ अपि संप्रतिदेहिदर्शनंस्मरपुंसुकएषमाधवः दयितास्वनवस्विन्तंनृणंनवलुप्रेमचलेसुहृज्जने २८ ७।

नपांडुरंकपोतवत्पूसरंनस्मपवनेनवीसुभिःकणाःप्रकीर्यतेविक्षिप्यतेनस्मरूपःस्विनरत्यर्थः २७ अपीति। अपिस्मरपिपसंप्रतीदानींदर्शनंदेहीदंदासि यस्मादेषमाधवोवसंतः पर्युत्सुकोवर्तेनोत्सुकस्त्वदर्शनात्निलाष इत्यर्थः अतोदर्शनेनात्मदानीयःनुसमदर्शनंकतोस्मेदीयतेइत्याह नृणंस्नेहःप्रेमहियतासुस्त्रीषुअनवस्वि नमास्विन्तंचरमित्यर्थः सुहृज्जनेमित्रलोकेनखलुचलंस्थिरमेवतेनअदर्शनमादाः मधुवसंतेत्वंपत्र कथमस्मसु

हृदत्वमित्यतआह २८ ॐ ईदृशः सुहृदः कतिनसंतीत्याशंक्यनकोपीत्याह ॐमुनेति ननुपार्श्ववर्त्तिनामहं का
रिणमुनावसंतेनसमुरासुरंसुरासुरसहितंजगत्बिसंतंतुगुणस्यमृणालसूत्रमोवीकस्पेशलानिकोमलानिपुष्पाएपे
वपत्रिणेबाणपस्यतवधनुषः ॐआज्ञाकारितंनिदेशस्थापितंवशीकृतमित्यर्थः हुंकारन्यतरस्यामितिरुडागमाध

ॐमुनाननुपार्श्ववर्त्तिनाजगदाज्ञांसमुरासुरंतव बिभ्रतंतुगुणस्यकारितंधनुषः पेशलपुष्पपत्रिणः
२९ गतएवनतेनिवर्त्तनेसमावादीपरवानलाहतः ॐअहमस्यदशेवपश्यमामविषघ्यसनप्रधूमितां ३०

मंत्रं २९ गतएवेति देहसंततेसखाकामः ॐनिजाहतोवातनिवारितोदीपरवगतएवनष्टएवनिवर्त्तते
नप्रत्यागच्छति ॐअहमस्यदीप्यमानस्यस्मरस्यदशावर्त्तिरिवतिष्ठामीतिशेषः दशावर्त्तीवस्थायांवस्त्री
तेसुदशागस्पर्शीतिविश्वः कतः ॐविसहव्यसनेनदुःसहदुःखेनप्रधूमितोध्मवतीमापश्य वर्त्तिरिपदीपनष्टेध्मि रामः०
तानवति ३० ॐ:१ ६१

विधिनेति ननुवसंतकामस्यवधेमदनवधप्रस्तावेमांमुंचतावर्जयताघ्नेत्यर्थः विधिनादैवेनविषसतिहिंस
स्तीतिविषसः कुतः चापरिक्षात्मनः यत्पन्नीतिश्रुतेः स्वस्यचॐआश्रयाश्रयभूतयोरेकपदार्थत्वाभिप्रायेणार्धो
क्तिः तथाचैकदेशवधेकेदेशांतरस्यावधनियमान्ममापिनविस्मृतिरित्यर्थः अद्येवरांसरात्वमेवकृतापराधः
कामोवधः त्वंकृतोवधेत्याह संश्रयेतिॐआश्रयहेतोर्जनन्येसतिॐअनघापिॐअरंहितापिवत्तरीजनाप्र

विधिनाकृतमहंवैरासंनतुमांकामवधेविमुंचता ॐअनघापिहिसंश्रिताहुमेगजनग्नेपतनायवत्तरी २१
नदिदंक्रियतामनंतरंनवनाबंधुजनप्रयोजनं विधुरंत्वलनातिसर्जनान्ननुमांप्रापयनर्तुरंतिकं २२

तानायत्रपीतायनवतीतिशेषः घ्रतितुमेवनस्थानवतीत्यर्थः तुमर्थाच्चनवचनादितिक्तया २१ संप्रति
ॐवरूपकर्त्तव्यमाह तदिति तदित्युपसंहारेतत्रस्मात्कारणान्नत्सुकारेणान्यथोपिमरणस्यावश्यंना
वादित्यर्थः नवतानंतरमिदंस्मरणंबंधुजनसमित्रलोकस्यसविनार्यायाःप्रयोजनंकृत्यंक्रियता प्रार्थनायां
लोट् तदेवोदिश्रति ननुवसंतविधुरांऽरिताॐतएवत्वयसमर्थांमांज्वलनातिसर्जनादग्निरानाऽ

न्नुःप्रियस्यांतिकंप्रापय अग्निप्रवेशंकारयेत्यर्थः ३२ स्त्रीणंमनुमरणधर्मइत्याह त्वन्निनेति को मुदीचकाशत्वन्निनासहयानिन्वन्निनियानेत्वयंनयतीत्यर्थः तद्भिन्नेघेनसहजीयतेप्राणत्यजति कु न्नरिलइ प्रमदाःस्त्रियःपत्युःवर्त्ममार्गंगच्छंतीतिवर्त्मगाःपतिमार्गानुगामित्यर्थतिचेतनि ज्ञानिवि

ज्ञानिनासहयानिंकोमुदीचकाशेघेनतद्भिन्नजीयते प्रमदाःपतिवर्त्मगाइतिप्रतिपन्नेरपिचेतनैरपि ३३ अमुनैवकषायितस्तनीस्तनंगेनप्रियगात्रंतस्मिन् नवपल्लवसंस्तरेपथारचयिष्यामिनुविभावसो ३४

रपिप्रतिपन्नंत्वनुष्ठितंकिंपुनःसचेतायाःममेतिनोक्तः प्रतिपन्नंह्यतंत्रजवणायवागुरनुदराकल्पेनत्वत्प्रत्यनि ज्ञायेणविचेतनैरितिनिर्देशोनत्वनेतानावनिज्ञायेणनायस्कारयुक्तजनैरित्ययंपाठनिवर्त्मगाइत्यत्रस्थितः ज्ञानी न्नमुरितेहणओषितेमत्तिनाकृशा मतेप्रियेतन्नयापतौसाध्वीस्त्रियापतिव्रतेति ३३ अमुनैवेति स्वमेतिन चाहमरणकातरेतिवक्तुमाह अमुनापुरोवर्त्तिनास्तनंगेनशोभनेनप्रियगात्रंतस्मिन्नेव एवकारोमंजनात

राम०
६२

निहत्यर्थःकषायितस्तनीरंजितस्तनीरागेकाये रागेकायेकषायोस्त्रीनिर्यासेसौरभ्येरसइतिवैजयंतीन वपल्लवसंस्तरेपथानवपल्लवतल्पइतिविभावसोवह्नौनत्वंतारीरंरचयिष्यामिस्थापयिष्यामि ३४ कुसुमेतिहे सौम्यसाधोत्वन्मयावरितिपंचबाणोबहुशोबहुवारंकुसुमास्तरेणपुष्पशयनीयेसहायनागतःप्रणिपातांज लिनायाचितःअंजलिरेवप्रार्थितःसन्निमर्थः आसुमेचिंताकाणसंचयंकरुतावत्करुधैव यथेहतथामुत्रा

कुसुमास्तरेणसहायतांबहुशःसौम्यगतस्त्वमावयोःकरुसंप्रतिनावदाशुमेप्रणिपातांजलिनेयाचि तश्चिंतां ३५ तदनुजलंइमदर्पितंत्वरयेदक्षिणवातवीजनैः विदितंतवजंतुनेयथास्मरःक्षणमप्युप हतेनमांविना ३६ च

यैपिमित्रेणैकंकर्त्तव्यमितिनावः ३५ तदिति तच्चित्तकरणानंतरमेवार्पि तंयदर्पितंत्वजनेवइंदक्षिणवातएवव्यजनानिलैःत्वरयेतिव्यालयेत्यर्थः त्वएतुमाहजंतवविदितंज्ञातं त्वयु मतिबुद्धीत्यादिनावर्त्तमानेनत्व तद्योगात्सखी यथायेनप्रकारेणनस्मरोमांविनाक्षणमपिनोसहे ते नहन्यतितत्तथाज्ञातमेवेत्यर्थः ३६ च ः)

इतीति इत्येवंदहनंविधायैनोऽन्यावास्यामेकएवसलिलस्यांजलिस्तस्त्रिलोकंदीयतां कस्मादेकोदीयतामित्याह यद्यस्मात्कारणात्तेतवसरवाबांधवास्मरःपरत्रपरस्मिन्लोकेऽदिनन्यविभागेमयासहितःयास्यतिप रत्रापिसपीवतीतेनत्वावयोरिष्टेत्यर्थः ३७ परलोकेति किंचेतिचार्थःहेमाधववसंतपरलोकविधौपिंडोद

इतिचापिविधायदीयतांसलिलस्यांजलिरेकएवनोऽविनश्यपरत्रयन्ममासहितःयास्यतितेसबांधवः ३७ परलोकविधौचमाधवस्मरमुद्दिश्यविलोलपल्लवाःनिवपेःसहकारमंजरीःप्रियपुत्रप्रसवोहितेसखा ३८ इतिदेहविमुक्तयेस्थितांरतिमाकाशभवांसरस्वती शफरीहदशोषविक्लवांप्रथमाद्दृष्टिरिवात्मकंपयत्

कादिकर्मणिस्मारमुद्दिश्यविलोलाश्चलाःपल्लवायास्तुताःसहकारमंजरीःसुरभिपुष्पितमंजरीस्तवकानिवपेःद द्यातेरःप्रियेदेहि हियस्मात्तेसरवास्मरःप्रियपुष्पितप्रसवोयस्मःतथोक्तः ३८ इतीति इत्येवंदेहविमुक्तयेदेह रांम० विसर्गायस्थितांकृतनिश्चयामित्यर्थः रतिमाकाशभवांआदरूपासरस्वतीशफरीहदशोषविक्लवांजलाशयमाद्दृष्टिरिवात्मकंपयत ६३

णेनविक्लवांव्याकुलीभूतांशफरीमल्पीप्रथमाद्दृष्टिरिवात्मकंपयत्अनुकंपितवती आकाशभवाशुद्धचारेत्यर्थःकृपा दपानुकंपास्यादित्यमरः ३९ कस्मुमेति हेकसुमायुधपत्नीकामदेवजायेतवनत्वांचिरान्नचिरेदुर्जनोनभविष्यती त्यर्थः किंचचिरमेवसुतनोनभविष्यतीत्यर्थः किंचशूलभृत्कर्मेतिशेषः येनकर्मणासहतेनत्वांहरलोचनस्यार्चिर्ज्वाला ज्वालासोनपुंस्यर्चिरित्यमरः नस्यान्नालनत्वंपतगत्वंगतःसमीपंतंगत्वालनाद्वित्यमरः कस्मुमायुधःपतिर्यस्याःसाकुसुमा

कस्मुमायुधपत्नीदुर्जनस्तवनत्वांनचिराद्भविष्यति शृणुयेनसकर्मणागतःज्वलनत्वंहरलोचनार्चिषां ७० अभिलाषमुदीरितेंद्रियःस्वसुतायामकरोत्प्रजापतिः अथतेनविगर्ह्यविक्रियामभिशप्तःफलमेतदन्वभूत् ७१

युधपत्नीभविष्यसि ७० तदेवकर्मोपाचष्टे अभिलाषमिति हेरतेउदीरितानिचोत्तेजितानींद्रियाणियस्यसःस्मरेणे तिशेषः मत्प्रजापतिर्ब्रह्मात्मसुतांनिजदुहितरंप्रतिअभिलाषमकरोत् अथानंतरंतेनप्रजापतिनाविधिनाविक्रियामिंद्रिय विकारंनिगृह्य हरेनाभिस्त्वांधक्ष्यतीतिअभिशप्तःसन्त्वत्पितुर्दक्षस्यदेहदाहलक्षणंअवभृथंअनुबभूव

४१ ॐ शिवश्रृंगारनेत्रिवोन्नासरस्वतीवाचमित्येवमाहावोचत् वर्त्तमानइतिचाहइतियुग्मं धर्मेणधर्मा
स्त्रेनप्रजापतिनास्तृष्टिरक्तेणघंयाचितःप्रार्थितोधर्मयाचितःसन्नगच्छन्निनात्मातपसाकरेणतत्सांपार्वत्यांप्रव
णीकृतोनुरक्तीकृतोहरःशिवोयदापार्वतीपरिणेष्यतिउद्वीक्ष्यतितदोपलब्धसुखःप्राप्तानंदःसन्स्मरंस्वेनवपु

परिणेष्यतिपार्वतीयदातपसातत्प्रवणीकृतोहरः उपलब्धसुखस्तदास्मरंवपुषास्वेननियोजयिष्यति ४२
इतिचाहसधर्मयाचितःस्मरश्रृंगारनेत्रवासरस्वती ऋतेरमृतस्पर्शेनयोर्वसिनश्चाबुधराश्चयोनयः ४३

षानियोजयिष्यति इत्येवंस्मरश्रृंगारपरामवसानंदायिनींवासरस्वतीवाचंचाह श्रृंगारावधिमसृक्वानित्यर्थः
ननुतथाकृतस्यकथमीदृशीरंगतिरनयाह वसिनोजितेंद्रियाश्चाबुधराश्चऋतेरमृतस्पर्शेचत्रुनयोर्योन रोम०
यःप्रभवः शिवपक्षेऽरागन्यमृतस्पर्शौकोपप्रसादपरौऽन्यत्रवैद्यताम्बुदकंपरौ ४२ ४३ युग्मं ६७

नदिति ईक्षणेनेत्रेणैधत्वेतस्मात्कारणात्तन्नवितन्वोभवत्प्रियसंगमोयस्यतत्तथोक्तं इदंवपुःशरीरंपरिरक्षमता
क्षीः नयाहि रविपीतजलानदीनपत्यपेप्राहुषिवर्षाः प्राहुस्तपात्ययेरतिहत्वापुधःपुनरोघेनप्रवाहेनसूर्यसुतेने
संगच्छतेहि ४४ रक्षमिति ऋदरूपरूपंयस्यऋतएवकिमपिनूतनिर्वचनीयंसत्वंरक्षऋनेनप्रकारेणर
तेर्मरणव्यवसायबुद्धिंमंदीचकारऋत्वीचकारनिवारयामासेत्यर्थः मृतात्मापदृनिर्भाग्यमंदाश्त्यमरःत

नदिदंपरिरक्षन्नेनेत्रवितन्वप्रियसंगमंवपुः रविपीतजलानपात्ययेपुनरोघेनहिसूर्यतेनदी ४४ इ
क्षतेःकिमपिनूतनमदरूपरूपंमंदीचकारमरणव्यवसायबुद्धिं ततस्तपात्ययेकुसुमायुधबंधुरेनामास्वास
यत्सुचरितार्थपदैर्वचोभिः ४५ ॐ

स्मिन्नृतेमत्यपादिस्वासात्कुसुमायुधबंधुर्वसंतोपिएनांरतिंसु
चरितार्थाभिर्विविधार्थानिपदानिपातैर्वचोभिर्विक्लेराश्वासयत् सर्वथादेवताप्रसादायसन्नद्योभविष्यतीत्या
दिवचनैरसूयत्वमपाचकारेत्यर्थः प्रत्ययोधीनरूपयत्नानविश्वासहेतुष्वित्यमरः वसंतोत्रकाहूतः ४५ ॐ न

अथेति अथाप्यव्यसनेनदुःखेनकृतमदनवधूरतिः उपजातंविप्रवधिकरणपरित्तेपेणधूसरामलिनादि
वातनस्पदिवानवस्य सायंचिरमित्यादिनाप्रधूत्यय: शान्तिनोरेखाप्रदोषेरजनीमिवपरिपाजयांबभूवस्मरोद्दीप्तं च के
पुष्पितावृत्तं ७६ इतिश्रीमहोपाध्यायकोलचलमल्लिनाथसूरिविरचितायांकुमारसंभवटीकायांस० चतुर्थः

अथमदनवधूरुपजातंव्यसनकृशपरिपाजयांबभूव शान्तिनश्वदिवातनस्पलेखाकिरणपरिक्ष
यधूसराप्रदोषं ७६ इतिश्रीकुमारसंभवेमहाकाव्येकविश्रीकालिदासकृतौरतिविलापोनामच
तुर्थः सर्गः श्री नयासमक्षंदहतामनोभवंपिनाकिनाजग्नमनोरथासनी निनिंदरूपंहृदयेनपार्व
तीपिपेषुसौभाग्यफलाहिचारुता १

सर्गः ४ नमस्तस्मैशिवायास्कयः प्रागेोरीकरयद्वात् आत्म
मानुक्रमेणैवप्रविष्टः प्रथमाश्रमं १ नयेति पार्वतीतयातेनप्रकारेण क्रोधप्रतोसंहरसंहरेत्याद्युक्तेनप्रकारेण
स्पर्धः अक्षणःसमीपेसमक्षंपुरतः समीपार्थेव्ययीभावः शरीरत्यक्तिवान्समासोक्तेत्यर्थः मनोभव राम०
कामंदहनापिनाकिनाहरेणजग्नमनोरथोहरवात्त्वन्निमित्तोयस्याःसातथोक्तास आरामयः ६५

तीरूपंस्वसौंदर्यरूपंस्वभावेसौंदर्यइतिविग्रः हृदयेनमनसानिनिंद धिक्मेरूपंयद्धरमनोहरणायनालमितिगर्
हितवतीत्यर्थः युक्तंचैतदित्याह हियस्माच्चारुतासौंदर्यंपियेपुविषयेसौभाग्यंप्रियवात्वत्प्रभवफलंयस्याःसातथो
क्ता अस्मिन्सर्गेवंशस्थवृत्तं जनोनुवंशस्थमुदीरितंजरौतिलक्षणं १ इयेषेति सापार्वतीसमाधिमेकाग्र्यतोऽ
स्तोपावलंभनपोनिःकरणहेतोरात्मनः स्वस्यअवंध्यरूपस्वभावः अवंध्यरूपत्वात्सफलसौंदर्यत्वंकर्तुमिच्छेषच्च

इयेषसाकर्तुमवंध्यरूपतांसमाधिमास्थायतपोनिरात्मनः अवाप्यतेवाकथमन्यथाद्वयंतयाविधेयेमपतिश्च
त्रादशः २

छतिस्म तपसात्मिवंध्यांकर्तुमेछदित्यर्थः अन्यथातपसोन्यप्रकारेणकथंद्वयंअवाप्यते किंतद्वयंतयात्म
नाविधायस्वतन्त्रयाविधेयेमयेनाङ्गीकरात्नरितिभावः नारदःपतिश्चपोमस्तुनयइतिभावः इयमेवस्त्रीणामपेक्षि
तंयद्भर्तृवात्सल्यंनविनर्तृकत्वंचेति तच्चतपश्चर्यैकसाध्यमितिनिश्चिकायेतितात्पर्यार्थः अत्रमनुः पदुकरंदु
रुहंचयदुर्गयच्चदुस्तरं तदंबतपसासाध्यंतपोहिदुरतिक्रमंतिनिगद्यते सामेनामेनकाचगिरीन्द्रंप्रतिस

क्रमानसोहरासक्रचिन्तांतपसेतपश्चरणायकृतोद्यमांकृतोद्योगांसुतांनिराम्यरणांवत्तसापरिरम्भालिंग्यचमहतो मुनिव्रतान्तपसोनिवारयंतीव वाच मुनिव्रतादित्यत्रव्रतस्यमेनायाञ्चनीमिनत्वाद्वारणार्थानामीमिनइतिनापादानत्वे॥ तथापिकृतोद्यमामितिमानसप्रवेशंस्यासत्वात् ध्रुवमपार्थेःपादानमित्येवसिद्धमिति न मनीषिताइति हेवसेमनसईषिताइष्टामनीषिताः इषोदन्नादि

निराम्यचेनांतपसेकृतोद्यमांसुतांगिरीशंप्रतिसक्रमानतां उवाचमेनापरिरम्यवत्तसानिवारयंतीमहतोमुनिव्रता न्न ३ मनीषिताःसंतिग्रहेषिदेवतास्तपःक्वचेदंक्वचनावकंवपुः पदंसहेतत्रमरस्यकोमलंक्वारीरुपुष्पंक्वपुनःपत त्रिणः ४ :-

त्वाराधुः देवताःब्रह्माद्याएहेपिसंतितास्त्वमाराधयेतिशेषः तपःक्वनवेदंनावकं युष्मदस्मदो रन्यतरस्यावज्ञत्यए नवकमभकावेकवचनइतिनवकादेशः वपुश्चक नथाहि कोमलंक्वारीरुपुष्पंक्वमरस्य पदंसहेत पतत्रिणःपुनःपक्षिणस्कपदंनसहेत अतिसोकुमार्यादित्यर्थोपन्यासयोग्येनवपुःनदारुणतपःसमभि

र्थः अत्रप्रथमपादवाक्यार्थस्यद्वितीयपादस्थनपोनिषेधंप्रतिहेतुत्वात्वाक्यार्थहेतुकंकाव्यलिंगमलंकारः तस्य सङ्कस्तुत्तरार्थगतोदात्तालंकारः ४ इतीति इत्येवमनुज्ञासतीउपदिशंतींमेनाध्रुवेछांस्थिराध्यवसायांसुतामुमा डुद्योगान्नियंतुंनिवारयितुंनशक्ता नथाहि ईप्सितार्थेस्थिरनिश्चयंमनोनिम्नाभिमुखंपयश्चकःप्रती पयेत्प्रतिकूलयेत्प्रतिनिवर्तयेदित्यर्थः निम्नप्रवणंपयश्चेच्छार्थीनिनिदिशंमनोदुर्निवारमित्यर्थः अत्रदीपकाकु

इतिक्वेछामनुज्ञासतीसुतांज्ञाशक्तामेनानियंतुंसघमात् कईप्सितार्थेस्थिरनिश्चयंमनःपयश्चनिम्नाभिमु खंक्वनापयेत् ५ कदाचिदासन्नसखिमुखेनसामनोरथंतंपितरंमनस्विनी अयाचतारण्यनिवासमात्म नःफलोदयांतायतपःसमाधये ६ उ:-

प्राणिनोपमर्थांतरन्यासः ५ कदाचिदितिकदाचिन्मनस्विनीस्थिरचि त्तासापार्वतीमनोरथंतंपितरंहिमवंतंआसन्नसखीआसन्नसखीसैवमुखंमुखंपापाः सुखंनिःसरणेवक्त्रेपारे नोपायोरपीतिविश्वः तेनफलोदयोनोःवधिर्यस्यतस्मैतपःसमाधयेतपोनियमार्थं आत्मनःस्वस्याःअरण्य

निवासंवनवासंश्रयाचतयाचे इहियाचर्यैत्यादिनाद्विकर्मकत्वंद्रष्टव्यमेवेति अथगौरीश्रनुरूपेणयोग्येनानिनिवे
दनायहेणनुष्यतीतितथोक्तेनगरीयसापुत्रपतमेनगुरुणापित्राकृतान्यनुज्ञातयाकृतिकृतानुमतिःसतीप
श्रात्रपःसिंधुनरकालंप्रज्ञासुजनेषुतदाख्ययातस्याःगौर्याःसंज्ञयाप्रथितंगौरीशिखरमितिप्रसिद्धमित्यर्थः
शिरंखंडिमत् ननुहिंस्रमाणिप्रचुरमितिनावः शिखरंशृंगंजगाम ७ विमुच्येति श्रहार्यनिश्चयाश्रनि

श्रथानुरूपानिनिवेदनोपिणाकृतान्यनुज्ञागुरुणागरीयसा प्रज्ञासुपश्चात्प्रथितंतदाख्ययाजगामगौरी
शिखरंशिखंडिमत् ७ विमुच्यसाहारमहार्यनिश्चयाविलोलयष्टिप्रविलुप्तचंदनं बबंधबालारुणबक्कव
ल्कलंपयोधरोच्छेधविशीर्णसंहतिः ८ ७:

वार्यनिश्चयासागौरीविलोलानिर्यष्टिभिःस्रैरहारलतानिर्मौक्तिकपंक्ति
भिः यष्टिर्हारलतायास्त्रनेदयोर्ध्वनंदंडकेइतिविश्वः प्रविलुप्तंप्रमृष्टंचंदनंस्तनागरागोयेनतंतथोक्तं हारंवि रामः०
मुञ्चविहायबालारुणबक्कबालार्कपिंगलंपयोधरयोःस्तनयोरुच्छेधेनउच्छ्रायेणविशीर्णेविघटितासंहतिरवय ६७
वसंस्थोयस्यतंशैलोक्तरक्तलंकंवलंबिभ्रतीनगरीयसतेबबंध ८ ७:

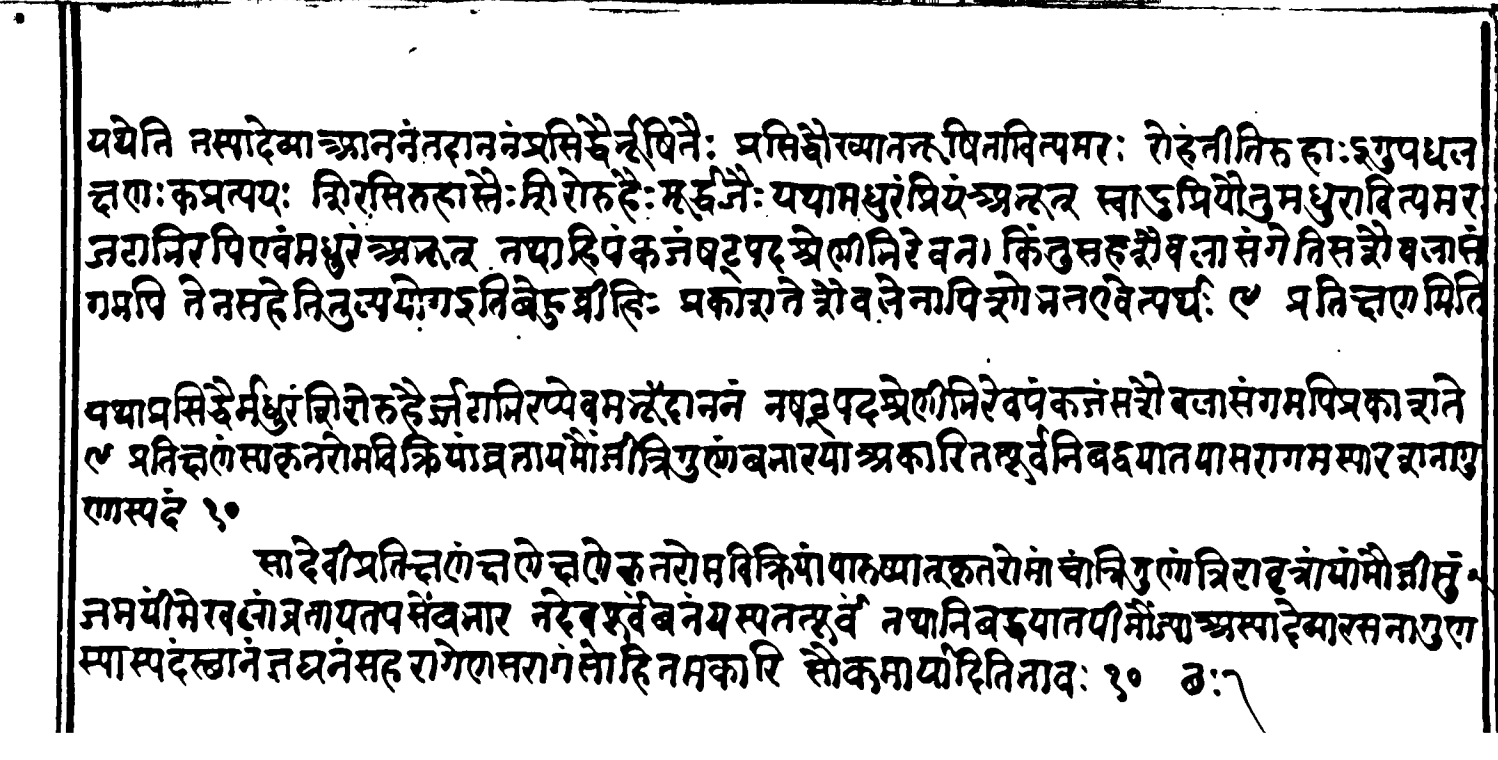

यथेति नस्यादेमाश्रानंतदाननंप्रसिद्धैर्मृषितैः प्रसिद्धैरख्यातत्वात्पितामित्यमरः रोहंतीतिरुहाःशुपधत्व
क्षणःकप्रत्ययः शिरसिरुहास्तैःशिरोरुहैःमृदुभिःयथामधुरंप्रियंश्रानन स्वादुप्रियेतुमधुरावित्यमर
श्रानमिरपिएवंमधुरंश्रानन तथाहिपंकजंषट्पदश्रेणीनिरेवन। किंतुसहस्रपत्रावलासंगेतिसरोवलासं
गमपि तेनसहेतितुल्ययोगइतिबहुव्रीहिः मकारस्तेरोवलेनापिश्रेणीनएवेत्यर्थः ९ प्रतिक्षणमिति

यथाप्रसिद्धैर्मधुरंशिरोरुहैर्नीरागिरप्येवमनिंदानानं नषट्पदश्रेणीनिरेवपंकजंसरोवलासंगमपिप्रकाशते
९ प्रतिक्षणंसाकतरोमविक्रियांव्रतायमौनंत्रिगुणंबभारयाश्रकारितस्तूर्वनिवहयातयासरागमस्मरन्नाणु
णास्पदं १०

सादेवीप्रतिक्षणंक्षणेक्षणेकृतरोमविक्रियांपारुष्यात्कृतरोमांचांत्रिगुणंत्रिरावृत्तंयोमौञ्जीसुं
जमयींमेखलांव्रतायतपसेबभार नेदवस्तूर्वनेयस्तत्स्तूर्वं तयानिवहयातयौमौञ्जास्यादेमारसनागुण
स्यास्पदस्थानंतद्यनंसहरागेणसरागंसोहिनमकारि सौकुमार्योदितिनावः १० ७:

विसृष्टेति तयादेव्याविसृष्टरागात्पक्वज्ञात्कारसरंजनात् विसृष्टेतिपाठेनितरोत्पक्वरागात् अधरान्निवर्त्तितः रागत्यागेननिःप्रयोजनत्वादित्यर्थः तथास्तनांगरागेणारुणीतादरुणीकृतात् पतनसमयेनस्याः स्तनयोरवरोधादितिभावः कंडुकाच्चनिवर्त्तितः कुरंगकुरागमादानेनपरिक्षिप्ताच्चगुलिताऋजुतयोयस्मसतथोक्तः करःपाणिरत्नसूत्रप्रणयीऋक्षमालासहचरःकृतः ११ महार्हेति महानर्होमूल्यंयस्याः सामहार्हाश्रेष्ठाया

विसृष्टरागादधरान्निवर्त्तितःस्तनांगरागारुणिताच्चकंडुकात् कुरंगकुरादानपरिक्षतांगुलिःकृतोऋजुसूत्रप्रणयीतयाकरः ११ महार्हशय्यापरिवर्त्तनच्युतैःस्वकेशपुष्पैःरपियास्मदृश्यते अशेतसाबाहुलतोपधायिनीनिषेदुषीस्वंदिलएवकेवले १२:१

शय्यातस्यांपरिवर्त्तनेनच्युतैर्न्नैःस्वकेशपुष्पैरपियादेवीदृश्यतेस्मक्लिश्यतिस्मपुष्पाधिकसौकुमार्यादित्यर्थः सादेवीबाहुलतामुपधत्तेउपधानीकरोतीतिबाहुलतोपधायिनीसतीकेवलेसस्वेदरहितेस्वंदिलेभूमावेवनपर्यंकेऽशेतशयितवती तथानिषेदुषीउपविष्टाच कक्षुःउपगतश्चेतिडाच् भूमावेवशयनासनादिस्ववहारोनजातूपरीत्यर्थः १२

रामाय
६८

पुनर्ग्रहितुमिति नियमस्तयातयादेव्याहृयेपिहृयंपुनर्ग्रहीतुंपुनरादातुमप्पितमिवनिक्षेपत्वेनार्पितंकिंकचिद्धृयेषिनिपातादिकःपाठः कुत्रहृयेकिंहृयमर्पितंतदाह तन्वीषुलतासुविलासएवचेष्टितंतथाहरिणंगनासुविलोलदृष्टिश्चंचलावलोकितंच व्रतस्थायांतस्यांतयोरदत्तीनाचार्पितमिवेक्षुरपेक्षते नतुवस्तुतोर्पणमस्तीति १३ अनंदितेति सादेवीस्वयमेवअनंदिताअसंजातनंदासती नारकादित्वादितच्प्रत्ययःवृ

पुनर्ग्रहीतुंनियमस्तयातयाहृयेषुनिक्षेपश्चार्पितंतथा तन्वीषुविलासचेष्टितंविलोलदृष्टिर्हरिणंगनासुच १३ अनंदितासास्वयमेवरक्तकान्घरस्तनप्रस्रवंनेव्यवर्द्धयत् एहोपियेषांप्रथमाप्तजन्मनांनपुत्रवात्सल्यमपाकरिष्यति १४

रक्तकान्स्वल्पवृत्तकान् अल्पतेऽत्यल्पार्थेकप्रत्ययः यद्यवेवस्तनोतयोःप्रस्रवनेःप्रस्रुतयोर्निर्व्यवर्द्धयत् एहःकुमारोपिप्रथमाप्ततन्मनोलब्धजन्मानांऋजनामित्यर्थः नेषांहृचणंसंबंधिपुत्रवात्सल्यंपुत्राऽनिष्टेमनापाकरिष्यति उत्तरत्रकुमारोदयेपिनतेपुत्रात्सल्यंनिर्वर्त्स्यतीत्यर्थः १४

अरण्येति अरण्यबीजानांनीवारादीनामंतनयः तेषांदानेनलालिताउपलालिताहरिणाश्चतस्मादेवंभूतया विश्वास्यसुः विश्रंभनंगमुः समोविश्रंभविश्वासाविन्यसः यथाकृतहलादोसुखादीयेहरिणसंबंधिभिर्नयनैःक रणैः लोचनेस्वकीयेनेत्रेसखीनांपुरः अनेननेषांसंबंधहत्वमुक्तं अमीमित अक्षिपरिमाणान्तरतयन्ना नायमानेचकारेत्यर्थः माङ्मानश्त्यस्माद्धातोर्लङ् श्यमेवखलुविश्वासस्यपराकाष्ठापदक्षिपतिनेपिन

अरण्यबीजांजलिदानलालिनास्तथाचतस्मादरिणविश्वास्यसुः यथानदीयैर्नयनैः कुतूहलात्तुरःस खीनाममिमीतलोचने १५ कृतानिषेकांकुतनानवेदसंनत्तुरासंगवनीमधीतिनीं दिवस्तामृषयो सुपागमन्न धर्मदृङ्नेषुवयःसमीक्षते १६

ल्युम्नंतीतिभावः १५ कृतानिषेकामिति कृतान्निषेकांकृतनाना नोकृतनानवेदसंकृतत्रिकांकृतहोमामित्यर्थः त्वचावल्कलेनोत्तरासंगवतीमुत्तरीयवतीं ऋतिमस्माच्छ स्तीतिऋधितिनीतपवतीं इष्णादिभ्यश्चेतिइनिप्रत्ययः नांदेवंरिदत्तोऽनुमितवरूथोसुनयोसुपागम न् नत्रात्रकनिष्ठसेवारोषस्त्याद धर्मदृङ्नेषुवयोनसमीक्षमेनेनप्रमाणी क्रियतेसतिधर्मज्येष्ठेवयोज्येष्ठे

DR BHAU DAJI

नत्रयोजकमित्यर्थः तत्कृतःउक्तंचनतेनवृद्धोनवतिपेनास्यपलितंशिरः। योवैयुवाप्यधीयीतनदेवास्तंवि रंविदुरिति १६ विशेषेति विशेषसत्वेगौणमाद्यादिनिरुक्तिनपूर्वमस्मरंत्यकृपूर्वंवैरंहिंसारहितमित्यर्थः द्रुमैरनिष्टप्रसवेनेष्टफलेनार्चितान्नतिथयोयस्मिन्नतथोक्तं नवानामुरुजानांपणीनांजानोमध्यंतरेसंनतान्न नजायस्मिन्नतथोक्तं नत्रपोवनंपावयतीतिपावनंवनत्व अहिंसातिथिसत्कारग्निपरिचर्यादिनिःजगत्याव

विरोधिसत्वोज्झितपूर्वमस्मरद्रुमैरनीष्टप्रसवार्चितातिथि नवोरुजाम्यंतरसंनतानतेनपोवनंनत्रवनत्व पावनं १७ यदाफलंप्रवितपःसमाधिनानतावनात्तन्यममंस्तकांक्षितं तदानपेक्षंसशरीरमार्दवंतपोम हत्समाचरितुंपचक्रमे १८

नंबन्त्वेत्यर्थः १७ यदेति सादेवीयदानवतानावन्यमाणेनस्वल्पेनपूर्वतपःस माधिनापूर्वेणानुष्ठीयमानप्रकारेणतपोनियमेनकांक्षितंफलंतच्छ्रेयःकल्पनामंस्त अज्ञासममंस्तेत्यर्थः तदातत्कालेनतुविलंबेत्यर्थः सशरीरस्यमार्दवंसौकुमार्यंयत्रनापेक्षंतत्रअविगणय्यमहत्दुश्चरंतपःसमाधिंतु पचक्रमे १८ ७ : ७

क्रममिति यादेवीकंडुकलीलयाकंडुकक्रीडयापिक्रमंपयोसानिंगता तयादेवासुनीनोचरितेनीव्रंतपोऽ
गाद्यतप्रविष्टं अत्रोत्प्रेक्षते ध्रुवमस्यावपुःकांचनपद्मेननिर्मितंतत्कांचनपद्मप्रकृत्यापद्मस्वभावेनमृदपि
ससारमेवकांचनत्वात्सारवदेवतथाचतदुपादानकत्वात्पुंपोपिसुकुमारस्यापितीव्रतपःक्षमत्वमित्युत्प्रेक्षेत्स

क्रमंपयोकंडुकलीलयापितयासुनीनोचरितेनगाद्यत ध्रुवंवपुःकांचनपद्मनिर्मितंमृदपिप्रकृत्यास्तिसा
रमेवच १९ शुचौचतुर्णांचलनाशुचिस्मिताहविर्भुजांमध्यगतासुमध्यमा विज्ञित्यनेत्रप्रतियातिनीनाम
नन्यदृष्टिःसवितारमैक्षत २० तयापितंसवितुर्गभस्तिभिर्मुखंतदीयंकमलश्रियंदधौ अपांगयोःकेव
लमस्यदीर्घयोःश्यामिकयालुनेःश्यामिकयालुनंपदं २१

यः १९ शुचाविति शुचौयाग्नौ शुचिस्मिताविशदमंदहा
सासुमध्यमासाज्वलनाचतुर्णांहविर्भुजेअग्नीनांमध्यगतासतीनेत्रमनिंदतीनेत्रप्रतियातिनीनाप्रत्यासन्नं रघु॰
नेत्रोविज्ञित्यनविधतेऽन्यदृष्टियस्याःसाऽनन्यदृष्टिःसतीसवितारमैक्षत शीर्षेपंचाग्निमध्यस्थोवर्ष ७०
सुस्थिरेणयत्तितत्परणात पंचाग्निमध्येनतपश्चचारेत्यर्थः सवितैवपंचमोग्निः २० तयेति सवितुर्गभस्तिभिःकिर

णोः तयातेनोक्तप्रकारेणनिजंतप्तयाऽतदीयंमुखंकमलश्रियंदधौनतुम्लौ सारवत्वादित्यर्थः किंतुऽस्यमुखस्य
दीर्घयोरपांगयोःकेवलंनेत्रप्रांतयोरेवश्यामिकयाकालिम्नापंकृतं नयोःकमलादपिसौकुमार्यादित्यर्थः
२१ अयाचितेति अयाचितोपस्थितमप्रार्थितोपनतंकेवलंबुरसात्मकस्यामृतमप्सोरुपतेश्चन्द्रस्यरश्मय श्च
तस्याःदेयाःपारणविधिरन्यवहारकर्मवत्रत्व तावन्मात्रसाधनकोरुदित्यर्थः साध्यसाधनयोरभेदात्पारणवि॰

अयाचितोपस्थितंबुकेवलंरसात्मकस्योडुकांपतेश्चरश्मयः बत्रखतस्याःकिलपारणविधिर्नवृत्तवृत्तिर्मतिरि
क्तसाधनः २२ निकामतप्तादिविधेनवह्निनानन्यरेणेंधनसंनतेनच तपात्यपेवारिनिरुच्चितानवैनुवास
होप्याणमुंचद्धूर्धगं २३ धिर्नबत्रत्व वृत्तायाचितोपस्थितेननवनेयोदकेनन्यपेक्षःसाधनांतरव्या
वृत्त्यर्थः किलेतिप्रसिद्धौ वृत्तापणायावृत्तिर्जीवनोपायस्तद्व्यतिरिक्तंसाधनमुपायोयस्यसकेनेंडुकिरणेश्चन्द्री
वेतीतिप्रसिद्धं अंबिकापितामेववृत्तिमालंबतेत्यर्थः २२ निकामेति विधिनेनपंचविधेनेत्यर्थः नन्यरेणवेच
रणाऽग्न्यादित्यरूपेणेत्यर्थः इंधनसंनतेनकाष्ठसमिद्धेनचवह्निना निकामतप्तासांबिकातपात्यपेयीमोतेप्रावृषी

त्यर्थः नवेवारिनिरुद्धितासिक्तासतीचुवापंचाग्नितप्तवासहऊर्ध्वंगऊर्ध्वंप्रसृतंऊष्माणंबाष्पमसुंचत्यजी
ष्मबाष्पावुष्माणंवितियादवः २३ स्खलतीति उदकस्यबिंदवःउदबिंदवः मंथादनेत्यादिनाउदकस्योदादे
शः प्रथमेउदबिंदवः प्रथमविशेषणंहिनांविरलत्वंबहुवचनान्नातिविरलत्वंचगम्यते नयाविलंबनान्यंतर
गमनयोर्निवृत्तिः तस्याःपार्वत्याः पक्ष्मसुनेत्रलोमसु पक्ष्मसूत्रादिस्तत्संबंधेकिंनलक्ष्येनेत्रलोमस्वितिरूढ्या
स्खलिताः क्षणंपक्ष्मसुताडिताधराः पयोधरोत्सेधनिपातचूर्णिताः वलीषुतस्यास्वलिताः प्रपेदिरेचिरेणनाभि
प्रथमोदबिंदवः २४ क्षणंस्खलिताः स्खलितंगताः स्खलाइतिपक्ष्माणंप्रत्ये क्षणमितिस्तोकेध्रुवंव्यज्यते अ
नंतरंताडितोव्यधितः विरुद्धंधरओष्ठोयैस्तेतथोक्ताएतेनाधरमाद्यंगम्यते पयोधरयोःस्तनयोःउत्सेधेउ
परिभागेनिपातेनचूर्णिताऊरिताः कुचकाठिन्यादितिभावः अथवलीषुसवलिताःनिष्क्रान्ततत्वादितिभावः इ
हचिरेणनुनूनंप्रतिबंधबाहुल्यादितिभावः नाभिंप्रपेदिरेप्रविष्टाः नतुनिर्जग्मुः एतेननाभेर्गंभीर्यंगम्यते रामः
अत्रप्रतिपदमर्थवत्त्वात्परिकरालंकारः २४ ७१

स्निग्धेति निरंतरासुनीरंध्रासुऽन्तरेमध्येवातोयासांतासुऽन्तरवातासुवृष्टिषुननिकेतेगृहवसतीति अनिकेतवा
सिनी स्निग्धाश्चायांताश्चनिस्निग्धश्यामास्निग्धातत्रक्षणंयिनी अधिकरणेल्युटेः स्त्यक्षत्यादयः तांपार्वतीसाक्षाद्दृष्टा
साक्षी साक्षात्द्रष्टरिसंज्ञायामितिनिपात्यः तस्यकर्मसाक्षांमहोतपसः साक्षेस्खलिताः क्षपाः तडिन्मयैर्विद्युदुपै
र्निमिषितैरवलोकनैर्मलोकयन्निवेतिचक्षुषोविलोकनमुत्प्रेक्षते साक्षेतु अहश्चरात्रिश्चउनेचसंध्येधर्मश्चजाना

स्निग्धाश्यामानिकेतवसिनीनिरंतरास्वंतरवातवृष्टिषु अलोकयन्निमिषितैस्तडिन्मयैर्महातपःसाक्षइवस्खलिता
क्षपाः २५ निनायसात्यर्थहिमोत्तरानिलाःसहस्परात्रिरुदवासतत्परा परस्पराक्रंदनिचक्रवाकयोःपुरोविपुक्रौ
ञ्चयुनेरुपावनी २६

निरंतरस्पृष्टमितिप्रणयसिद्धत्वान्नोक्त्वेत्यनुसंधेयं २५ निनायेति सापार्वतीस
क्रंदनिविच्छित्तिपर्यंतंक्रौंचीपुक्रिराःइषुपथेत्यादिनाकप्रत्ययः अत्यंतंहिमस्योत्क्रिराःअनिलापासुनाःसहस्परात्री
र्योषरात्रीः योषितेतपसहस्योढाविप्रमरः उदकेवासउदवासः पेयंवासवाहनधिपुचेतुदादेशः उदवासेतत्परा
सक्ता तयापरस्परमाक्रंदनिआक्रोशिनीपुरोयेविपुक्रौ विरहिणिचक्रवाकयोर्मिथुनेरुपावतीसतीनिनाय ऊःविधु

कृपानुत्वमहनांस्वभावइतिमिथुनेकृपानतुकामितयेतिनतुचोद्यावकाशः आर्द्रवासाःकृहेमंनेत्रमश्रेवहू
येत्रपरंतिमनुः २६ सुखेनेति सापार्वतीनिशिरात्रौपद्मवत्सुगंधिनीसुरभिणा गंधस्येत्यादिनाइकारः प्रवे
पमानः कंपमानोऽधरश्चेष्ठएवपत्रंदलंतेनशोभनइतितथोक्तेनसुखेनतुषारवद्यात्तनाः पद्मसंपदोयासुना
सामयंसरोजसंधानंपरसंधदनमकरोदितिवत्युत्प्रेक्षा पद्मांतरंहिमेनोपदृश्यते तत्सुखप्रेमतुनतथेतिव्यतिरेका

सुखेनसापद्मसुगंधिनानिशिप्रवेपमानाधरपत्रशोभिना तुषारवृष्टिक्षतपद्मसंपदांसरोजसंधानमिवाकरोदयं २७
स्वयंविशीर्णेनिसतद्रुमाणांकृमपर्णवृत्तिनापरांहिकाष्ठांतपसस्तयाप्तवान् तदप्यपाकीर्णमनःप्रियेव
दांवदंत्यपर्णेतिचनांपुराविदः २८

एकारोव्यक्तये २७ स्वयमिति स्वयंविशीर्णेनिसतद्रुमाणांकृमपर्णेस्येववृत्तिनाव
र्तयतस्तस्यावस्थानांतपसःपराकाष्ठापरमउत्कर्षोहि काष्ठोत्कर्षेस्तितोरिरंसुरित्यमरः तयादेव्यापुनःतत्पर्णविसर्जनमप्यपाक रामः०
र्णमपाकृतं अतःपर्णापाकरणहेतोःप्रियेवदतीतिप्रियंवदांतां प्रियवदोवदःखजितिखच् अरुर्द्विषेत्यादिनामुमागमः॥ ७२
तांपार्वतीपुरा वः१

सामेसत्यपिनिविष्टचेतसांस्थिरविज्ञानांवपुर्विदःपुराणाः अविद्यमानंपर्णंयस्याः साअपर्णेतिवदंति
नामांतरसमुच्चार्थश्चकारः स्वयंप्रियंवदाः परेषामपिप्रियंवदाःजानंतनवनीतिनावः अत्रापर्णामित्यपपाठः ६
निशाश्चनिहिनेहिनीयानुत्पत्तेः पयाइवामनः निपातेनाप्यनिहितेकर्मणिनकर्मणिनकर्मविनक्तिः परिणतस्य
प्रायिकत्वादिति २८ मृणालिकेति मृणालिकोपेलवंसमंगशरीरंएवसुरूपकारंवृतमादिर्यासांनेत्रैः अहश्च

मृणालिकाकोमलमेवमादिनिर्व्रतैःसमंगंसपर्यंत्यहर्निशं तपःशरीरैःकठिनैरुपार्जितंनतपस्विनोहूरमधश्चका
रसा २९ सुरासुरेंद्रद्रुहिणेंद्रकन्यकानंतपःश्रुतवत्क्रियाच्छमंयदाचिरेनंप्रणिपत्यदुःखिताःपतिंचमत्तांसु
तमाजिहेनवे ३० वः१

निशाश्चअहर्निशं समाहारस्यैकवद्भावः अनंतसंयोगेहिनीया स्वपयंती
कर्षयंतीसापार्वतीकठिनैःकेशसंहतैरित्यर्थः शरीरैरुपार्जितंनतपस्विनांतपोहूरमनंतमधश्चकारअतिशि
ष्येरित्यर्थः २९ ३० श्लेषकः १

अथेति अथानंतरं अग्निनेत्यग्निमुखगत्वेत्याषाढः प्रयोजनमस्येत्याषाढः पात्रादेवः पात्रादेवश्चाषाढश्चेत्यर्थः विग्रहवाषाढादेवमथदंडयोरित्यएप्रत्ययः तयोर्धरस्तयोक्तः प्रगल्भावाक्यदक्षवचनः ब्रह्मचर्येनवैदिकेनतेनसाब्रह्मवर्चसेनेत्यर्थः जलस्निवस्त्रिनः जटिलोजटावान् मुंजोवाजटिलोवास्यादथवास्यास्तिखीजटीतिमनुवचनादिनिभावः पिछादित्वादिलच्प्रत्ययः कश्चिद्ब्रह्मचारीतिशेषः शरीरबद्धोब्रह्मचारीशरीरवानित्यर्थः वाहिताग्न्यादिषुसाधिभ्यइतिनिवाहिताग्नयः पथमाश्रमोयथाब्रह्मचर्याश्रमस्तपोवनंविवेश ३१ नमितिभ्रमिधृसाध्वीभ्यइतिनिधेयी पथ्यतिथिवास्वादिनाढक्प्रत्ययः ढिढाणञ्क्षेत्रियेत्यादिनाढेरीय् सापर्वतीतंब्रह्मचारिणंबहुमानपूर्वया सपर्यायाअर्चया सपर्याह्वरिणः समाइत्यमरः प्रत्युद्ययौप्रतुज्जगामकथंसमानेषुविशेषप्रतिपत्तिरितिआह ७३

शेषेषुअल्किविशेषेषुअतिशायितंगौरंवर्णासुताअतिगौराः क्रियाश्रेष्ठानवंतिप्रवर्तंतइत्यर्थः तपस्विनःसाम्यानिवेशिनइतिभावः ३२ विधीति सब्रह्मचारीविधिनाप्रयुक्तोअनुष्ठितोसक्रियोपरिग्रहस्तेपरिश्रमंचविनयेनामनामेत्यपरार्धं अथउमामनुनैवविलासरहितेनैवचक्षुषाप्रत्यनुज्झितकमःअत्यक्तोचितपरिपाटिकःसन्वत्सलंप्रचक्रमे ३२ अथेति अत्रसर्वत्रापिशब्दःपक्षे क्रियायैइतिक्रियार्थं समिधश्चकुशाश्चसमिधश्चकुशाश्चेतिद्वंद्वः

विधिप्रयुक्तांप्रतिपद्यसक्रियांपरिश्रमंनामविनीयचक्षुषा उमांसपत्रनुनैवचक्षुषाप्रचक्रमेवकुमनुज्झितक्रमः ३३ अपिक्रियार्थंसुलभेसमित्कुशेजलान्यपिस्नानविधौचमाक्षिते अपिस्वशक्त्यातपसिप्रवर्तसेशरीरमाद्यंखलुधर्मसाधनं ३४

धकुरं ज्ञातिरप्राणिनामितिहैमैकवद्भावः सुलभमपिसुलभमेकंचित्र जलानितेनवस्नानविधिरुक्तोऽपिस्नानक्रियायोग्यानिकंचित् किंचस्वशक्त्यानिजसामर्थ्यानुसारेणतपसिप्रवर्तसेऽपि तपश्चरसिकंचिदित्यर्थः नयादिशरीरमाद्यंधर्मसाधनंखलु अथयावत्समारंभोनिदानंतपसेपदामितिभावः ३४

अथेति त्वयाऽऽवर्जितेनसिक्तेनवारिणासंरूढेननिर्नाशोवीरुधोलतानांप्रवालेपल्लवेअनुबंधेपिअनुसूते
निरूपरूढेकिंयत्प्रवालेविरोक्तिर्नोःलक्ष्मकोलाक्षारागोयेननत्वयापियारसेस्वभावरक्तमित्यर्थः तेनविरोक्तिनालक्ष्म
क्तकपादलेननेदंतवासमाःधरेण ऊष्माधरोष्ठरक्तछेदस्थानवासमीत्यमरः तुलांसाम्यमारोहतिगच्छतीत्यर्थः
अत्रतुलाराहुस्पर्शदर्पवाचित्वान्नयोगेपितुल्यार्थैरतुलोपमाभ्यामितितृतीयाप्रतिषेधः तत्रसूत्रमदशावाचि

अपित्वदावर्जितवारिसंरूढेप्रवालमासामनुबंधिवीरुधां विरोक्तिलक्ष्मकपादलेननेनतुलांयदारोहतिदंतवा
सता २५ अपिप्रसन्नेहरिणेषुनेमनःकरस्तवदर्शनप्रणयापहारिषु यउत्पलाक्षिमचलैर्विलोचनैस्तवाक्षिसाप
म्यमिवप्रपेदुषे ३६

नएवयद्दृष्टमिति २५ अमीति करस्तावदर्शनप्रणयेनस्नेहेनापहरंतीतितथोक्तेषु
सापराधेष्वपीतिभावः अपराधिषितिपाठेदमीणांप्रणयेनप्रार्थनयाःपराधिषुहरिणेषुविषयेतेमनःप्रस
न्नमपिनचुम्बितंकिं सापराधेष्वपिनकोपितंतेनपत्न्यभिरितिभावः हेउत्पलाक्षियेहरिणाःप्रचलैश्चचलैर्वि
लोचनैःनवाक्षिसादृश्यंप्रपेदुषेइवअभिनयेनैव पार्वतेस्वस्ति श्रीः। श्रीरामकृष्णायनमोनमः

DR BHAU DA

क्षेपचलैःउत्पलंकपचलैःनर्वानयनेद्रमानयनमितिन्यायेनक्षिप्यमाणोत्पलचलैरित्यर्थः ३६ एरिति हेप
र्वतिरूपंसोम्याकृतिःपावकृत्तयेपापावरणापनयनवतीतियदृश्यतेलोकैरितिशेषः तद्वोनमश्चरतीतिऊ
ष्मनिचारिसत्वं यत्राकृतिस्तत्रगुणवंतिसुरूपाःपापसमाचारानवंतीत्यादयोलोकवादानविसंवादमासा
दयंतीत्यर्थः नथाहिहेउदारदर्शनेआपनास्तिसुरूपेइत्यर्थः अथवादरिरुपलक्षिवचनः उन्नतस्तानेन

एवच्यतेपार्वतिपापवृत्तयेनरूपमित्यूष्मनिचारितद्वचः नथाहितेशीलमुदारदर्शनेतपस्विनामुपदेशतांग
तं ३७ विकीर्णसप्तर्षिबलिप्रवाहानिस्तथानगांगैःसलिलैर्दिवश्च्युतैः। यथान्वयंयैरुदितैर्महीध
रःपवित्रएषसान्वयः ३८

विवेकवतीत्यर्थः नेशीलंसहजं शीलंस्वभावेसहजइत्यमरः तपस्विनामपि ऊर्ध्व
रेतसेनेत्युपदेशः प्रवर्तकंप्रमाणंनत्वासुपदेशतांगतंप्राप्तं ३७ विकीर्णेति एषमरीधरोहिमवान्सन्वचने
रूपपत्यसन्नर्थः दिक्तत्वेसप्तानामितिसमासः विकीर्णैःपयसोःसप्तर्षीणांसंबंधिनिर्बलिभिःपुष्पोप
हारैः प्रवहंस्रोतसंतीतिनैस्तथोक्तैर्दिवोनरिस्तान्च्युतैर्गांगैःसलिलैःतथानपवित्रः अनादिसिद्धैरकृत्रिमैस्त

दीयैश्वरितैर्यथासान्त्वयःपावितः पवित्रीकृतः ३८ अनेनेतिनिर्देशमिनी-अनेनकारणेनधर्मः सविशेषंसातिशा
यंअद्यमेत्रयाणांधर्मार्थकामानांवर्गः त्रिवर्गः त्रिवर्गोधर्मकामार्थेअनुवर्गःसमोक्तेरित्यमरः तत्रसारःश्रेष्ठःप्र
तिनाति यद्यस्मात्कारणान्मनसोनिर्विषयावविषयावर्थकामोयस्यास्तयोक्तयात्वयाएकोधर्मएवप्रतिगृह्य
स्वीकृत्यसेव्यते यद्वत्वयार्थकामोविहायधर्मएवाबलेबितः अतःसर्वथानःसएवश्रेयानितिप्रतीयतइत्य

अनेनधर्मः सविशेषमद्यमेत्रिवर्गसारःप्रतिनातिनामिनि त्वयामनोनिर्विषयार्थकामयायदेकएवप्रतिगृ
ह्यसेव्यते ३९ प्रयुक्तसत्कारविशेषमात्मनानमांपरंसंप्रतिपत्तुमर्हसि यतःसतांसन्नतगात्रिसंगमेनेमनि
षिभिःसान्तपदीनमुच्यते ४०

यः ३९ संप्रतिरहस्यंप्रष्टुंप्रस्तौतीति प्रयुक्तेति आत्मनात्वयाप्रयुक्तःसत्कारविशे
षोयस्यतंमांपरमन्यंसंप्रतियन्तुअवगंतुंनार्हसि हेसन्नतगात्रिनतांगि अंगकेवलंत्रिरतिवक्त्यातदीश
यतोमनसर्षिभिर्मनीषिभिर्विदुषिः दृषादरादित्वात्साधुः सतांसंगतेसख्येसप्तभिःपदैरापद्यतेइतिसान्तपदी रा॰
नंससप्तपदोच्चारणंसाध्य ७॰ ७५

सुच्यते तच्चावयोस्त्वत्सत्कारप्रयोगादेवसिद्धमित्यर्थः सान्तपदीनंसख्यमितिनिपातनात्साधुः ४० अतइति हेतोर्
धनेअतःसख्याहेतोरत्रप्रस्तावेबहुक्तंमांबहुक्तिसहां यद्यत्तमावनींनवनींत्वांदिनानिनाद्वालत्वात्तपप
त्रचापलःसुलभचापलः अयंजनःसयमित्यर्थः किंचित्प्रष्टुंमनोयस्यसप्रष्टुमनाःप्रष्टुकामः तुंकाममन
सोरपीनिमकारलोपः रहसिनवंरहस्यंगोप्यंनचेत्प्रतिवक्तुमर्हसि ४१ कुलइति प्रथमस्यवेधसोहिरण्ग

अतोत्रकिंचिद्भवतीबहुक्तंमांदिनानिनावाडुपपन्नचापलः अयंजनःप्रष्टुमनास्तोधनेनचेद्रहस्यंप्रतिगो
तुमर्हसि ४१ कुलेप्रसूतिःप्रथमस्यवेधसःत्रिलोकसौंदर्यमिवोदितंवपुः अनन्यसाधारणरूपसौंदर्यसुखंनवंवयस्तप
फलंस्यात्किमतःपरंनव ४२

गर्भस्यकुलेप्रसूतिः यत्तस्मात्प्रथमस्यवेधसोहिरण्यगर्भस्यनचेश्वरइतिब्रह्मपुराणात् व
पुस्त्रयाणांलोकानांसौंदर्यमिवोदितंएकत्रसमाहृतंत्रिलोकसौंदर्यमिवोत्पन्नमित्यर्थः ऐश्वर्यसुखंसंपत्सुखं
अनन्यसाधारणंयत्नवतिकिंतुसिद्धमेवेत्यर्थः वयोनवंयौवनमित्यर्थः अतःपरंअतोन्यत्किंतपसःफ
लंस्यात्नवरअस्तिचेदितिशेषःनकिंचिदित्यर्थः ४२

भवतीति दुःसहारनिष्ठानभवादिकृतादपिमनस्विनीनांधीरस्त्रीणांइदमीप्रतिपत्तिप्रवृत्तिः प्रतिपत्तिस्तुगौर
वेमासोप्रवृत्तौप्रागल्भइतिकेचाव: भवतिनामनामेतिसंज्ञावनायां विचारमार्गेपहितेनचेतसातदनिलंबकृशेद
रित्वयिनदृपते विचार्यमाणेनदयिनास्यसंभाविनादित्यर्थः ७३ अनिष्टाभावमेवप्रपंचयति अतस्तेनि॥
हेसुकइयंतदीयाकृतिर्मूर्त्तिः अतस्तोलब्धुमनर्हःशोकेनमत्प्रियवियोगजनदुःखेनानिर्वोढुंयस्यासा

भवत्यनिष्टादपिनामदुःसहान्मनस्विनीनांप्रतिपत्तिरीदृशी विचारमार्गप्रहितेनचेतसातदनुरूपेनतद्विकृतो
दरित्वयि ७३ अतस्तशोकानिर्वोढुंयमाकृतिर्विमाननासुकृतःपितुर्गृहे परानिमत्तेनतवास्तिकः
परंप्रसारयेपन्नगरत्नसूचये ७४

नयोक्ता असंभाविनेत्यर्थः पितुर्गृहेविमाननाअपमानःकृतः अ
त्यंतासंभाविनेत्यर्थः परावमर्शोपरप्रधर्षणंतुतवनास्ति नयादिपन्नगरत्नसूचयेफणिशिरोमणिग्रहणायकायद्वी रामः
नुमित्यर्थः क्रियार्थोपपदस्येत्यादिनाचतुर्थी करदंडकःप्रसारयेत्तनकोपीत्यर्थः सुकइत्यत्रकनोदंडो ७६
वइःस्तानत्वान्नेयडुवइःस्तानावस्त्रीतिनदीसंज्ञाप्रतिषेधादंडार्थनघोरस्वरइतिहस्वत्वंनास्तिनेनहस्वःप्रा

दिकइतिकेचित् अन्येत्वमणिग्रहणेआरज्वादीनामिमत्वंजानंतुःकंधुरित्यूकारोनारभूडःप्रत्ययस्तुराजन्न
रभाष्कारः एतस्मादेवनियमात्तापकारकविहूकारोनस्यापूडःनत्वान्नदीवेहस्वत्वमित्याहुः अतएवाहवाम
नः उकारोनादभूडःप्रत्ययप्रहणेरितिसुकः कुतस्तानगृहेनवविमाननेतिपाठेनरकरणंतुसाहसमेवउ
क्तोपपत्तिसंभवात्अन्यत्रापिसुकत्वंकुपितेत्यत्रास्तमत्रनेत्यत्रकथायोपितामित्यादिप्रयोगदर्शनात् वे

किमप्यपास्यानरणानियोवनेधृतंत्वयाकार्ष्ककठोरनिष्करं बतप्रदोषेस्फुरदंशुतारकाविभावरीयंयदुपैषिसंप्रति
स्यते ७५
त्रास्तहेतेपादोजगणोनियमनंगप्रसंगेत्यत्रेतिकारोक्तिः ७५ किमितिहेगौरीकिमितिकेनहेतुनायोवनेत्व
यानिरणान्यपास्यविहायदृढस्यनाबोधार्ढकं मनोज्ञादित्वाद्बुञ् बार्ढकंदृढसंयानेदृढत्वेदृढकर्मणीतिवि
श्वः तत्रशोभनइतिबार्ढकशोभनिवल्कलंधृतं प्रदोषेरत्नौसुरवेस्फुरदंशुतारकाविभावरीरात्रिरुपैति
यस्तस्तापकल्पतेयदि अरुणंगंतुकल्पतेकिंवद क्रियार्थोपपदस्येत्यादिनाचतुर्थी ७५ उपायांत
रंसंभावयति दिवमिति दिवंस्वर्गंप्रार्थयसेयदिकामयसेकिं नहिअमत्प्रस्मरणप्रयासोदयानिष्फलः क

नः तवपितुर्हिमवतः प्रदेशः देवस्य अतएव सर्वार्पदार्थस्त्यर्थः अथचेदुपायांतरंप्रार्थ्यसेसमाधिनात पसाऽलं साध्यमावान्नपोनकर्तव्यमित्यर्थः निषेधस्यनिषेधंप्रतिकारणत्वान्नतीपा नथाहिरंनकर्तनाचिष्यतिन मृगयतेग्रहीतारमितिशेषः किंतुनउन्नमृगयतेग्रहीत्रिशितिशेषः नहिवरार्थित्वयातपसियतितव्यंकिंतुतेनैवत्व

दिवंयदिप्रार्थयसेवृथाश्रमःपितुःप्रदेशस्तवदेवतस्मयः अथोपयंतारमलंसमाधिनानरन्नमिष्यतिमृग्यतेहि तत् ४६ निवेदितंतन्निःश्वसितेनसोष्मणमनस्कमेसंशयमेवगाहते नदृश्यतेप्रार्थयितव्यएवतेनविष्यतिमा र्थितदुर्लभःकथं ४७

दर्थमितिनाथः ४६ अथोपयंतारमितिवरवाचकात्रश्रवणानंतरमेवदेयात्तोष्मणमात्मस्थं निवेदितमि ति सोष्मणानिःश्वसितेननिवेदितंचित्तानुमानेनोच्छ्वसितेनवरार्थित्वंसूचितमित्यर्थः नहिअलंप्रश्नश्वसनेनेत्या शंक्याह तथापितेमनस्कंसंशयमेवगाहतेआशेति कुतःतेतदुत्पन्नंक श्रीरामचंद्रायनमोनमः ७ ७७

नरिचेतिषष्ठी प्रार्थयितव्यःप्रार्थयितुमर्हएवनदृश्यते प्रार्थितदुर्लभःप्रार्थितोपोदुर्लभःसकथंनविष्यतिनास्त्येवेत्यर्थः ४७ अथपतिप्रार्थनामेवसिद्धवत्कृत्याह अहोइति अहोचित्रंतवेमेनश्रुमिश्लोयुवाकोपिकविनः कुतः योयुवाचिरयचिरप्रणतिकर्णीत्पलश्रूत्यतांगतेकपोलदेशेस्रथाःशिथिलबंधनाः अतएववलंबिन्यताःश्रूयते बिनीःइमाःकलमाःगलितविशेषाःतेषामयाणिनहरिंगलाःनराःवपेक्षतेयस्वामीदृशीमपरत्नव्ययतेसन्

अहोस्थिरःकोपितवेमिनोयुवाचिरायकर्णीत्पलश्रूत्यतांगते उपेक्षतेयःस्वयंबंधलंबिनीःनयाःकपोलेकल मायपिंगलाः ४८ मुनिव्रतेस्त्वामनिमात्रकांक्षितांदिवाकराद्रक्षविनष्टणस्पदां शरंगकेरवामिवपक्ष्मलेदृशं दिवासचेतसःकस्यमनोनदूयते ४९

नंवत्रहृदयइत्यर्थः ४८ मुनिव्रतेरिति मुनिव्रतेश्चोत्रायणादिनिरि नित्यंकांक्षितांदिवाकरेणसहमैत्रेणमुहूर्तानिदग्धानिवानातपसस्यरोत्सुकत्वाच्चरणानिकृतानिवि नष्टणस्पदानि विनष्टणस्थानानियस्यास्तांतथोक्तां अतएवदिवासहनिशंरंगकेरवामिवस्त्रिंतोपदृशतःसचेतसोजीव नःकस्यपुंसोमनोनदूयतेनपरितप्यते ४९

अवेमीति नवप्रियेवल्लभेसौभाग्यमदेनसौन्दर्यगर्वेणकश्चिदेवंविधेनविप्रलब्धमवेमीवेयि यःचतुरंमधुरमवलोकतइतिचतुरवलोकिनः अरालपक्ष्मणः कुटिलरोम्णः अरालंकुटिलंनित्यमित्यमरः अस्यतवदीयस्यचक्षुषः आत्मीयंवक्त्रंविरंचस्यविषयंनकरोतिदृष्टिपथंनगच्छतीत्यर्थः तत्यंगवैणवेतोनिष्कलात्मनोनोननइतिमा

अवेमिसोभाग्यमदेनवंचितंनवप्रियंयश्चतुरावलोकिनः करोतिलस्यंचिरमस्यचक्षुषोनवक्त्रमात्मीयमराल पक्ष्मणः ५० किपरिंश्राम्यसिगौरीविद्येनमामपिपूर्वाश्रमसंचितंनपः तदर्धभागेनलभस्वकांक्षितेवरंनमिछा मित्वसाधुवेदितुं ५१ ब्रः

व: ५० किपरिति हेगौरीकियत्किंपरिमाणंकंकिमवधिकमित्यर्थः चिरंश्राम्य सि अनंतसंयोगेहितापा समापिपूर्वाश्रमःप्रथमाश्रमोब्रह्मचर्याश्रमः तत्रसंचितंसंग्रहीतंतपोविद्यते अ र्द्धात्सोभाग्यतपसोर्द्धभागेनैकदेशेनकांक्षितमिष्टंवरंउपयंतारंलभस्व नवरंसाधुसम्यग्वेदितुंज्ञातुं इच्छामि ५१ ब्रः आः

इतीति इतिहिजन्मनाहिजेनप्रविरूपंअतएवाश्रवडइत्यमुद्घोष्यत्यर्थः अभिहिताऽक्षासापार्व तीमनोगतंहृदिस्थंवरंशंसितुंवक्तुंनशक्नोतिकज्जयेतिशेषः अथोअनंतरंपरिपार्श्ववर्त्तिनीविदुषी सखीविवर्त्तितेविचलितेअनेनेत्रेनवशब्दःक्रियाकलापेनेत्रयस्मिन्कर्मणितत्तथोक्तेनेत्रसं ज्ञयेवपतुरंवाचयोवकारेत्यर्थः ५२ सखीति तस्याःपार्वत्याःइयंतदीयासखीतंवणेःप्रशस्तिरितिस्त्री

इतिप्रविरूपमिहिताहिजन्मनामनोगतंसानशक्नुवंशंसितुं अथोवयस्यापरिपार्श्ववर्त्तिनीविवर्त्ति तानेननेत्रमेक्षत ५२ सखीतदीयामुदाचष्टेणिनंनिबोधसाधोनवचेत्कुतूहलंपरमंनोनमिवो त्सवारणंकुतंतपःसाधनमेतयावपुः ५३ रसामी सोस्मीतिनंवणिनंब्रह्मचारिणं वणीब्रह्मचारि णीतिस्त्रियत्ययः उवाचकिमितिहेसाधोविद्वन्नवकुतूहलंचेछ्रोतुमिछास्तीतिशेषः निबोधस्व वगछआकर्णयेत्यर्थः बुधबोधश्रुतिभ्योमैवादिकाच्छ्रोः किंतुछोतंतदाहः यस्मैफलायययदर्थं अर्थेनसहनित्यसमासःसर्वलिंगनाचक्रियाविशेषणं एतपोपार्वत्याःमनोनमुत्सवारणंज्ञानपत्र

मिवबपुत्तपःसाधनंकुर्वतेनतपःपरिग्रहिकारणमुच्यतेऽथवानामित्यर्थः रामरुद्रदक्षनःसंगसंकल्पान्नागरः
कृशानारतिः प्रीत्यागेन्मादमूर्छितास्त्यनंगरङ्गदरा इत्रोद्देशतःकाश्चिद्दशाःक्रममनादत्येवस्तूचयति
इयमित्यादिनिःषष्ठिः मानिनीईंद्राणीप्रभृतीनिंद्रादीन्वनसृणादिङ्गाईङ्गमानवतीरेपार्वती अधिष्ठि
योधिकेप्यर्थान्मेरुऊर्जितनीनिद्रादीन्वनसृणादिङ्गाईङ्गानिद्रवहणयमकुवेरान् नहिनोर्थात्यादिनाउत्तरपदस

इयंमेहेऽप्रेसनीनिश्चियंश्वनुरिंगीशानवमन्यमानिनी अरूपहार्यमदनस्यनिग्रहान्पिनाकपाणिंपतिमासु
मिछति ५४ असह्यहुंकारविवर्तिनःपुरास्मरारिमयासमुखःशिलीमुखः इमांहृदिन्यासनपातमक्षणेधि
त्रीर्णमर्त्रेरपिपुष्पधन्वनः ५५

मासः अरमत्यादधूयमदनस्यनिग्रहाविग्रहणहेनोःअकामुकनादित्यर्थः
रूपेणसौंदर्येहार्योवशीकरणीयोनवतात्परूपहार्यपिनाकःपाणौयस्यतेपिनाकपाणिहरं प्रहरणंधैर्यस्यः
परेनिष्टासक्तास्योनवतइतिसाधुः पतिमन्तरिमासुमिछति एतेनसंकल्पावस्थासूचिता ५२ असहेति पुरार
वैअसह्येनसोढुमशक्येरहुंकारेणोरुजेणनिवर्तिनःअतएवपुरारिहरंअप्राप्तमुखःअप्राप्तकलःविशीर्ण
मर्त्रेर्नेश्वरीरेस्थापिपुष्पधन्वनःकामस्य ः\

रामायण
७९

शिलीमुखोबालःइमांपार्वतीहृदिन्यासनःसुरोरुगइतियावत् नादरूपानःप्रहारोयस्मिन्कर्मणितत्तथाअक्षणो
त्सवकर्तृयत्मदुःसर्वत्रबाध्यतइतिभावः अनेनविदग्धतोक्तासुतापिभावमित्यनेनोक्तं स्वतःप्रीतिर्मनःसंगस्य
मित्यवस्थाद्वयानेनरावस्थोपयोगितयासुचकार्म्यवस्थासूचिता ५५ ईदृगदेति नेतिपदच्छेदः तदाप्रभृति तत
आरभेत्यर्थः सप्तम्यर्थेपिदाप्रत्ययस्यपंचम्यर्थेइत्यलंकारसर्वस्वयाप्रभृतियोगेपंचमीतिनियमात्पितुर्गृहेउन्मदनाउत्क

नताप्रभृत्युन्मदनापितुर्गृहेलताप्रिकाचंदनधूसरालका नतानुबालाननेस्मिन्नितिनुपारसंधानस्त्रिलाननेत्रेपि ५६

दमन्मथा ललाटस्थालंकारोलताप्रिकातिलकः कर्णेलताकनकालंकारइतिकर्मधारयः तस्याश्चेदृशेनधूसरात्मलका
यस्याःसानथोक्तावालानातुकदाचिन्नपितुपारसंधानात्प्रभृतः अतएवस्त्रिलासानतेषुउपरिभागेघपिनि
र्वृतिंसुरेवंनलनेस्म एतेनारत्यपरसंज्ञाविषयेरूपावस्थासूचिता तादृगवस्थापेक्षयोत्तरंशूरमन्यते ५६ इ॰\

उपात्तेति पिनाकिनः शंभोश्चरितेत्रिपुरविजयादिचेष्टिते उच्चमवर्णैरारब्धं गीतकमेसनिगीतकमेलकनोवेषवर्णनाद्
प्रपुन्नतेऽतिहतामुधः इयंपार्वतीसबाष्पगद्गदंकंठेस्वजिनेविनीतैःपेटःसुनिउंनगद्यः करणैःवनांतेसंगीतननिमित्ते
नसवीःरुतसखाःकिन्नरराजकन्यकाः अनेकशोबहुशः अरोदयत् रुअमोक्षमकारयत् अत्रवर्णस्पत्तनलक्ष
णकार्योक्तापुनः पुनस्तत्करणस्तुतस्तुर्छावस्थाप्राप्तुर्नाबोध्यन्ते अन्यथासवीरोदनानुपपत्तेरितिहादशवस्थापत्ते

उपात्तवर्णैश्चरितेपिनाकिनः सबाष्पकंठस्खलितैःपेटेरियं अनेकशः किंनरराजकन्यकावनांतसंगीतसवीरोदयत् ५
७ त्रिनागशैषासुनिरुणसुवक्त्रणंनिमील्यनेत्रेसहसाप्यबुध्यत फनीतकंठव्रजसीत्यलक्षवागसत्यकंठार्पितबाहुबंधना ५९

नुप्रलापावस्थानुव्यज्यते प्रलापोगुणकीर्त्तनं ५७ त्रिनागेति वृतीयोनागस्त्रिनागः संख्याशब्दस्तृतिविषयेपूरणा
र्थत्वमिष्यते यथाशतांशः सहस्रांशइतित्रिनागः शेषोयासांनासुविरुणसुवक्त्रणंनेत्रेनिमील्यसहसासद्यः फनीतकंठ
व्रजसीतिश्लक्ष्णानिविषयावाक्यचनेयस्याः सातथोक्ता तथाऽसत्यमिथ्याशब्दकंठेऽर्पितबाहुबंधनेयस्याःसा

तयासवीप्यबुध्यतविबुध्यवती एतेनजागरोन्मादसुप्तो ५८ सप्रसादरूपप्रकृतिदर्शनतदंगस्पर्शस्पर्शाभ्यत्ना
रोविरहिणंविनोदाःतत्रस्वप्नदर्शनमुक्ताप्रतिरूपतिरश्चीनमाह यदेति पदायतोहेतोः पदेतिहेतावितुकंगणाख्याने
ऽस्मेवोदाहृतत्वात्तत्सुधेर्मनीषिभिःसर्वगतःसर्वव्यापीत्युच्यते ततश्चत्यधाहारः भावेरसाख्येतिहनीति भावसं
ज्ञस्यनुरागिणमित्यर्थः रमंननंरममित्यात्मनिदेशः कथंनवेत्सिनजानासीतिमुग्धयाहृदयाज्ञकिंचित्करश्चित्र

यनोसुधेःसर्वगतत्वमुच्यतेनवेत्सिभावस्तमिमंकथंजनं इतिसहस्रोत्तिरिवतश्चित्रेतिरिवतश्चमुग्धयारहस्युपात्तवंजनो
रवः ५९ यदाचतस्याधिगमेतगत्यतेरपत्रपदंतेनविधिंविचिंवती तदासहस्यामिरुतयापुरोरियंप्रपन्नातपसेत
पोवनं ६०

गतोपालंभनश्चत्यनयेत्यर्थः तयास्वरसेनोत्तिरिवतश्चित्रेतिरिवतश्चेंद्रशेखरोरवः रहस्येकांतेसखीमि
त्रसमक्षमित्यर्थः उपात्तस्यतसाचेपसुक्रश्च उक्तसमुच्चयार्थश्चकारः यद्यपिरहसीत्युक्तंतथापिसखीसमक्ष
करणात्रक्ष्यमाणोव्यज्यतएव ५९ यदेति जगत्यतेस्तत्स्पेश्वरस्याधिगमोमोक्षस्तस्यविधिउपायंविचिंवती मग

यमाणयदानापत्रपत्तन दाइंयपार्वतीपुरोः पितुरनुज्ञयाऽस्मानि सहतपसेतपश्चरितुंनपोवनंप्रपन्नाप्राप्ता ६०॥
ऊमेष्विति सख्यापार्वत्यास्वयंकृतेजन्मयेषांतेषुस्वयोपिनेष्वित्यर्थः तपःसाक्षिषुसाक्षाद्दृष्टेषुएषुऊमेषुऽपिक
ल्पेवर्तमानेत्यर्थः ऽस्यापार्वत्याःशिरीषोलिसंश्रयःचंद्रोरवरविषयोमनोरथस्तंप्रतीदानिमुखोकुरोन्मुखे
पिनदृश्यतेप्ररोहस्त्वंकुरांकुरइतिवेनयेनो स्वयंरोपितवृक्षफलकालेस्यामनोरथस्यनांकुरोदयोप्यस्तिफलाशानुरु

ऊमेषुसख्याकृतजन्मसुस्वयंफलंतपःसाक्षिषुदृश्यमेष्वपि नवप्ररोहान्मिमुखोपिदृश्यतेमनोरथोस्याःशिरीषोलिसंश्र
यः ६१ नवेपितप्रार्थितदुर्लभःकरासखीनिरस्ताकुसुमार्चितामिमां तपःकृशांमसुपपद्यतेसखीवृषेवसीतांतद
वग्रहक्षतां ६२

रामपाणिग्रहणाशयः ६१ नवेप्रीति प्रार्थितःसन्दुर्लभःप्रार्थितदुर्लभःसदेवःनपःकृशांतपसाक्षीणांऽस्ता
नएवसखीनिःऽस्तेनिरंऽऽकृतंपानंययातथाईक्षितामिमांनःसखीतस्येदृस्यावग्रहेणवर्षेणेनक्षतांहतां दृष्टि रामः
र्वर्षेनेदियोत्वग्रहत्वग्रहोसमाविन्यमरः ऽवग्रहोवर्षप्रतिबंधऽइत्यत्स्वग्रः सीतांकक्षनुवे सीताजागपेजपरु ८१

तिरित्यमरः वृषावासवऽइव वासवोवृत्रहावृषेइत्यमरः कदाऽस्युपपद्यतेऽनुग्रहीष्यतिनवेत्रिव
र्गार्थःकर्म ६२ ऽथूतेति इंगितज्ञयापार्वतीहृदयज्ञितया इंगितंहृऊन्नावइतिसऊन्नः तयागौरीसख्याइ
त्येवंऽथूतसन्नावेप्रकाशितसद्भिप्रायंयथातथानिवेदितोज्ञापितः निशमरणेऽवधिर्यस्येनैष्किोयावज्जी
वब्रह्मचारीसुंदरोविलासीनैष्किकश्चासौसुंदरश्चेतितथोक्तः ऽन्यनरस्पृहेष्वेत्वविवक्षयाविशेषणसमा

ऽथूतसन्नावमिंगितज्ञयानिवेदितोनैष्किकसुंदरस्तया ऽथैदमेवंपरिहासइत्युमामपृच्छदंऽगनिहर्षल
क्षणः ६३ ऽथायंहस्तेमुकुलीकृतांगुलोसमर्पयंतीस्फटिकास्रजालिकां कथंचिदुत्स्तनयामिनाऽक्षरंविल
क्षवाक्षापितवाग्नयापत ६४

सः विशेषणमात्रेणनैष्किकत्वान्नाकामित्वविरोधः नयावादेवस्यालौकिकमस्मिन्
त्वाऽन्यत्रात्मिकत्वेपिनविरोधः ऽअंऽगनितमप्रकाशिनंहर्षलक्षणंमुखरागादिहर्षलक्षणंहर्षलिंगंयस्यसनथान
नः सन्ऽअयंगौरिऽइत्वसखीनापितेवंसत्यंकिमित्यर्थः वापरिहासःकेलीकेलीपरिहासइत्यमरः इत्येवंउमाम
ष्टवान् ६३ ऽथेति ऽथाऽस्तेनयापार्वतीमुकुलीकृतांगुलोसंपुरतोंगुलोऽथंचासौहस्तश्चेतिस

मानाधिकरणसमासः दस्तायायहस्तयोर्युष्मदुपपदेदातृशीलेवामनस्त्रान् तस्मिन्नयहस्तेस्फटिकानामन्नमालिकाजपमालांसमर्पयंतीञ्चमुंचतीकर्षंचित्तचिरंभवस्थापितवाक्यविरोधप्रकृतिस्त्रीकृतवाक्यतेनतत्फलोपरोधोमन्यते मिनात्तारंपरिमितपदंयथातथाञ्चभाषत ६४ यथेतिहवेदविदांवरवैदिकश्रेष्ठत्वयायथाक्रतंसम्यक्कृतं ऋत्वर्थमेवाह अयंतनःस्वयमित्यर्थः उच्चैःपदस्थिवरूपोन्नतस्तानस्तंघनेऽक्रमणेऽसु

यथाश्रुतंवेदविदांवरत्वयानोपमुच्चैःपदलंघनोसुकः तपः
किलेदंतदवाप्तिसाधनंमनोरथानामगतिर्नविद्यते ६५ ७।

कः किमत्रापुरुक्तमित्यत्राह इदंतपस्तदवाप्तेस्तस्योच्चैःपदस्यावाप्तेःप्राप्तेःसाधनंकिलेत्यलीके अनित्यत्वाद्साधनमेवेत्यर्थः नहित्वन्यतामित्यंशंकादुरारूढमात्मुचनात्माशयेनाह मनोरथानांकामानामगतिरविषयो नविद्यते नहित्वन्नक्षिप्यार्थोचनयाकामाः प्रवर्तंतइतिभावः ६५ श्रीरामचंद्रायनमोनमः श्रीरुद्र

राम० ८२

अथेति अथवणीब्रह्मचारी वणिनोब्रह्मचारिणइत्यमरः आहउवाचेत्यर्थः आहेतिनत्वर्थेजल्पयोगेनिन्दालोचनेतिमल्लश्चात्रवामनः किमित्याह महेश्वरोनिवेदितःमेमतिशेषः मणत्तानश्चत्यर्थः बुध्यर्थत्वाद्ज्ञानेनक्रः नथेगत्यर्थो येनत्वंमाकृथाभग्नमनोरथाकृतेतिभावः पुनरपित्वंतमीशमर्थयतश्चतिनदर्थित्वेवृतकामेववर्त्तसे नत्वमावमतुल्यापीतिभावः कोदोषस्तत्राह अमंगलाभासेऽमंगलाचारेरतिर्यस्यतत्तथोक्तं महेश्वरंविचिन्त्यविचा

अथादृवणिविदितोमहेश्वरस्तदर्थितांत्वंपुनरेववर्त्तसे अमंगलाभासरतंविचिंत्यतंनवानुवृत्तिंनकर्तुमुसहे ६६ अव
स्कनिबंधपरैकयंनुनेकरोयमासुक्तविवाहकौतुकः करेणशैलोवलयीकृतादिनासहिष्यतेनत्वयमावलंबनं ६७॥

र्यतवानुवृत्तिंअनुसरणंकर्तुंनोसहेनानुमंतुंरक्तोमीत्यर्थः ६६ अवस्कनिबंधइति अवस्कन्नितुच्छवस्कनिनि
बंधोनिनिदेवाः परंप्रधानंयस्याः तस्याः संबुद्धिअवस्कनिबंधपरेपार्वतिआसुक्तआसंनितंविवाहेयत्कौतुकंक
ल्पसूत्रंतद्यस्मात्अयंतेकरः कौतुकंमंगलंतद्धेतुंहस्तसूत्रंकृतइतिशेषः वलयीकृतादिनाशैलोःकरेणक
रणभूतेननतेत्वमयमंतत्प्रयमंत्वत्परिचिंतनादितिनयंकरमितिभावः नच्चतरवलंबनंयद्गंगयेनसहिष्यतेकथंनि

दयिनसदिष्यनेइत्यर्थः सहेः कर्त्तरितङ् ६७ त्वमिति हेगौरित्वमेवस्वयंस्वात्मनिनावदितिमानार्थेयावन्मात्रंविचारणीयंतावदित्यर्थः इदमेवोदाहरंनंचगणव्याख्याने परिचिनयपर्यालोचयकिमितिएतेकलहंसलक्षणंकलहंसचिह्नं चिह्नंलक्ष्मचलक्षणमित्यमरः वध्वानयवोढायायदुकूलंवधूदुकूलं वधूसुपानवोढास्त्रीतिविश्वः नयात्रेणेनबिंदूनवर्ष

त्वमेवतावत्परिचिंतयस्वयंकदाचिदेतेयदियोगमर्हति वधूदुकूलंवसहंसलक्षणंगजाजिनंनेत्रेणेनबिंदुवर्षिच ६८ व
तुकपुष्पप्रकरावकीर्णयोः परोपिकोनामततवानुमंस्यते अलक्तकाकानिपद्मानिपादयोर्विकीर्णकेशेषुपरेतरुमि
षु ६९
तीतियोक्ष्याडीमित्यर्थः गजाजिनंचकरिचर्म कृत्तिवासस्तत्पिनाकिनइत्याद्यायः कदाचिज्जातवपियोगंसंगति
मर्हतेयदिस्यादितः किं एतत्परिचिंतयेतिपूर्वेणान्वयः ६८ वतुकेति चतुष्केपदविन्यासेषुपुष्पप्रकरास्तावत्
कीर्णयोर्मस्तयोः कतुमात्मतरिवनवनत्रसंचारोचितयोरित्यर्थः नवपादयोरलक्तकाकानिजात्यारागरंजितानि
दानिपद्माकाराणिपादन्यासचिह्नानि पदंन्यासेचव्यवसायापदंन्यायोः पादचिह्नयोरितिविश्वः विकीर्णविच्छिन्न राम०
केशेषुनावशिरोरुहाःपासुतासुविकीर्णकेशेषु अतस्तेनत्रदृष्टेचेदितिवचनात्स्त्रीगत्वेपिविकल्पान्नङीश् परेतरु ८३

मिषुप्रेतनरमिषुत्रमशानेत्यर्थः परोपिशत्रुरपिकोनामानुमन्यतेनकोपीत्यर्थः नामेतिकुत्सायां पिनाकपाणि
ग्रहणेनास्यपरेतनरमिसंचारितयातसाहचर्यान्नवापित्वसंचारोवश्यंनावीतिभावः ६९ अयुक्तेति त्रिनेत्रव
क्त्रः अब्रह्मलिंगनमित्यर्थः नवत्वसंबंधितयासुजनमप्रियसुमापंचनवत्विनिदोषः नवेतिदोषषष्ठी नलोकाव्ययो
त्यादिनाकृद्योगलक्षणयाषष्ठ्यानिषेधात् अतःपरमस्मात्त्रिनेत्रवक्त्रोनान्यदत्रअयुक्तरूपंअन्यनयुक्तंकिं

अयुक्तरूपंकिमतःपरंनवेत्त्रिनेत्रवक्त्रःसुजनंनवापियत्र स्तन
द्वयेस्मिन्हरिचंदनांकितेपदंचितानस्मरनःकरिष्यति ७० व०

नवेत्रवदनकिंचिदित्यर्थः प्रशंसायांरूपप्रत्ययः कुतःयद्यस्मात्कारणात्हरिचंदनस्यास्पदेस्थानभूतेःस्मिन्
स्तनद्वयेचितानस्मरमशनंनस्मनदेवरतस्यूर्णकर्तृपदेकरिष्यतिविधास्यतिनर्तुनवस्मभोगरागिण्यादितिभावः
७० इयमिति इयंचतवपुरनशारदेवक्त्रस्यत्रिनेत्रनापरिहासइत्यर्थः कोसावित्याह ऊढयापरिणीत्या
हरेःकर्मणिक्तः वारणराजहस्तायोगभेदवाप्यानयाप्राप्तयात्रिनेत्रारूढंहरमुद्दिश्याणवृद्धोक्ते अवतुरेत्यादिना

निपातः त्रिलोकमहाजनः साधुजनोपि सर्वजनोवास्मरसुखोजनविष्यति उपदेक्ष्यतीति यावत् इयमितिपूर्वेण संबंधः स्मरेतिनामिकर्तीत्यादिनारप्रत्ययः ७१ इयमिति पिनाकिनः समागमप्रार्थनयाप्राप्तिकामनयावयाक्रियमाणयेतिशेषः संप्रतिइयंश्रोचनीयतांशोच्यत्वंगतं किंतन्नदाह सामान्यवद्दरिद्रिरोगनाऽत्यन्तमितिप्रसिद्धं

इयंचतेन्यायतोविडंबनायहूदयावारणायजनार्यया त्रिलोकपूज्योत्तमधिष्ठितंत्वयामहाजनःस्मरसुखोजनविष्यति ७२ इयंगतंसंप्रतिशोचनीयतांसमागमप्रार्थनयाकपालिनः कलावतःकांतिमतीकलावतस्त्वमस्यलोकस्यचनेत्रकौमुदी ७२

र्थत्वान्नयतेप्रापयेत्ता तद्युक्तंकाव्यप्रकाशे प्रकांतप्रसिद्धानुन्नतार्थविषयस्तलक्ष्येयतुरौपादानेनापेक्षतइति कांतिमतीनित्ययोगेमतुश्च कलावतश्चंद्रस्यकलाषोडशभागश्च अस्यलोकस्यनेत्रकौमुदीनेत्रानंदिनीत्यर्थः त्वंच कांतिमतीत्वंकौमुदीत्वंविशेषणयोरुभयत्रापिबंधः प्रागेवशोच्यसंप्रतिचुत्वमप्यपरेहृदयंशोच्यमित्यर्थः शोच्यत्वंचनिष्कृष्टत्वंयोगादितिभावः ७२ किंच कन्यावरयतेरूपंमानाविज्ञंपिनाऽऽनेबोधकं

कुत्सितंछेतिसिद्धान्तमितरेजनाइतिलोकिकानामानरणकं नचकिंचिदपिनास्तीत्याह वपुरितिवपुस्तावदस्यविरूपाणिविकृतान्यतीणियस्यतद्विरूपांतं बहुव्रीहौसक्थ्यक्ष्णोःस्वांगात्षच्प्रतिषेधप्रत्ययः अत्रवैरूप्यंत्रिलोचनत्वादितिचीरस्वामी अनोनसौंदर्यादात्पीत्यर्थः अलंडुर्ज्ञातेजन्मयस्यतत्तस्यभावस्तत्ता कुलमपिनज्ञायतइत्यर्थः अवत्तितानविरितिपाठेजनिरुत्पत्तिरावत्तितानज्ञाता जनिरुत्पत्तिरुद्भवरत्नमरः वसुविश्वंतु

वपुर्विरूपाक्षमलक्षजन्मतादिगंबरत्वेननिवेदितंवसु वरेषुयद्वस्मणाक्षिमप्येनरसिकिंस्वमपित्रिलोचने ७३ निवर्त्तयात्मादसदीप्सितान्मनःफलद्विधस्वैकचपुण्यलक्षण अपेक्षतेसाधुजनेनवेदिकींसमाशनस्यूज्झनएषसक्रिया ७४ ७।

दिगंबरत्वेननिवेदितंनास्तीतिज्ञापितमित्यर्थः किंबहुनारेबालमृगदृशीवरिषुवोढुवरोजामातरंवेगयोरितिविश्वः यद्रूपविनादिकंमृग्यतेकन्यानिरीक्ष्यतेतत्त्रिलोचनेऽंबकेऽस्तिनकमपिसमस्तमाकूतमितिभावः अस्तिकिनास्तेरित्यर्थः ७३ निवर्त्तयेति ननोस्मादसदीप्सितात्दुष्टमनोरथान्मनोनिवर्त्तयनिवारय साधूक्तविधाप्रकारोयस्यसतद्विधः अमंगलशीलइत्यर्थः फलस्वेनरमित्य

र्थः पुण्यलक्षणप्रशस्तसौभाग्यचिह्नवंचक अनोनतवार्हइत्यर्थः तथाहिसाधुजनेनसङ्गतेन साधवार्धुषिके चारोसङ्गतेचानिधेयवदितिविश्वः इमशानभूतस्यश्मशाननूनिखातस्यवधूरंकोर्वीदिकीवेदोक्तापूपोनामयज्ञ पशुबंधनसाधनकाष्ठः संस्कृतोदारुविशेषः तस्यसक्रियायोच्चणतच्चणसंस्कारोऽपसक्रियानापेक्षतेनेष्य

इतिद्विजानोप्रतिकूलवादिनिप्रवेपमानाधरलक्षकोपया विकंचितकलनयाहितेनयाविलोचनेनिर्यगुपांतलो हिते ७५

ते ७४ द्विनेप्रतिकूलवादिनिसतिप्रवेपमानेनकंपमानेनाधरेणेष्टेनलक्ष्योनुमेयःकोपोयस्यास्तयातथोक्त यातयापार्वत्याउपांतलोहितेप्रांतरक्तेविलोचनेविकंचितेकुटिलेचकलनेयस्मिन्नतथोक्तंस~कलंगमित्यर्थः तिर्य कसाचिआहितेनिहिते अनादरात्तिर्यगैच्चतेत्यर्थः ७५ ब:

रामः ८५

उवाचेति अथेनंब्रह्मचारिणंउवाचकिमितिपरमार्थतस्त्वनोहरंनवेत्सिनानासिन्नं कुतःयतोमामेवमुक्त वतीत्याशङ्क्यब्रवीषि ध्रुवःपंचानामित्यादिनारूपसिद्धिः अज्ञतानत्वादेवायंत्रिवर्गेषत्वेमन्यतेन्यान्हु मंदाहरंत्यन्यान्यान्पशून्निर्भिणंमंदाइत्यमरः लोकसामान्यइतरजनसाधारणंनभवतीत्यलोकसामान्यंअचिंत्यहेतुकंईश्व धकारणंमहात्मनांचरितंहिषंति हेत्वपरिज्ञानान्मूढाहूयंतिविद्वांसस्तुकोप्यत्रहेतुरस्तीत्यत्रबहुमन्यतइत्य

उवाचचैनंपरमार्थतोहरंनवेत्सिन्नंयतएवमाथमां अलोकसामान्यमचिंत्यहेतुकंद्विषंतिमंदाश्चरितंमहा त्मनां ७६ विपत्प्रतिकारपरेणमंगलेनिषेव्यतेनूनमसमुक्षुकेनवा जगच्छरण्यस्यनिराशिषःसतःकिमेभिरा शोपहतात्मवृत्तिभिः ७७

अर्थः ७६ संप्रत्यमंगलात्मासतिमित्याद्युक्तदूषणजातंपरिहर्तुमारभतेविपदित्या दिभिः विपत्प्रतिकारेणअनर्थपरिहारार्थिनेत्यर्थः उपसर्गस्वघोरमनुष्येबहुलमितिदीर्घः नूनि समुक्षुकैर्नमुक्तिकामेनवामंगलंगंधमाल्यादिकंनिषेव्यते ईश्वरेरुद्रेलोकानांशुःईश्वरः नन्नसाधुरितियत्नतयः ई श्वरंवधरक्तिनोःईश्वरंरुद्रेलोहेइतिविश्वः तस्यजगच्छरण्यस्यनिराशिषोनिरभिलाषस्यतोरस्य आत्मी

रुरगदंष्ट्रायांप्रियवाक्यानिलाषयोरितियादवः अशयानस्यपाउपहनाहूषिताआत्मवृत्तिरंतः करणवृत्तिर्यैस्तैरे
तिमंगलैःकिंरुद्येत्यर्थः पूर्वमंगमित्येकवचनस्यजात्यभिप्रायत्वादेतिरितिबहुवचनेनपरामर्शोनविरुध्यते इष्ट
वाप्तनिष्टपरिहारार्थिनोमंगलाचरणनिबंधःतदुनयसंस्पृष्टस्कयाकथंचिदास्तांकोदोषइत्यर्थः एतेनामंग
लाप्तासरतिमिसुक्तंप्रयुक्तं ७७ अकिंचनइति सहरःनविद्यतेकिंचनद्रव्यंयस्यसोयमकिंचनोदरिद्रःसन्स

अकिंचनः सहैरःनप्रभवःसंपदांसलोकनाथःपितृसद्मगोचरः सनीमरूपःशिवइत्युदीर्यतेनसंतियाथा
त्म्यविदःपिनाकिनः ७८ ७८

पदांप्रभुत्वस्यादितिप्रभवःकारणंपितृणांसद्मगोचरः श्मशानाश्रयःसन्त्रया
णांलोकानांनाथःत्रिलोकनाथःतच्छितार्थत्वादिनाउत्तरपदसमासः सदेवोनीमरूपोनयंकरःसन्शिवःसौम्यइ
त्युदीर्यतेउच्यते पिनाकिनोहरस्ययथाहरोर्धीयथार्थतस्यत्रादोयथाप्यनत्वेनहिदोनसंति लोकोत्तरमहि
मानिर्लेपस्ययथाकथंचिदवस्थानेनदोषायेत्यर्थः एतेनावस्कनिबंधपरइतिश्लोकेक्वपरिहृतंवेदितव्यं ७८

विलोमनषणेज्ञासीति देवस्यलौकिकमलौकिकंवप्रसाधनमस्तीत्याशयेनाह विश्वमूर्त्तियस्येतिविश्वमूर्त्तेरष्ट
मूर्त्तेरीश्वरस्यवपुर्विनषणेस्नासनेइतिविनषणेज्ञासिपिनद्धोगिर्वागजात्मुक्तुनंगेवास्यात् पिनद्धेतिनद्धतेरपिद्वा
कर्मणिक्तः वष्टिभागुरिरत्नोपसर्गयोरित्यकारलोपः गजाजिनमालंबतेधारयतीतितथोक्तं डुकृञधा
रिवास्यात्कपालमस्यास्तीतिकपालिब्रह्मशिरः कपालंशेखरंवास्यात् अथवेडुःशेखरेयस्येडुशेखरंवास्या

विनषणेज्ञासिपिनद्धोगिर्वागजाजिनालंबिडुकृञधारिवा कपालिवास्यादथचेडुशेखरंनविश्वमूर्त्तेरवधार्य
निवपुः ७९ नदंगसंस्पर्शमवाप्यकल्पतेऽकृवेचितानस्मरशोविशुद्धये तथाहिनत्वाजिनयक्रियास्तुतेविलिप्य
तिभोतिनिरंबरोकसा ८०

न मावधार्यतेननिर्धार्यतेसर्वसंनवतीत्यर्थः एतेनत्वमेवतावदितिश्लोकोक्तंविशेषं ७९ अथ कस्मादेवंविधं
तिश्लोकोक्तंप्रत्याह नदंगेति नस्पृशिवस्यांगंनदंगंतस्यसंस्पर्शमवाप्यचितामस्मेवरन्नस्तदपिविशुद्धयेकल्पतेऽ
लंप्राप्नोतीत्यर्थः इष्टमर्थयोगान्नमःस्वस्तीत्यादिनाचतुर्थी अकृवेरंगधकत्वप्रमाणसिद्धमित्यर्थः प्रमाणमेवाह
तथाहिप्रसिद्धमेवेत्यर्थः नत्वेतावेवोभिनयोर्ध्वमंजकश्चेष्टाविशेषःसएवक्रियानयानिमित्तेनच्युतेपतितेचिता

नस्मरजोवरोकसांदेवानांमौलिनिर्विलिप्यते अरोधकंचेन्नत्कथमिंद्रादिनिर्धूतेइत्यर्थापत्तिरनुमानंवाप्रमाणमित्यर्थः ८० तदुक्तंदिगंबरत्वेननिवेदितंवसुश्रेष्ठंचनेऽन्यापुरोविडंबनेत्यादितत्रोत्तरमाह असंपदइति प्रतिलोमरश्रीर्विदिग्वारणोदिग्गजोवाहनंयस्यसरेरावणरूढइत्यर्थः सतृषादेवेंद्रावासवोवृत्रस्तृषेत्यमरः अ

असंपदस्तस्यवृषेणगच्छतःप्रतिलदिग्वारणवाहनोवृषा करोतिपादावुपगम्यमौलिनाविनिद्रमंदाररजोरुणंगुजी ८१ ब श्रीरामायनमोनमः ब॰

संपदोदरिद्रस्यवृषेणगछतोवृषारूढस्यतस्येश्वरस्यपादौमौलिनामुकुटेनोपगम्यप्रणम्येत्यर्थः विनिद्राणांविकसितानांमंदाराणांकल्पतरुकुसुमानांरजोनिरुणद्धिंगुलयोर्यस्तानियोक्रीकरोति दिग्गजारोहिणोमेंद्रादीनामपिवंद्यस्येंदुमौलेः किंसंपदावृषारोहेणवाकोदोषइत्यर्थः ८१ ब॰ श्रीरामचंद्रायनमोनमः॥ राम॰ ८७

यदुक्तमलंस्वजन्मनेतित्रोत्तरमाह विवक्षितेति श्रुतात्मनाऽल्पस्वभावेनअतएवदोषदूषणंविवक्षतापिवक्तुमिछतापित्वयाईशंप्रतिएकंअलंस्वजन्मनेत्यदनदेकंवचइत्यर्थः साधुनाषितंसम्यगुक्तंकेनः यमीश्वरंआत्मनुवोपिब्रह्मणोपिकारणमामनंतिउदाहरंतिम्नाम्नासइतिधातोर्दृ पाठ्राध्नोत्यादिनामनादेशः सकथंतस्यप्रनवोलंस्वजन्मानविष्यति अनादिनिधनस्यतस्यभगवतःकारणंकाकंवकानास्यदस्यतस्यकृतकृत्यनाचिंता

विवक्षतादोषमपिश्रुतात्मनात्वयैकमीशंप्रतिसाधुषितं यमामनंत्यात्मनुवोपिकारणंकथंसलंस्वजन्मनोनविष्यति ८२ अलंविवादेनयथाकृतस्त्वयातथाविधस्तावदशेषमस्तुसः ममत्वनोवैकरसंमनःस्थितंनकामवृत्तिर्वचनीयमीक्षते ८३ ब॰

असनेनेत्यर्थः ८१ अलमिति अथवाविवादेनकलहेनालंत्वयायथायेनप्रकारेणअतंसईश्वरोदोषैकार्म्मेनतथाविधस्तावत्यकारणवास्तु ममममनस्कअत्रेश्वरेनावः शृंगारएवैकरसोऽद्वितीयरसोयस्यतत्रयास्थितं तथाहिकामवृत्तिःसेछाव्यवहारोवचनीयमस्तानसंगपवादेनेक्षतेनविचारयति नहिस्वेछाचारिणोलोकापवादादिस्मर्तीतिभावः ८३ ब॰

निवार्यतामिति हेम्नालिसखि आलिःसखीवियस्याश्चेत्यमरः स्फुरितोत्तराधरःस्फुरणशीलावुत्तरावधरौ यस्याःसा उत्तरौष्ठः अयंबत्सुभगो वकःपुनःकिमपिविवक्षुर्वक्तुमिच्छुः ब्रुवःसनन्ताऽप्रत्ययःनिवार्यतां नथाहियोमहतःदृश्यमानानपनाषतेऽपवदति सकेवलंसएवापनाकुरुतेतिकिंतुतस्मादपनाषमाणात्सुरुषात्आत्मापंचमी यःशृणोतिसोपिनापनाकुरुतेतिशेषः गुरोरासपरिवादोनश्रोतव्यःकथंचन कर्णौतत्रपिधातव्यौगंतव्यंवातत्तोन्यत्इतिवचनादितिभावः ७४

निवार्यतामालिकिमप्ययंबटुः पुनर्विवक्षुःस्फुरितोत्तराधरः नकेवलंयोमहतोविनाषतेशृणोतितस्मादपियःसापनाकुरुते ७५ इतोगमिष्यामीत्यथचेतिवादिनीवचनजातात्तत्तन्निन्दावल्कलासरूपमास्तायचतांकृतस्मितःसमालंबेवृषराजकेतनः ७५

संप्रतिगंतव्यपदमाश्रयते इतइति अथवाऽतोन्यत्रगमिष्यामीतिक्षुदितीवदंतीसनाम्नींनिन्दावल्कलारयात्तत्तच्चीरासापवेनीचचालवृषराजकेतनोवृषध्वजस्तत्स्वरूपमास्तायनिजरूपमाश्रित्यकृतस्मितःसन्तांपार्वतीसमालंबेजग्राह ७५ वः ।

तेवीक्षेति तेदेववीक्ष्यवेषयुमतीकेपवतीसरसांगयष्टिःसिक्तगात्रीनिक्षेपणायास्तत्रचरणन्यासायउ द्यतेऽस्तिपदमंघ्रिसुहृदंनदीलाधिराजतनयामार्गवत्तस्यतिकरेणसमाहत्याऽवरोधेनेतियावत्॥ आकुलितासेत्वमितासिधुर्नदीव देवेनदविरोषेऽध्वोसिधुनदिरितिस्त्रियामित्यमरः नयोनतस्तोनम्रयेति ८६ अद्यप्रभृतीति चंद्रमोलौनिवेद्देअवनतांगिअद्यप्रभृतिअस्माद्दिनादारभ्येत्यर्थः प्रभृति

तेवीक्ष्येवेषयुमतीसासांगयष्टिर्निक्षेपणायपदसुद्यतसुहृदंनदी मार्गवत्तस्यतिकराकुलितेवसिंधुः शैलाधिराजतनयानयोनतस्तो ८६ अद्यप्रभृत्यनवतांगिनवास्मिदासः क्रीतस्तपोभिरितिवादिनि चंद्रमौलौ अह्नायसानियमनंतकसुप्तसर्पहारःफलेनहिपुनर्नवतांविधत्ते ८७ इतिश्रीकुमारसंभवे महाकविकालिदासकृतौगौरीतपःफलोनामपंचमःसर्गः

योगाद्द्योतिसत्तत्पर्यंतोविनापंचम्यर्थेलपते तवतपोभिःक्रीतोदासोस्मीतिवादिनिसति नहिग्रहीत्यादिनाशिवःसादेवीमह्नायसपरिस्राकुरुतिसंजसाह्नायसःप्रेक्षुसपदिदुनमित्यमरः नियमनंतपीतन्यक्तमंकेरासुप्तसर्पकलमाप्नाकेनेवसिस्मारेत्यर्थः

DR BHAU DAJI MEMORIAL

नयादिक्रेशः फलेनफलसिद्धेत्यर्थः पुनर्नवतांविधत्तेपुनः पूर्ववदेवाकीर्णतामापादयतीत्यर्थः सफ
लःक्लेशनक्लेशइतिभावः ७ इतिश्रीमहोपाध्यायकोलचलमल्लिनाथसूरिविरचितायांकुमारसंभव
व्याख्यायांसंजीविनीसमाख्यायांपंचमः सर्गः धातुर्दोषत्वसृष्टीनांयन्तित्वमानृकायते अनादिनिधनेति
व्यभिचरेनेनदुपास्महे १ अथेति अथदेवानुग्रहानंतरंगौरीविश्वमात्मसरूपंयस्येतिविश्वस्मात्मेतिवा

अथविश्वात्मनेगौरीसंदिदेशमिथीसखी दातामेनूनतानाथःप्रमाणीक्रियतामिति १ तयाआदृत
संदेशास्तबनौनिनताम्रिपे नूतयष्टिरिवान्वासमधोपरनतोन्मुखी २ :

तस्मैविश्वात्मनेशिवायमिथोन्योन्य
रहस्यपीत्यमरः सखीसंदिदेशससर्ज क्रियामात्रयोगेसंप्रदानत्वाच्चतुर्थी किमिति नूनंनाथोहिमवान्मेम
नरातासत्प्रमाणीक्रियतामिति दातृतेनप्रधानीक्रियतामित्यर्थः प्रायेणयांतोहि पित्रादीपमानायाःपरिग्रहोमन
महानुग्रहरत्यर्थः १ तयेति तयासख्यासखीमुखेनेत्यर्थः आदृतसंदेशउक्तोवाचिकोप्रियेहरेविषयेनिनतानिश्च
लापरासक्तेत्यर्थः सागौरीमधोवसंतेनिनतास्तिरापरनतयाकोकिलयाउन्मुखीपरनतोन्मुखी मुखरागेनाभिवदनमाप

राम०
८९

शलक्ष्यते तयाचपरनतामुखेनव्याहरंतीत्यर्थः परनतेतिक्रियाग्रहविवक्षायांनातेरस्त्रीविषादयोपधादि
तिङीष्टनतवति तयेत्युपमेयस्यमत्वाद्युपमानवाचिपरनतापदस्यसमासः सोवक्तव्यः अथवारङ्गणं सं
पदादित्वात्क्विप पेरेनूयास्तयापरनतेतिमासेनव्याख्येयं पदमंतरीकारस्कपेरेन्त्रियतेइतिपरनदिकर्मणि
क्विपमाह नूतयष्टिरिवेतिवाशब्दोऽतिकेवलोसदेशसमासविधसन्निकृष्टसनीडवत् उपकंठंतिकामरः

सतयेतिप्रतिज्ञायविरम्यकथमप्युमां ऋषीनूचेतिमयानसन्नस्मारस्मरशासनः २ तेप्रणामंउदारधी
र्वीमयात्यंतसत्पोधनाःसहंधतिकाःसपदिप्रादुरासन्पुरः प्रभोः ४ :१ श्रीरामायनमोनमः

तयाऋषिनेव्यमितिमरः २ ७ सतयेति सप्रस्कृतःशंसतीतिशंसनः बहुलयहणात्कर्तरिल्यु
ट स्मरस्यशासनः स्मरशासनरुद्रस्तयेतिप्रतिज्ञायतयाकरिष्यामीत्युक्तेत्यर्थः उमांकथमपिकृच्छ्रेणवि
ज्ञप्तवत्रणमनुरागिवादितिभावः ज्योतिर्मयास्तेनोरूपंनसन्नषींतंगिराप्रणतानसस्मारस्मतवान् २ तेप्र
सिद्धेति तपएवधनंयेषांतेतपोधनाःसप्तऋषयः प्रणामउदारोनिनतेनपुंसेमीमाकाशयोनयंतःप्रकाशयं

नः अरुंधत्यासहब्रह्मैनश्रुतिसारुंधतीकाः संतः नघृतस्थैतिकश्च सपदिप्रतोरीश्वरस्यपुरः प्रादुरासन् ४ ॐ
नः परंषड्भिः श्लोकैस्तानेवमुनीन्वर्णयति आसुतादिति आदिनिः उत्किरंतिविक्षिपंतीत्युत्किराः इषुपर्वत्यादि
नाकप्रत्ययः तीरेयेमंदाराः कल्पवृक्षास्तेषांकुसुमानितेषामुत्किराविविधोयेषांतेषु दिव्यागानांदिग्वारणानांस
रंगंयत्रेषुस्तीतियोक्षुओमगंगाप्रवाहेषुआसुताः स्नाताः ५ मुक्तेति मुक्तानांमौक्तिकानांयज्ञोपवीता

आसुतास्तीरमंदारकुसुमोत्करवीचिषु आकाशगंगास्रोतःसुदिग्गजमरंगेषु ५ मुक्तायज्ञोपवी
तानिविभ्रतोहेमवत्कलाः रत्नात्तसूत्राःप्रब्रह्मंकल्पवृक्षाश्रिताः ६ श्रीरामायानमोनमः

निष्क्रामयानीत्यर्थः बिभ्रतोदधानाः हेममयानिवल्कलानियेषांतेहेमवत्कलाः रत्नमयान्यक्षसूत्राणियेषां
तेरत्नाक्षसूत्राः प्रब्रह्मंप्रब्रह्मन् ब्रह्मपदोनविकरणश्चतिकश्च आश्रिताः कल्पवृक्षाश्चसेविताः अत्रचतु
र्थ्याश्रमवाविनाप्रब्रह्मपदेनवानप्रस्थाश्रमोलक्ष्यतेनतुः परिग्रहीतांगृहीतांपत्न्यासहपोधुनाश्रितसपत्नीक राम०
त्वानिधानात् सुतविश्वसपत्नीकतयावानप्रस्थोपिसन्विनिवानप्रस्थसोमयज्ञस्मरणात् ६ ७ श्रीः ९०

अधइति अधःप्रस्तापितास्येनसूर्यमंडलोपरिवर्त्तित्वात्समर्षिमंडलस्थेतिभावः समावर्जितकेतुना
मंडलायातशंकयानमितध्वजेन सहस्ररश्मिनासूर्येणसात्तास्वयमेवसप्रणमंडलीक्षिताः गमनायनुन्ना
नादानपर्यंतमित्यर्थः भगवतःसूर्यस्योपासाश्रितभावः ७ आसक्तेति पुनःकिंविधाःप्रलयापदिकल्पां
तसंकटेआसक्तबाहुलतयादृढायामितिशेषः उद्धतयादृढयेतिशेषः सुवासादेधरणपासहमहावराहदं

अधःप्रस्तापितास्येनसमावर्जितकेतुना सहस्ररश्मिनासाश्वसप्रणममुदिक्षिताः ७ आसक्तबाहुल
तयासार्द्धमुद्धतयानुवा महावराहदंष्ट्रायांविश्रांताप्रलयापदि ८ सर्गशेषप्रणयनाद्विश्वयोनेरनंतर पु
रातनाःपुराविद्भिःधातारइतिकीर्त्तिताः ९ :

द्वापांविश्रांताःमहाप्रलयेप्यविनाशिनइत्यर्थः ८ सर्गशेषेतिवि
श्वयोनेर्ब्रह्मणोनंतरंसर्गशेषस्यप्रणयनात्ब्रह्मसृष्टावशिष्टसृष्टेःकरणाद्वेतोःपुराविद्भिःपुराणवेत्तृभिर्मनु
दिभिःपुरातनाःपुरानवाधातारइतिकीर्त्तिताःविश्वयोनेरितिसंबंधमात्रेषष्ठी तस्मानंतरमितिमहाप्रलयेदर्शना
त् आवधित्वविवक्षायांपंचमीवा अयमर्थःसृष्ट्वादनं :

तरस्येतिनिगदव्याख्यातं नवाप्येवमिति नवाप्यनेन प्रकारेण पतिव्रतात्वं धर्मजिज्ञासावेदाध्ययनादनंतरमित्येवमन्यत्रापि दृश्यं ९ प्राक्तनानामिति प्राक्तनानांजन्मांतरनवानांविशुद्धानांनिर्मलानांप रिपाकंकालदानेनोन्मुखत्वमुपेयुषांतगतानांतपसाफलानिरुपनुन्नानाक्षिपतपस्विनःतपोनिष्ठाः प्रारब्ध नोगिनोनिस्पृहाश्चेतिनावः १० तेषामिति तेषांऋषीणांमध्यगतासाध्विपतिव्रताऽनसूयपत्युर्वसिष्ठस्य

प्राक्तनानांविशुद्धानांपरिपाकमुपेयुषां तपसानुपनुन्नानाःफलान्यपितपस्विनः १० तेषांमध्यगतासा ध्वीपत्युःपादार्पितेक्षणासाक्षादिवतपःसिद्धिर्बिभ्रतीसबकृतंधती ११ नामगोत्रवपुर्देशमुनीश्चापरपरीश्व रः स्त्रीपुमानित्यनास्थेषाकृत्रेहिमहितंसतां १२

पादयोरर्पितेक्षणांनिविष्टदृष्टिरकृतंधतीसाक्षात्तपः सिद्धिरिवतेषामेवेतिशेषः तेषांमध्यगतेतिलिंगात्पावनत्वादिसाम्यादिवशब्दोपमा बहुरूपिणंवनोसे ११ नामेतिईश्वरोनगवान्नामकृतंधतीश्चागोत्रवपुर्देशमानयतिस्मापरपरं नचायमविवेकइत्याह हियस्मा त्स्त्रीपुमानित्येषानास्था स्त्रीपुंभेदोनविवक्षितःकिंतुसतांसाधूनांवृत्तचरित्रमेवमहितंपूज्यं गुणःपूजा

स्थानंगुणेषुनचलिंगंनचवयइतिनावः १२ तदर्थिनादिति तदर्थिनादकृतंधतीदर्शनाच्छ्रोदारंयदारपरिग्रहार्थं औदार्यरूपानबहुतरोल्लेखं तर्हिदाराःकोपयुज्यतइत्याह धर्म्याणांधर्मादनपेतानां धर्मपथ्यर्थन्यायादनपेते इतियत्प्रत्ययः क्रियाणामित्यादीनांसत्यःपतिव्रताःपत्युःसत्यस्यःपतुर्नीयज्ञसंयोगइतिङीष्प्रत्ययश्चमूलकारणंखलु १३ धर्मेणापीति धर्मेणदारानिष्पाद्यतत्रैवानपिकऋषेर्विपावतीप्रतिपदंकारितेसति।

तदर्थिनादर्शनोच्छ्रोदारार्थमादरः क्रियाणांखलुधर्म्याणांसत्यःपोमूलसाधनं १३ धर्मेणापिपदंन्या यैकरितेपावतीप्रति पूर्वापराधनीतस्यकामस्योच्छ्वसितंमनः १४ अथतेमुनयःसर्वेप्रणिपत्यनगदुहं इदमूचुरनुज्ञानाःप्रीतिकरकितवचः १५

कृकोरत्यतासामित्यणिकर्तुःकर्मत्वंपूर्वापराधनीतस्यक

मस्यमनउच्छ्वसितंपुनरुज्जीवनावकाशेनचरितार्थतांप्रत्यासन्नमित्यर्थः १५ अथेति अथानन्तरंतोमू चानाःस्वागतवदप्रवक्तारः अनूचानःप्रवचनेसांगेयीनिपुणोल्लपइत्यमरः उपेयिवाननाश्वानमनूचानश्चेतिवे

कानजंतोनिपातः प्रीत्याकंटकिताः पुलकिताः त्वचोयेषांतेतथोक्ताःतेसर्वेमुनयोजगद्गुरुंहरंमानयित्वापूजयि
त्वाऽदेवदेवमाणंऊचुः १५ यद्ब्रह्मेति ब्रह्मवेदः वेदस्त्वंतपोब्रह्मेत्यमरः सम्यक्नियमपूर्वकमाम्नातमधितमि
तियत् ऋग्नौविधिनाहुतमितियत् तपश्चाध्ययणादिकंतन्मितियत् तस्याध्ययनेज्ञातेपारूप्यस्याश्रमयत्रसाध्यस्य
कृत्स्नस्यापिकर्मणइत्यर्थः समुदायामिप्रायमेकवचनंअन्यथाबहूनांनवयप्रसंगात् नचनपुंसकैकवज्ञावः

यद्ब्रह्मसम्यगाम्नातंयदग्नौविधिनाहुतं यच्चतप्तंतपस्तस्यविपक्वफलमश्नुतः १६ यद्वेणुजग
तांवपुरारोपितास्त्वया मनोरथस्याप्यपथंमनोविषयमात्मनः १७ श्रीरामायनमोनमः रामः

अवपुंसकेनेतिनिपातादिति फलंकार्यंनोस्माकं अद्यविपक्वंसुनिष्पन्नमित्यर्थः कर्मणिक्तः पचोवश्तिनि
ष्ठातकारस्यवत्वं १६ तदेवफलमाह यदभवेणवीति यद्यस्मात्कारणात्तवजगतामध्येवेणवोपिपतत्वमावयंमनो
रथस्यानिलाषस्याप्यपथंअविषयमात्मनः स्वस्यमनोविषयंमनोदेशमारोपिताः अतोविपक्वंफलमितिपूर्वेण रामः
संबंधः सकलजगद्वेष्यस्यभगवतोपिदयमवेष्याइतिभावः १७ ७ श्रीरामायनमोनमः ९२

नमेवोपपादयति यस्यचेतसीति यस्यजनस्यचेतसिवर्त्तथाः येनस्मर्यसेइत्यर्थः सतावत्सुरासुरकृतिनांवरः कृतकृ
त्यानांश्रेष्ठः ब्रह्मणेवेदस्यवेधसोवायोनेःकारणस्य वक्तावेदप्रमाणकस्यतवचेतसियोवर्त्तसेत्वयास्मर्यतइत्यर्थः सकि
मुनःकृतिनांवरइतिकिमुवक्तव्यमित्यर्थः १८ सत्यमिति संभ्रमेकोन्वेसोमाद्भवपरमुद्वेःपदंस्थानंअध्यास्महेपदेतिष्ठाम

यस्यचेतसिवर्त्तथाःसतावत्कृतिनांवरःकिंपुनर्विश्वयोनेर्यस्तवचेतसिवर्त्तते १८ सत्यमर्कोद्वसोमाद्भवपर
मध्यास्महेपदं अद्यतद्वेस्तंतस्मान्मरणंनुग्रहान्तव १९ त्वसंभावितमात्मानंबहुमन्यामहेवयं भावःप्रत्य
यमाधत्तेस्वगुणेपूत्तमादरः २०

इत्यर्थः अधिशीङ्स्थासांकर्मेतिकर्मत्वं अद्यतुतवकर्तुःस्मरणमेवानुग्रहः
प्रसादस्तस्मादेतोस्मात्मानंकुंभांउद्वेस्तरमत्युच्चंपरमध्यास्महेइतिसंबंधः उद्वेस्तरमितिजन्यप्रकरणान्मुक्त्यपेक्ष
१९ त्वसंभावितमिति वयंत्वयासंभावितंसत्कृतंत्वसंभावितंआत्मानमस्मत्स्वरूपंबहुधिकंयथातथामन्यामहे
तथाहिउत्तमादरःसत्पुरुषकर्तृकसत्कारःस्वगुणेपुविषयेभावोरूपंप्रत्ययंविश्वासमाधत्तेजनयति सर्व
मापिमहाजनपरिग्रहएवपूज्यतानिमित्तमित्यर्थः २०

यान: प्रीतिरिति हेविरूपाक्षत्वदनुध्यानसंभवात्त्वत्कृतस्मरणजन्यानोस्माकंयाप्रीति: सार्त्रानिस्फुरेत्किमावेद्यतेकिमर्थंनिवेद्यते तथाहिदेहिनामंतरात्मांतर्यामिसि सर्वसाक्षिणत्वयास्मत्प्रीतिरनावेदितापितायतएवेत्यर्थ: अतोन बुद्धबोधनंसंभवतीतिभाव: २१ साक्षादितिहेदेवसाक्षात्प्रत्यक्षेणदृष्टोसिअंजसापुन: तत्वतस्त्वांवयंनविद्म: दृ रूपमानरूपस्यातात्विकत्वादितिभाव: अत:प्रसीदअनुग्रहाण आत्मानंनिजरूपंकथय नवाकथितंत्वद्रूपंसु

यान: प्रीतिर्विरूपाक्षत्वदनुध्यानसंभवा साकिमावेद्यतेतुभ्यमंतरात्मासिदेहिनां २१ साक्षाद्दृष्टोसिनोवि द्म: पुनस्त्वांवयमंजसा प्रसीदकथयात्मानंनधियोपयिवर्त्तसे २२ किंयेनसृजसिव्यक्तमुतेपनविनर्षित त्र अथयस्तस्यसंहर्त्ताजागर्ति कतमएषते २३ ब :७

बोधमित्याहु:धीयांबुद्धीनांपथिनवर्त्तसे अतस्त्वयैवतेरूपंकथनीयमितिभाव: २२ तात्विकंरूपंनावदास्तांदृरूपमा नमपितेरूपंनिरूपयितुंनतत्वतोविग्रहइत्याहु: किमिति हेदेवएषदृरूपमानस्तन्नागेमृत्रि:किंयेनागेनव्यक्तंप यंचसृजसिसवेति यत्रदानींत्वसंबोधासक्तेत्रतुष्टोऽथाहर्त्तव्य: उतयेनागेनतव्यक्तंविनर्षिदधासिसव

अथयोनागस्तस्यव्यक्तस्यसंहर्त्तासिवा किमादयासंदेहे कतम:अत्रविश्वरूपनागेऽयंकतमोनागस्तूच्यतामित्यर्थ: २३ ननुहरइत्येवनिश्चयात्कथमयंसंशयइत्यतआहु: अथवेति अथवाहेदेवसुमहतीपुरुतमत्वाद ति दुर्ज्ञानेत्यर्थ: एषप्रार्थनानिजरूपएषप्रार्थनानिष्ठतु किंतुचिंतितेनचिंतपोऽपस्थितान्योस्मात्तावछा धिआज्ञापयकिंकरवाम प्रार्थनापोतेऽअत्रनप्रस्तुतेनप्रस्तुतेनेतिसुंक्षेत्यर्थ: २५ अथेति अथपरमेश्वरो

अथवासुरुत्वेषाप्रार्थनादेवनिष्ठतु चिंतितोपस्थितान्वतावछाधिन:करवामकिं २५ अथमोक्षितस्वेदो दिविदैवदृशांसुनि: उपविश्वत्वमंतर्नीप्यात्परमेश्वर: २५ विदितंतोपयास्वायोनमेकाश्चित्प्रहृत्य: ननुरुद्रोनिरएतिरिंचत्तोस्मित्तचित: २६

मोक्षितस्वेदोस्तर्वीअत्यंकजामात्रत्वादितिभाव: प्र मोकांतिविश्वादेसुत्रैदृशांसुनि: उपविश्वत्वप्रत्याहप्रत्युवाचेत्यर्थ: आहेतिसंतोषेसंप्रयोगेणजंतत्वेन दा मादित्युक्तवामनेन २५ विदितमिति हेप्रभुनयकाश्चिदपिमेप्रभुत्वयोव्यापारा:स्वायोनिनवेतीतियथासम्यक् तायुष्माकंविदितं युष्मानि:सम्यगवगतमितिवामार्थ:कर्म बुध्यर्थत्वादत्रमानेक्त: तद्योगेतष्ठी प्रहृत्तिपारार्थे

DR BHAU DA

मणमाह अशनिमरुद्भिरिन्द्रः इमंप्रकारंपरार्थेप्रवृत्तिरूपंवधाम। रूपाख्यातिनिधानोः कर्तरिक्तः सन्वि
योज्यापितोस्मि ननुत्वमस्त्रिचेष्टयास्वपरार्थ्यमनुमेयमित्यर्थः २६ सोहमितिसपरार्थप्रवृत्तिअहंतस्मात्तुरेश्वातकु
ष्ठिंविद्युत्वान्मेयश्वारिविप्रकृतेः अत्युपीड्नेदैवैः प्रस्तुतिपुत्रोत्पादनप्रतियाचितः प्रार्थितः यत्नेनदुहादि

सोहंतस्मात्तुरेवृष्टिंविद्युत्वानिश्चातके अरिविप्रकृतेर्दैवैः प्रस्तुतिप्रतियाचितः २७ अतआहर्तुमिच्छु
मिपार्वतीमात्मनन्मने उत्पन्नपेहविक्रियंनमानश्वारणिं २८ नामस्मदर्थंयुष्मान्नियाचितोहिमालयः
विक्रियायेनकल्पंतेसंबंधाःसत्नुष्ठिता २९ :)

नादप्रधानेकर्मणिक्तः २७ अतइति अतः प्रार्थितत्वाद्धे
तो ॥ रात्मनन्मनेपुत्रोत्पत्तेपुत्रमुत्पादयितुमित्यर्थः क्रियायैपपदस्तेतादिनाचतुर्थी यत्नमानोयष्टा पुत्र
तोः ज्ञानन्निति ज्ञानन्प्रत्ययः हविर्नीक्रेरग्रेरुत्पत्तेयत्करणिमथनदारुविशेषमिव निर्मथ्यदारुणित्वरणिह रामः०
योरित्यमरः नापार्वतीन्नारहुंसंयहीतुमिच्छामि २८ नामिति अस्मदर्थेअस्मत्प्रयोजननिमित्तेसतियुष्मान् ९७

निः नांपार्वतींहिमालयोयाचितवः याचेर्दुहादित्वादप्रधानेकर्मणितक्तप्रत्ययः आत्मरूपंचेतनादित्वाद्ध
तद्भिः सत्पुरुषैरनुष्ठिताः संघटिताः संबंधाः यौनकादयः क्रियायैवैकल्यापादनायनकल्पंतेनपर्याप्नुवंति।
अजमर्थयोगाच्चतुर्थी २९ नचाहंजोत्पात्स्त्रीस्तुकल्पादपीतिन्यायमनुसरामियतः स्वाम्यएवायंसंबंध
तत्रनवान्हिमवाइत्याह उन्नतेनेति उन्नतेनप्रांशुनाप्रसिद्धेनचस्थितिमताप्रतिष्ठावताचुवोधुरंना

उन्नतेनस्थितिमताधुरमुद्वहतानुवः तेनयोनितसंबंधंवित्तमामप्यवंचितं ३० एयंवाच्यः सकल्पा
र्थमितिवोनोपदिश्यते नवत्प्रणितमार्गमामनंतिहिसाधवः ३१ ब श्रीरामयंनोमयंनमोनमः

उद्वहतानिर्वाहकेणेत्यर्थः तेनहिमवतायोनितःसंघटितःसंबंधोयौनकसंबंधोयस्तेनामप्यवंचितंन्
न्यापोहितंवित्तंज्ञानीत विदज्ञानेऽनिधातोर्लृट् ३० नहिसत्किंवाम्यश्चत्यादिवाह एवमिति कन्यार्थं
कन्याप्रदानायसहिमवन्निवेदनंवाच्यइतिवोयुष्मभ्यमेनोपदिश्यते कुतः हियस्मान्नसाधवोदिशंतिनवद्भिः प्रणीत

स्मतिरूपेणानिबद्धमर्थमाचारमानंतिउपदिशंति नहिस्वयमेवोपदेष्टारःपरोपदेशमपेक्षंतइत्यर्थः ३१
आर्यापीति आमृष्ट्वाआरुंधत्यपितत्रकर्मणिव्यापारंसाहाय्यंकर्तुमर्हसि तथाहिप्रायेणप्राचुर्येणैवंविधेना
र्थेविवाहादिकृत्येउर्वरेपुरंध्रीणांकुटुंबिनीनांस्यात्पुरंध्राकुटुंबिनीचेत्यमरः प्रगल्भतांचातुर्यं स्त्रीप्रधानेषुकर्त्रे

आर्यापिरुंधतीतत्रव्यापारंकर्तुमर्हति प्रायेणैवंविधकार्येपुरंध्रीणांप्रगल्भता ३२ तत्रयोनौषधिप्रस्थेसि
द्धयेहिमवत्पुरं महाकोशीप्रपातेस्मिन्संगमःपुनरेवनः ३३ तस्मिन्संयमिनामाद्येनातेपरिणेष्यतुरवे॥
जहुः परिग्रहव्रीडांप्रातापत्यास्तपस्विना ३४ ब

पुत्रीपुण्यमेवघटनेपारवश्यमितिभावः ३२ तदिति तत्रस्था
त्कारणात्ओषधिप्रस्थंनामहिमवतःपुरंहिमवत्पुरंसिद्धयेकार्यसिद्धयेप्रयातगच्छत अस्मिन्पुरोवर्तिनिमहाको
शीनामतत्रप्राक्चित्तदीनस्यापपातेलग्नावेवसानदीयतःपततितस्मिन्नित्यर्थः प्रपातस्त्वतरोन्नुरित्यमरः
नोस्माकंपुनरेवसंगमः नवस्मसंगमंप्रतिपालयन्नहमिवैवनिवस्यामीत्यर्थः ३३ तस्मिन्निति संयमिनांयोगि रामा०
नामाद्येतस्मिन्नीश्वरेपरिणेष्यतुरवेविवाहेस्थुकेनातेसतिमतापतेरिमेप्रातापत्याः अल्पपुत्राःइत्यर्थदित्या ९५

दित्यादित्यपत्नीरदाण्यइत्यणप्रत्ययः तपोधनाःतपस्विनःसुतयः परिग्रहेःपत्नीभिः व्रीडंगार्हस्थ्यनिमि
त्तामित्यर्थः पत्नीपरिग्रहादानमूलरूपाःपरिग्रहाइत्यमरः जहुःतत्यजुःजहातेर्लिटि नहिसमानगुणदोषेषु
व्रीडापदमस्तीतिभावः ३४ ततःपरमिति ततोमुनिमंडलंमुनिसमूहःपरमितुल्काऽमितुल्काऋतु
मत्येत्यर्थः अव्ययमेतत् ऽमेवंपरमंमतमित्यमरः प्रतस्थे जगामनीश्वरोपिप्रथमोद्दिष्टंपूर्वसंकेतितमास्पदं

ततःपरमितुल्काप्रतस्थेमुनिमंडलं जगामनपिसंप्राप्तःप्रथमोद्दिष्टमाश्रमं ३५ अथाकामम
सितंपामुत्पपरमर्षयेः आसेदुरोषधिप्रस्थंमनसास्मरहसः ३६ अलकामतिवाह्यैववसंतिंव
सुसंपदं स्वर्गनिस्पंदवमनंकृत्वेवविनिवेशितं ३७

स्थानंमहाकोशीप्रपातंसंप्राप्तः ३५ नेपीति मन
सास्मरहसीत्यवेगः नेपरमर्षयश्च पूर्वसोकोक्तेश्वरव्यापारसमुच्चयार्थश्चकारः आसितृतीयमना
कारंमुनिवृत्तमुत्पओषधिप्रस्थंहिमवत्पुरमासेदुः सद्यः प्रापुरित्यर्थः ३६ इतःपरंदशभिःश्लोकैरोषधिप्र
स्थंवर्णयति अलकामिति वसुसंपदोधनसंपदोवसंतिस्थानमलकांकुबेरनगरीअतिवाह्योपवाह्याधि

छिद्येतियावत् विनिवेशितमिवस्थितं नयासर्गस्यामिसंदेऽतिरेकोऽतिरिक्तजनइतियावत् तस्यवमनेनि
सारणंकृत्वाविनिवेशितमिवस्थितं उभयत्रापिकोदित्यः ऋतस्वमिन्द्रतपूर्वंवाजनयंपरंदेशंपवाहेनस्वं
शंनिष्पदवमनेनवानिवेशयेदिति अलकाःमरावत्यतिशयसमृद्धमित्यर्थः ३७ गंगाइति गंगास्रोतोभिःपरि
क्षिप्तंपरिवेष्टितंतेरेवसपरिखमित्यर्थः वप्रंचयःप्राकारश्चेत्यमिधानात्स्त्रियामित्यमरः॥

गंगास्रोता परिक्षिप्तंवप्रांतज्वलितौषधि बृहन्मणिशिलाजालंस्वर्गदीपिमनोहरं ३८ शिखरास
क्रमेद्यानोद्यानंतेयत्रवेश्मनां मंडनंस्त्रीतसंदिग्धाःकरेणुरुतसनाः ३९ ॐ श्रीरामचंद्रयः

स्रोतज्वलितौषधयोयस्मतत्रयोक्तं ज्वलितौषधिवाप्रविष्टसंचारिदीपनिरपेक्षमित्यर्थः बृहद्विपुलोमणि
शिलाजालंप्राकारोयस्मतत्रयोक्तं प्राकारोयरणः शालइत्यमरः अतएवगुप्तावपिसंवरणेपिमनोहरं अ
क्रमेद्यानोद्यानंवरणमितिशावः ३८ शिखरेति पत्रपुरेशिखरेष्वासक्तोमेघायेषांतेषांवेश्मनोसंबंधिनः अनुग
र्जितानिइतिसंदिग्धाःसुरतसनाःकरेणैःपीवरस्तनावस्थापितेनस्ताइनविरोधैः नदुष्करानकंदर्पे त्यवारित्रर्ग
तानोद्यानयोगवशानेदिनो संस्तानेनाउनेनोदःकरणनिमग्नस्तनइतिस्मरंतेस्फुरीक्रियंते ३९ श्रीरामायनः

जितसिंहनयानागपत्रस्थाबिलयोनयः यक्षाःकिंपुरुषाःपौरायोषितोवनदेवताः ४० यत्रक
ल्पद्रुमैरेवविनोदविटपांशुकैः ग्रहपंक्तपताकाश्रीरपौरादरनिर्मिता ४१ श्रीरामायननमोनमः

नवाःस्रस्यत्रनास्कनत्यतिवैचित्रीउक्तंच स्रस्तनाऊष्मनोवक्त्रेदेवस्योद्वेगनिः सान्द्रोहपानासुत्पः
त्रिःसप्तधापरिकीर्तितेति यक्षाःयक्षिताःकिंपुरुषाःकिन्नराश्चपौराःजनाःवनदेवताएवयोषितोनतुमानुष्य
इत्यर्थः ४० यत्रेति यत्रनगरेविनोदायनिदेवलानिविटपेषुस्थकानियेषांतैः कल्पद्रुमैरेवअपौरा
रेणपौरादरंविनैवनिर्मिताअपनसिद्धारत्यर्थः ग्रहेषुयानियंत्राणिस्थाधारहरूपिणेषुपताकास्तासांश्री

संपादितेनिशेषः तत्रलंबांबराः कल्पद्रुमाएवदेवनयंनीस्तेनायंनेऽस्यर्थः ४१ यत्रस्फटिकेनि यत्रपुरेनक्तं रात्रौस्फटिकानांहर्म्येषुआपानभूमिषुपानगोष्ठिप्रदेशेषुज्योतिषांनक्षत्राणांप्रतिबिंबानिउपहारंतापुष्पो पहारंतंमौक्तिकोपहारंत्वंवाप्राप्नुवंनि उपहारःपूजा ४२ यत्रौषधीति यत्रपुरेदुर्दिनेषुमेघच्छन्नादिनेषु मेघच्छन्नेदुर्दिनमित्यमरः नक्तमोषधीनांरूपंज्योतिषांप्रकाशेन संचरंत्यनेनेतिसंचरःपंथाः गोचरःसंचरस्तादिनाथत्र

पत्रस्फटिकहर्म्येषुनक्तंज्योतिषांप्रतिबिंबानिप्राप्नुवंत्युपहारतां ४२ यत्रौषधिप्रकाशेन. नक्तंदर्शितसंचराः अनभिसारिकास्तमिस्राभिर्दुर्दिनेष्वभिसारिकाः ४३ यौवनांतवयोयस्मिन्नंतकःकुसुमा युधात् रतिखेदसमुद्भूतानिद्रासंज्ञाविपर्ययः ४४ इः १

अत्यर्थंज्योतिषांनिपातः दर्शितसंचराःप्रकाशितमार्गाः अनभिसारिकाःकांतार्थिन्यःकांतार्थिनीनुयायानिसंकेतंनाभिसारिकेत्यमरः तमिस्राएंतमसा कृष्णपक्षनिशाष्टमी अनभिज्ञाःतमसिनाभिज्ञानेनेत्यर्थः ४३ यौवनांतमिति यस्मिन्पुरेवयोयौवनांतेयौवनाधिकंसर्वेषांनराइत्यर्थः तथाकुसुमायुधात्कामात्स्यइतिशेषः अंतकोमृत्युर्नास्ति विरहेषुस्त्रीणांतदुःखात्तत्कर्तादंतकस्योपचारः तथासतिनात्रमृत्युरस्तीत्यर्थः अतएवतत्कार्यंनिद्रामरणानावइत्याशयेनाह रतीति रतिखेदसमुद्भूतानिद्रासुप्तिरेवसंज्ञाविपर्ययस्येतनागमोनदुर्धनिद्रारूपइत्यर्थः अत्रसर्वेषांनरामरणाइतिस्त्रीकर्तृत्वंपर्यायः अंतयत्यंतकरोतीत्यंतकः अंतयेत्यत्करोतीत्यंतकः ४४ कनेदिनिरिनि यत्रपुरे प्रियायुवानोकनेदिनिःकनंगवद्भिःसकंपाभ्यांयेषुनेःचलितांगुलितनकनानियेषुनेःस्त्रीणंकोपेमानाख्ये॥

कनेदिनिःसकंपोष्ठैश्चलितांगुलितनकनैः पत्रकोपेःकृताःस्त्रीणांप्रसादार्थिनःप्रियाः ४५ संतान कतरुछायासुप्तविद्याधराध्वगं यस्मोपवनेवाह्यंसुगंधिगंधमादनं ४६ श्रीरामापवनोनमः ७ः १

आप्रसादार्थिनःआप्रसादेप्रसादपर्यंतंअर्थिनोयाचकाःकृताःनतुशत्रुकोपेरितावः ४५ संतानकेति किंचेतिचार्यःसंतानकतरूणांछायासुसुप्ताःविद्याधरादेवविशेषास्तेरेवाध्वगायस्मिन्नयोक्ते गंधवगंधव्यंगंधमादनेनापगिरियस्मपुरस्यपरिभवंबाह्यंसुपवनमारामः अत्रगंधवगंधमादनमित्यागंतुकःपाव

प्राचीनस्कसुगंधिर्गंधमादनइतिपुष्पिरंगनः अतएवक्षीरस्वामिनागंधमादनमन्येवेतत्रगंधेनमादयतीतिगंधमाद
नमितिव्याख्यायप्रयोगेपुष्पिरंगनादर्शनश्लाघायेनोक्तंसुगंधिर्गंधमादनइतिकालिदासइति सेनानकतछायेत्यत्र
पूर्वपदार्थबाहुल्यसंभवेपिशत्रुनछायमित्यादिवसमर्थछायानिष्पन्नेस्मदपेक्षाभावात्छायाबाहुल्येइतिनपुंसकत्वं
नास्तीत्यनुसंधेयं ४६ अथेति अथेतिदिविभवादिमाःमुनयोहिमवतश्चंद्रेहेमवतेपुरेप्रेक्षास्वर्गीनिसंधिसुकृतं

अथेतेमुनयोदिमाःप्रेक्ष्यहेमवतंपुरं स्वर्गीनिसंधिसुकृतंवंचनामिवमेनिरे ४७ तेसमनिनिरेवैगलउ
न्मरुद्धास्वर्गीक्षिताः अवतेरुर्जराजारैर्लिखितानलनिश्चलैः४८ ॐ शिवायनमोनमः रामयो

क्षेनयशुकृतंनोतिष्ठोमायनुष्णनेतत्स्वर्गीनिसंधिसुकृतंवंचनांप्रतारणमिवमेनिरे हिमवन्नगरमवेक्ष्यस्वर्ग
स्यपुण्यफलत्ववदतोवेदनयंदिप्रलब्धोऽत्यर्थः स्वर्गदेपिरमणीयमितिनावः ४७ तेसमनीति लिखितानलनिश्च रामा०
लैः चित्रगताज्वालानिष्पंदैरितिणत्रकर्षोक्तिः जराजीरुपलक्षितास्तेमुनयःद्वारिनिष्ठंनीतिद्वास्थाःद्वारपाला ९८१

तन्नीहारेद्वारपालाःस्खलद्वाक्षिलतदर्शकाइत्यमराः उत्सुरेवऽर्थमुरेवर्द्धस्त्रिवीक्षिताः संतःनतुनिवारिताइत्यर्थः गि
रेर्हिमवतःसमनिवेशरक्षतेऽरक्षतीर्णवंतः ४८ गगनेतिगगनादवतीर्णैश्चरुतापधारैरनुक्रमेणलक्षिताः
पुरस्सराःअग्रेसरापस्याःमानयोक्ताः अनुपसर्गेनाधिकाराद्उपसर्गेनाऽस्तिऽपि मामुनिपरंपरामुनिपंक्तिः
नोयांतस्तोयसंतरेनास्करालीवप्रतिबिंबिताकर्षंक्रिरिवरेते एतेनमुन्नीनेऽस्तित्वेपिमुवदर्शनंसूचयति।

गगनादवतीर्णसायथाहेऽपुरःसराः नोयांतनास्करालीवरेनेमुनिपरंपरा ४९ मानयन्निर्ममारायहूरंप्र
स्थुर्योगिरिः नमयन्सारगुरुनिःपादन्यासेर्वसुंधराः ५०

नास्कराणेनरपिछत्वसंभावनार्थेनोपानरित्य
क्तमतएवबहुतसिद्धिश्च ४९ मानिनि गिरिर्हिमवान् अर्घमर्घार्हंनलमारायसारगुरुभिरंतः सारगुणैः
पादन्यासैर्वसुधांनमयन्नधःप्रापयन् अर्घमर्हतीत्यर्घार्हःतंहन दंडादिवाद्यप्रत्ययः मानयुक्तोनिर्गतः
रात्प्रस्थुर्ययौ ५० श्रीरामायनमोनमः ॐ

DR BHAU DAJI MEMORIAL

सप्तनिहिम्बंतमेवनंगमल्लावरूपद्वयसंधारणे विशेषणे विशिनष्टि धातिति धातुवत्तात्राऽधरोपसर्जनयोरुक्त धातुरेवनात्रोधरोपसर्ज्यत्वात्राम्रस्फुल्लनः देवदारुत्वनद्दहंतोनुतोपसर्जनयोरुक्तः देवदारुवद्दहंतेनुतो पसर्ज्यत्वत्र प्रकृतास्तनावेनैवशिरावदुरोपसर्जशिलोरुक्तः शिलेवोरोपसर्ज्यत्वत्र उरःप्रभृतिभिःकश्च अतो हिमवानितिसुमकः सप्तसप्तत्वंयेहिमवानितद्धर्मप्रत्यभिज्ञानादवधारितइत्यर्थः ५१ विधीति महिमवान्वि

धातुतात्राधरःप्रांशुर्देवदारुवद्दहन्नुनः प्रकृत्यैवशिलोरस्कःसुमस्कोहिमवानिति ५१ युग्मं विधिप्रयुक्त सत्कारान्तसंयमागर्स्पदर्शकिः संतोनाकमयामासप्रभावेणसुरांतेसुवकर्मणः ५२ श्रीरामायणनमोनमः।

धिनाऽगस्त्येनप्रयुक्तसत्कारैःकृताचनैःसुरैकर्मनिरुद्दश्चरितैःसुरांतनवेत्रगैरित्यर्थःनैर्मुनिनिःसंयमागर्स्पदर्शयतीतिदर्शकःदर्शयितासन्दर्शोऽर्पिताऽत्युन्नत्यपःसुरांतनंतःपुरमाक्रमयामासप्रभावेणपामासेत्यर्थः अत्रक्रमेरगत्यर्थत्वान्नगतिर्बुद्धीत्यादिनातेरित्यस्यकर्मत्वं ५२ श्रीरामायणनमोनमः।

तत्रेति वेत्रेत्यनाविशेषः तत्रसुरांतेवेत्रासनासीनान्वेत्रासनविष्टरोपविष्टान्ईश्वरान्सनन्दनुनीन्नधरे श्वरःकृतासनपरिग्रहःउपविष्टइत्यर्थः मौनतिःकृतौनतिःसन्नइतिवाचमुवाच ५३ अपेति अनर्फिनोपपन्नेऽ विचारितमेवोपगतेऽस्मिन्नासंनासीनमित्यर्थः वोपुष्पाकंदशोनंऽस्मिन्प्रमेयेदृश्येवर्षमिनवाद्यैःनयाऽदृष्टकुसुमं पसप्तनयोरुक्तफलेचतद्धेप्रतिमातिऽनिर्दलनलक्षणःसंदृब्धइत्यर्थः अत्रमेवोदृष्टकुसुमरूपकारण्ये

तत्रवेत्रासनासीनान्नीचासनपरिग्रहः स्तुत्यावेश्वरान्वाचंमौनतिःस्थिवीधरः ५३ अपमेयोदृश्यं वर्षमदृष्टकुसुमफले अनर्फिनोपपन्नेवोदृश्यंप्रतिमातिमे ५४ मरुवृद्धमिवात्मानंहैमीन्नतमिवाप संमरुमेरिवमिवारूढंमरुमेनवदस्तुयत्नात् ५५ उ:

रुमावेपिवर्षफलरूपकार्ययोरुदृष्टानिधानात्वि

स्मारना तयामुनिदृश्यनिस्पविशिष्टदृष्टिनेनफलत्वेनचनिरूपणाद्रूपकालंकारश्चेतुनयसंसृष्टिः ५४ मरु दृष्टिनवनामनुयद्दादात्मानमरुंवृद्धमिवमत्वापोवृद्धवान्नतमिवकन्दरिक्षः आपसमयोविकारंहै मीन्नतमिवआपसत्वंविशयसौवर्णत्वंमानमित्यर्थः मरुमेरोकान्दिवंस्वर्गमारूढमिवचमत्पेतो

नरूपस्तानान्यद्येसरमुत्कृष्यतइतिनावः ५५ अद्येतिअद्यमन्तिइतःआरभ्यन्तनोमाणिनांहृदयेअ
निगम्योस्मिसुद्यर्थिनांतीर्थरूपोस्मीत्यर्थः भवदागमनादितिशेषः दिएस्मादहंद्भिः सद्भिरध्यासितंअधिष्ठि
तंतुष्टमितियावत् तत्तीर्थंप्रचक्षते निपानागमयोस्तीर्थेपिपुष्टश्चेत्सुरादित्यमरः ५६ अथेमीति हेदिनोत्त
माः आत्मानंहृदयेनैवदृष्टंसुष्ठमवैमिअवगच्छामि केनमद्भिरंगंगप्रपातेनमंदाकिनीसंपातेनवोयुष्माकंधौतयो

अद्यप्रभृतिभक्तानामभिगम्योस्मिहृदये यदध्यासितमर्हद्भिस्तत्तिर्थंप्रचक्षते ५६ अथेमिदृष्टमा
त्मानंहृदयेनैवदृष्टोत्तमाः मद्भिरंगंगप्रपातेनधौतपादानसाचवः ५७ जंगमप्यमनोवेनस्थावरंचरणंग
कितं विनक्रानुग्रहंमन्येहेरूप्यमपिमेवपुः ५८

स्थावरंवपुश्चरणंकितंअत्रगंगाजलवत्वादु
त्तमः पावनत्वमितिसोपस्कृंगम्यते तच्चप्रस्तुताप्रस्तुतयोरितिदीपकालंकारः प्रेयः प्रियतरात्मानमितिलक्षणं राम॰
तत्पयोजनालंकारश्चेतिकेचित् ५७ जंगममिति हेदुनर्याद्विरूपंजंगमस्थावरात्मनाद्विप्रकारमपिमेवपु १००
र्विनक्रानुग्रहंविनाप्रकृतप्रसादंमन्ये कृतः जंगमंवपुर्वोयुष्माकंपैष्यमनोवेकेकपोस्तिनमितिशेषः प्राहूहोवो

मिषुद्भिर्वक्ष्येतिहृद्भिः नियोज्यकिंकरेष्वनुज्ञिप्यपरिचारकाइत्यमरः स्थावरंवपुश्चरणंकितंत्रयमेवद्भि
र्महाननुग्रहोयदासज्जनस्यकर्मसुनियोजनेमरुद्भिर्निपात्यासश्चेतिनात्यर्थं ५८ भवद्भिति आप्तादिगतायेस्तानिआप्त
दिगतान्यपिमहात्मापीत्यर्थः मेममांगन्निवसेनावनोद्यायपुष्मदनुग्रहनायमद्भुतेमात्रुवनेपरितोषापनयन
वेनिनपपीप्सुवेतीत्यर्थं अलमर्थयोगाच्चतुर्थी यथामद्भ्यमपिमद्भात्रेषुनमोनितथामेहर्षोवहंनरतिमावः ५९ नेनि

नवसंभावनोद्यायपरितोषापमर्छते अनिच्याप्तदिगंनानिनांगानिप्रभवंतिमे ५९ नकेवलंदरिसंस्थं
नास्तवंदर्शनेनवः अनर्गतमपास्तमेरजसोपिपरंतमः ६० ॥

नास्तवंतेनस्तोनाविवसतोचवोयुष्मा
कंदर्शनेनकेवलंदरीसंस्थंगुहागतंतमोध्वांतरूपमेवनापास्तंनहरीकृतंकिंतुमेऽंतर्गतंऽंतरात्मगंरजसो
पिरजोगुणात्परमनंतरंतमोऽज्ञानरूपमप्यपास्तं रजस्कतुरायातेनैवापास्तमितिभावः प्रसिद्धं नास्तद्भिर्बाध्य
मिवतमोपास्ततेऽनिस्तोतरमपीतिव्यतिरेकोऽक्रिध्वन्यते ६० ७ ॥

कर्त्तव्यमिति कर्त्तव्यंकार्यंवानपत्रपामि निस्पृहतादिनिभावः अथस्माद्विद्येनेचेत्किंनोपपद्यतेकिंनामनसंभवति सर्वंसुलभमेवेत्यर्थः अथवाकिमत्रप्रयोजनोक्तरचिंतयेत्यादमन्यावनापेक्षभक्तामिहविषयेप्रस्तावे रमेदेश्वरमुद्दिश्येदं प्रयाणमितिमन्येनकंपामि ६१ तथापीति तथापिभवतांनिस्पृहत्वेपिकस्मिंश्चित्कर्मणीतिशेषः तावदिदंनो आज्ञांकुर्वित्यादेरंगमेमनश्चदानुमर्हथ मदनुग्रहबुद्धेनिभावः हिपस्मात्किंकरात्स्मः प्रभवंतीतिप्रभविष्णुप्रभु

कर्त्तव्यमेवानपत्रपामिस्माद्येत्किंनोपदिश्यते मन्येमन्मनावनापेक्षप्रस्तावेनभवानमिह ६१ तथापिभवत्कस्मिंश्चिदा ज्ञांमेदानुमर्हथ विनायोगप्रसादादिकिंकराःप्रभविष्णु ६२ एतेवयममीदारःकस्येयंकुलजीविते स्पृह येनाज्ञवः कार्यमनास्थाबाधवस्कषु ६३

षुविषये भवश्चेतिश्रुत्यपत्ययः विशेषेणनियोगोविनियोगःप्रेषणं राम०
मेवप्रसादेनानुग्रहोयेषांतेनपोक्ताः अन्यथास्वामिनाधोनिःफलश्रुतिभावः ६३ एतदिति किंबहुनाएतेवयं १०१
मीदारःइयंकुलस्यजीवितंप्राणस्तत्रमेमास्पदमित्यर्थः कस्मात्सवैषांमध्येपेनतेनेनवः कार्यप्रयोजनंब्रुत

मितिशेषः येनसोपिदीप्तामितिभावः मणिहिरण्यादिकंतुनमेगण्यमित्याह बाधवस्कषुकनकस्त्रादिषुस्पृ स्त्वाअनादरःप्रसक्तप्रतिषेधेपिनञ्समासईप्सते अतेयंनहिकिंचिदस्तीतिभावः ६३ इत्युक्तवानिति। इत्यचिवानुक्तवारवृचेःकसुप्रत्ययः हिमालयोपुहान्दरीणमुरुषुविवरेषुविलपतीतितथोक्तेनप्रतिश ब्दितेतदेवोक्तमेवार्थंदिर्दिवारंदिवचनुर्यसुजितिसुचप्रत्ययः व्यवहारेवबभाषेश्व ६५ अथेति अथ

इत्युक्तवांस्तमेवार्थंदरिमुखविसर्पिणा हिर्हिरिवप्रतिशब्देनव्याजहारहिमालयः ६४ अथांगिरस मयएषनुदाहरणवस्कषु ऋषयःप्रेरयामासुःपस्पुवावसनंधरं ६५ उपपन्नमिदंसर्वमनेःपरमपित्वयि मनसःशिखराणांचसदृशीनेसमुन्नतिः ६६

ऋषयउदाहरणनिकथाप्रसंगस्तेएवस्कत्यर्थास्तेषुअयं नयतीतिअयएणस्तमयएषप्रगस्त्रे मस्कुदिषेत्यादिनाकिप् अयंयानास्यानयतेरितिवनम्याएवं अंगिरा संज्ञामऋषिंचोदयामासुः मतिवस्कंप्रेरयामासुः सोंगिरानधरंप्रस्तुवाच ६५ उपपन्नमिति इदंएतेवयममी

दारादित्यादुक्तंसर्वंपरमतोधिकमपित्वयुपपन्नंयुज्यते तथाहितेमनसःशिखराणंचसमुन्नतिःसदशीशि
रात्मनोर्महोन्नतमित्यर्थःकिंत्वमङ्कःकरमुन्नतचित्तानामितिनावःप्रस्तुताप्रस्तुतयोर्मनःशिखरयोरौपम्यस्य
गम्यत्वादीपकालंकारः ६६ स्थानेनेति त्वंस्थावरात्मानंस्थावररूपिणंविष्णुमाहुःस्थावराणांहिमवत्प्रतिष्ठा
वदुचनं तत्स्थानेयुक्तंयुक्तार्थमयमेतत् पुरुक्षेत्रंप्रतंस्थानेइत्यमरःकुतस्त्वमहीति नेतवकुक्षिश्च

स्थानेत्वांस्थावरात्मानंविष्णुमाहुस्तथाहिते चराचराणांभूतानांकुक्षिराधारतांगतः ६७ गामधस्ता
त्कर्षंतागोभूणांजसदृशीः फणैः शारसातलमूलत्वमबालंबिष्यथानचेत् ६८

स्थावराणांजंगमस्थावराणां राम
भूतानांपृथिव्यादीनामाधारतांगतः कथमिवविष्णोःकुक्षिरेवंभूतइतिनावः ६७ गामिति नागःशेषाहिःत्व
णंलघुनिबिसंकोमलैःफणैःगांपृथ्वींकथमधास्यत्धारयेत् त्वमारसातलमूलात्पातालमूलपर्यंतं विक
स्यादसमासः नावालंबिष्यथायदिपादैर्नविलंबयेथाश्चेत् तदवलंबनादेवभुजगराजोपिशेषोधारयतीत्यर्थः अ

अछिन्नेति अछिन्नाविछिन्नाश्चमलाअसंतानाःप्रबंधाःप्रवाहाश्चयासांतास्तथोक्ताः समुद्रोर्मिनिर्निकारिता
नन्यधिपारगमानंदनःप्रवेशश्चेतिनावः तेनवकीर्तयःसरितश्चगंगोदयःपुण्यत्वात्पवित्रत्वाच्चलोकान्पुनंतिपावयं
तित्रिलोकपावनाःखलुपुण्यश्लोकाइतिनावः केवलप्रकृतविषयानुत्प्रेक्षितालंकारः ६९ यथेवेति गंगानागरा
यीमनवत्स्मादितिप्रनवेनकारणेन परमेस्थानेतिष्ठतीतिपरमेष्ठिनोविष्णोः परमेस्थइतिनिपातनयःडिच्च तत्पुरुषेक

अछिन्नामलसंतानाःसमुद्रोर्मिनिपातिताःपुनंतित्रीलोकेपुण्यत्वात्कर्तयःसरितश्चते ६९ यथेवस्याप्तेगंगापा
देनपरमेष्ठिनः मनवेनद्वितीयेनतथेवोच्छिरसाच७० त्रिर्विक्रमोयतस्मिंश्चस्थमिधत्ताश्चमापकोमहिमाहरेः त्रिविक्रमोयत
स्मात्सचस्थामादिकस्तव ७१ ७८

त्रिर्बहुवचनमित्यत्रुक् परमेत्रहिर्दिस्थिनःस्थइतिषत्वे पादेनचरणो
नयथेवस्थाप्यतेपद्मस्थेनतथेवद्वितीयेनपद्मवेनोच्छिरसाउन्नतशिरसात्वयास्थाप्यते हरिचरणवत्त्वंपितीर्थन्त
त्स्वमितिनावः ७० तिर्यगूर्ध्वमितिं तिर्यगूर्ध्वमधुत्ताश्चमापकः सर्वव्यापीत्यर्थः महिमामहत्त्वंहरेर्विष्णोस्त्रिषुविक्र
मेषुरद्यतस्मिंस्तत्रिविक्रमोद्यतस्मात्कस्मिंश्चिदेवनतुसर्वदेत्यर्थः तवनुसमापकोमहिमास्तादिकोनित्यसिद्धस्य

यदेति यत्र नागनुन्नाम्यस्तत्रानाभिग्रादीनां मध्येपरमात्मस्वरूपानिहितत्वात्त्वया उच्चैरुन्नतैर्हिरण्मयविकारोहिरण्मयंदृ
ढायनेत्यादिनानिपातनात्साधुः सुमेरोः शृंगंशिखरंप्राधान्यंवंधन्यते शृंगंप्राधान्यमान्नोश्चेत्यमरः विनयाकृतंत्वयाकृतं।
तस्ययत्नागनावादित्यर्थः अस्तुतत्रज्ञोवेप्रमाणंहिभवतोस्तीतिश्रुत्युक्तं ७२ काविन्यमितिभवतासर्वंकाविन्यं
तत्रत्वमित्यर्थः स्तावोस्तिरेकायेत्रिलोमयेइत्यर्थः अर्पितंस्वस्तसताहंतामाराधनंतेइदंवपुस्तुजेगमित्यर्थः नकिन

यत्नागनुन्नाम्यस्तत्रानाभिग्रादीनांमध्येपरमात्मस्वरूपात्वया उच्चैर्हिरण्मयंशृंगंसुमेरोर्विनयाकृतं ७२ काविन्यंस्तावरेकायेभवतासर्व
मर्पितं इदंतुनेनकिनघमहंदाराधनंवपुः ७३ यदागमनकार्यंनःशृण्वकार्यंतवैवतत् श्रेयसामुपदेशग्र
ह्यवयमप्यत्रामानिनः ७४

त्रंकाविन्यलेशोस्तुनास्ति अन्यथानत्रत्वंसंभवादित्यर्थः तथाचसाधारणेध्वन्यते
७३ यदेति तत्रस्मान्नोस्माकमागमनस्यकार्यंप्रयोजनंशृण्वतत्कार्यंचतवैवतत्त्वस्माकमित्यवधारणार्थः वयं अ रोम०
यसामुपदेशादत्रकार्यंशानानिनस्त्वमेवात्रफलंनागवयमुपदेशारइत्यर्थः ७४ ॐ श्रीरामायनमोनमः॥ १०३

अणिमेति कार्यमेवाहुरणिमेत्यादिनासंदर्भेण यःशंभुरणिमादिगुणेपेतंअणिमादिभिरष्टभिर्गुणैर्वास्तुक्तेरूपेतंऋ
द्धिश्वर्यवाचकमित्यर्थः उच्चैःसर्वस्मिन्नेश्वरइतिवाक्यंनिरूपनेश्वरशब्दमित्यर्थः अतएवास्मदुपुरुषांतरंयेनतत्रयोक्तं
पुरुषांतरस्यानभिधायकंतस्मानेकगुणमयत्वादित्यर्थः सार्द्धचंद्रमर्द्धचंद्रयुक्तंविभर्त्ति अर्द्धचंद्रंबिभर्त्तीत्यर्थः ७५ क
ल्पितेति येनशंभुनाकल्पितंधृतिमेग्रहादिस्वस्वगुणसंपादितं अन्योन्यसामर्थ्यंपरस्परसहकाररूपंयैस्तैस्तथोक्तैः

अणिमादिगुणेपेतमस्मदुपुरुषांतरं वाचकमीश्वरइत्युच्चैः सार्द्धचंद्रंबिभर्त्तियः ७५ कल्पितान्योन्य
सामर्थ्यैः धृत्यादिभिरात्मभिः यस्येदंधार्यतेविश्वंधुर्यैर्धानमिवाध्वनि ७६ योगिनोयंविचिन्वंतिक्षेत्राद्यंत
रवर्त्तिनं अनात्मन्यात्मयंयस्यपरमाहुर्मनीषिणः ७७

स्वस्वरूपसामर्थ्यंत्वन्योन्याधेयेमेवेतिधृत्यादिभिरात्म
भिरित्यर्थः इदंविश्वंधुरंवहंतीतिधुर्यैरश्वैः धुरोयवकाविति यत्प्रत्ययः अध्वनियानंरथइवधार्यते ७६
योगिनइति योगिनोध्यात्मवेदिनःक्षेत्राद्यंतरवर्त्तिनंशरीरांतस्थंसर्वज्ञतयामिलंपरमात्मरूपिणमित्यर्थः क्षेत्रंपञ्चा

THE ASIATIC SOCIETY OF BOMBAY
(Established in 1804) Town Hall Bombay-400 023
+-3mtec

शरीरयोरित्यमरः येऽस्मिन्विधिनिहतगर्भतेमनीषिणोविदुःसोयस्मात्तेन पदस्थानेऽविद्यमानेमामनेःपुनःसंसार
पत्तेर्नयंयत्रतत्तथाऽऽहुतमाहुः७७ कुलकंसतेऽतिविश्वस्यजगतःकर्मणोसाक्षीदृष्टासाक्षात्द्रष्टरिसंज्ञायामिनीनि
त्यपःवरानिष्टान्ददातीतिवरदाऽऽतोऽनुपसर्गकइतिकप्रत्ययःसप्तमीकःशंभुरस्मत्संक्रामितेरस्मासुनिवेदितेर्
पदेवधिसेस्तेदुहितरंसाक्षाद्वृणुतेऽस्मत्तुल्येनस्वयमेववाचनइत्यर्थः ७८ तामिति तेशंभुनात्मावाचाऽऽत्मीयमभि

सतेदुहितरंसाक्षात्सात्तीविश्वस्यकर्मणो वृणुतेवरदःशंभुरस्मत्संक्रामितेःपदेः७८ नमर्थमिवनारत्नासुत
यायोक्तुमर्हसि अत्रोमाहिपितुःकन्यासङ्ज्ञैरतिपादिता७९ यावत्येतानिभूतानिस्थावराणिचराणिच मा
तरंकस्यर्यत्वेनामन्योहिजगतःपिता ८०

धेयमिवसुतपादुहित्रयोक्तुंसंघटयितुंऽऽर्हसि अत्रवाग्यर्थयोरुप
मानसामर्थ्याच्छिवयोर्नित्यत्वयोगेविवक्षितः उक्तंच वाग्यर्थाविवसंपृक्तावित्यत्र तयाहिसङ्ज्ञैरतिपादितादक्षाक्र
स्यापितुरनेनेच्छा ७९ यावतीति।।गुणंगतरमप्यद स्थावराणिचराणिचेतानियावतिभूतानिसंतिनावंनीतिन्नो
प्रः तानिसर्वाणीत्यर्थः एतांतेदुहितरमातरंकस्यर्यंतु हियस्मादन्योजगतःपिता पितरदारेषुमातृभावोन्याय्यइति

CC-0. Prof. Satya Vrat Shastri Collection. CHHAU DAU

भावः ८० प्रणम्येति किंच विबुधादेवाःशिवायप्रणम्यतदनंतरंनीलकंठप्रणामानंतरंऽस्माश्वरणो
च्चूडामणिमरीचिभिःरंजयंतु ईश्वरपरिग्रहादखिलदेववंद्यावत्त्वमित्यर्थः ८१ उमावधूरिति उमावधूर्नवान्दाता
ऽस्मेवयंयाचितारःप्रार्थकाः शंभुवरोवोढाऽपविधिरेषासामर्थ्यात्कुलस्योद्भूतयेऽछायाजसमर्थः नमःस्वस्ती

प्रणम्यशिवंकंठंविबुधास्तदनंतरं चरणौरंजयंत्वस्माश्चूडामणिमरीचिभिः ८१ उमावधूर्नवान्दाताप्रावि
तारइमेवयं वरःशंभुरनेनैषास्वत्कुलोद्भूतयेविधिः ८२ ऽस्तोतुःस्तूयमानस्यवंद्यस्यानन्यवंदिनः सुतास
बंधविधिनाभयविश्वगुरोर्युतिः ८३

त्यादिनाचतुर्थी ८२ ऽस्तोतुरिति स्वयमन्यस्यस्तोतानभवतीत्यस्तोतुः कि
मुक्तंभवानस्यसर्वैःस्तूयस्यवंद्यस्यजगद्वंद्यस्यस्वयमन्यंनवंदतेऽत्यन्यवंदिनोविश्वगुरोर्देवस्यसुतासंबंधविधिना
भवनसंबंधाचरणेनगुरुर्नवं योनान्यस्तोतिनवंदतेतस्यापिवंद्यस्यैवंस्तोवंद्यश्चैवंभूतोभागवतेत्यर्थः ८३ ब श्री

एवमिति देवर्षेरंगिरसिएवंवादिनिसतिपार्वतीपितुःपार्श्वेअधोमुखीसतीलज्जयेतिशेषः तदनुभावत्वादधोमुखस्येति
लीलाकमलपत्राणिगणयामाससंचखोलक्कावक्त्रकमलदलगणनात्मानेनहर्षेनुगोपेत्यर्थः अनेनावहित्थाव्यंसंचा
रिभावउक्तः तदुक्तंअवहित्थातुलक्ष्यादेहर्षाद्याकारगोपनमिति ८४ त्रैलोक्इति त्रैलोक्योहिमवान्संपूर्णकामोपि

एवंवादिनिदेवर्षौपार्श्वेपितुरधोमुखी लीलाकमलपत्राणिगणयामासपार्वती ८४ त्रैलोक्यंसंपूर्णकामोपिमेना
मुखमवेक्षत प्रायेणयद्गणीनेत्राःकन्यार्थेहिकृतेबिनः ८५ मेनेमेनापितत्सद्यःपशुकार्यसमीहितं सवत्स
व्यग्निवारिल्लोमन्त्रैरिष्टपतिव्रताः ८६

सानुकूलनिश्चयोवीत्यर्थःमेनामुखमुदैक्षत उचितोत्तरजिज्ञासयेतिभावः तथाहि प्रायेणकृतेबिनोग्रहस्थाःक
न्यार्थेषुकन्याप्रयोजनेषुगृहिण्येवनेत्रंकार्यज्ञानकरणंयेषांतेतथोक्ताः कलत्रप्रधानइत्यर्थः ८५ मेनेतिच्छेदः
का ८६

इदमिति सहिमवान्वचसामंतेमुनिवासावसानेऽत्रमुनिवासेइदमुत्तरश्लोकेवक्ष्यमाणंदानमेवन्यायेनापादन
मेतेउत्तरमितिबुद्धाविस्मयेनविस्मयेमंगलंजयेतियाजंकृतोमंगलालंकृतोसुतामादेदेहस्तांप्रतिग्राह ८७ एहीति हेवत्से
त्रिएहिआगच्छत्वंविधात्मनेविधायनिक्षापरिकल्पितानिश्चिता रत्नादिसंबंधेनसंनिक्षातपुत्रिनरत्नवचनादिति

इदमत्रोत्तरंन्याय्यमितिबुद्धाविस्मयसः आदेदेवचसामंतेमंगलालंकृतांसुतां ८७ एहिन्यर्पणेवत्सेनिक्षा
चपरिकल्पिता अर्थिनोसुनयःप्रायेणगृहमेधिफलंमया ८८ एतावदुक्त्वातनयामृषीनाहमहीधरः इयंनम
निवःसर्वान्त्रिलोचनवधूरिति ८९

भावः अर्थिनोयाचितारोसुनयोमयागृहमेधिनोगृहस्थस्यफलंप्रायेणइहलो
इत्रचतारकत्वात्त्रैकन्यादानंगृहस्थस्यफलमितिभावः ८८ एतावदिति महीधरः। ननुकथमेतावत्पूर्वोक्तंसुकरमुक्त्वर्षि
हे किमिति इयंत्रिलोचनवधूःअंबकपत्नीवःसर्वान्नमतीति त्रिलोचनवधूरितिसिद्धवदनियमेनाविप्रतिपत्तेर्दानमि
निश्चयति ८९ श्रीरामायनमः॥

ईप्सितेति नेमुनयः ईप्सितार्थक्रियोदारेणोदारं महत् उदारोदात्तमहतोरित्यमरः गिरेर्वचोभिर्निंद्यसाध्वीनिसं
स्कृत्याविकांबा पच्यतइतिपाकः फलपुरःपाकाभिःपुरस्कृतफलाभिराशीभिरधुवामासुः वर्धयामासुः ९० नामेति प्र
णामादरेणस्रस्तंजोबुनदवंतसकेकनकंकंउत्तेयस्मात्तत्कृत्वामातामंबिकांअरुंधतीमेकमारोपयामासआरोहया

ईप्सितार्थक्रियोदारेणेनिनेद्यैर्गिरिर्वचः आशीभिरधुवामासुःपुरःपाकाभिरंबिकां ९० नामप्रणामादरस्रस्तजोबुनद
वंतसकं मेकमारोपयामासलज्जमानामरुंधतीं ९१ तन्मातरंचाश्रुतरोहिणीःस्नेहविक्लवोवरस्यानन्यपू
र्वस्यविशोकामकरोद्गुणैः ९२

मास रुहःपान्यतरस्यामितिपकारः ९१ तन्मातरमिति उहिरुस्नेहविक्लवोर्विधे
स्यतरतिनीतामतएवाश्रुणिमुखेयस्यास्तांअश्रुमुखींतस्याश्चंबिकापामातरंतन्मातरंमेनकांच अन्यादृक्षंपस्या
त्तिसोन्यादृक् सर्वनाम्नोवृत्तिमात्रेपूर्वपदस्यपुंवद्भावः सनमवतीत्यनन्यपूर्वः तस्यानन्यपूर्वस्यासपत्नस्यः खमक्र
वतोवरस्यरोचिष्णुगुणैरनुनयत्वादिनिर्विशोकांनिर्गतःखामकरोत् ९२ ७ श्रीरामायनमोनमः श्रीरामायः

विवाहिकीमिति नेचीरपरियहाःवल्कलमात्रेदधानास्तपसिनःतत्तेणतस्मिन्नेवत्तेहरबंधुनाहिमवतोवेवाहिकींविवाहयोग्यां
तिथिंदृष्टाःकेत्वनुयुक्ताःत्रयाणामग्रेसमाहारःअग्रः तद्धितार्थेत्यादिनासमासः राजाहःसखिभ्यश्चेतिटच्वाहेकवचनं
तत्रराज्ञाहःपुंसीतिपुत्रिंगता तस्माच्चाहादूर्ध्वंउपरिष्टायत्चतुर्थेहनिविवाहरक्षुकाश्चेतुस्थिताः ९३ नेइतिने

वेवाहिकींतिथिंदृष्टाःतत्तेणहरबंधुना नेत्रग्राहादूर्ध्वमारभ्यपत्चेतुस्थिरपरियहाः ९३ नेहिमालयमासंन्नपु
नःप्रेक्ष्यचस्थलिनं सिद्धंचास्मैनिवेद्यार्थंतेदिसृष्टाःस्वमुद्यमुः ९४ पशुपतिरपिनान्यहानिकृच्छादगमयदद्रि
सुतासमागमोत्कः कमपरमवशंनविप्रकुर्युर्विदुमपितंयदमस्थिरंतिनावाः ९४ श्रीरामायनमोनमः॥

हुनयःहिमालयमासंन्नमासाद्यामन्त्र्यपृच्छ्यपुनःस्थलिनंसंकेतस्तस्मिंतंप्राप्यसिद्धंनिष्पन्नमर्घंप्रीतंननंसेनिवेद्यतापा
पित्वातद्विसृष्टाःतेनस्थलिनाविसर्जिताःस्वमाकाशंप्रत्युद्यमुःउत्पेतुःअत्रसंस्थानार्थोनिधानार्थःसंक्षेपोनामगुणउक्तः
तदुक्तं संक्षिप्यार्थानिधानंयत्संक्षेपःपरिकीर्तितइति ९४ पशुपतिरिति नगवत्कमहमात्रमपिविलंबंसोढुनाशक

दित्याह उन्नतमनोयस्येतुक्तः उत्कउन्मनाइतिनिपातः अद्रिसुतासमागमोत्कः पार्वतीपरिणयोत्सुकः पशुपतिरपिनानि
र्वाणपिअहानिकृच्छ्रादगमयत्सहापयत्र कविराहअमीभावः उत्सुकादपः संचारिणः कमपरमवशेरंप्रियपरतंत्रअप
रपृथग्जनंकेनविप्रकर्षुः विकारंनययुः पस्माद्धिनुमप्यर्थानितेप्रियमितियावत् तस्मादरमपिस्पृशंतिविप्रकर्षंतीत्प
र्थः अत्रविनुविकारसमर्थनाद्व्यादितरज्जनविकारःकेनुत्यादापन्नतीत्यर्थविकारः तथाचसूत्रं देवरपिकयार्थानि

इतिश्रीकुमारसंभवेमहाकाव्येकविश्रीकालिदा
सकृतौउमावरप्रदानोनामषष्ठमःसर्गः ६ छ

णयतनमर्थपत्रितित्यर्थंतिरन्यायइतिकश्चिन्नउपेक्षणीयं युक्तिस्फुरितमत्रयानोच्यते पुष्पितायाहत्रमेतत् ९
८ ७ इतिश्रीपूर्ववाक्यप्रमाणपारावारपारीणमहोपाध्यायकोलाचलमल्लिनाथसूरिविरचितायांकुमारसंभव- रामः
व्याख्यायांपंडितविष्णुधोसूनुविनीसमाख्यायांगौरीवरप्रदानोनामषष्ठमःसर्गः ६ श्रीरामायनमोनमः ७ १२७

परस्परोपासकनावनावन्याजोकोचिद्यालकन्येपुंसौ यपोस्तदेकतरःकन्यांस्त्रीकुन्यपात्रधरकन्यायाः १ अथेति
अथउद्वाहानंतरंहिमवान्उषधीनामधिपस्यचंद्रस्यवृद्धोसुकपदेरर्थः सुनकर्मस्वापुर्यमाणपत्नप्राप्तास्यातियो व
नामित्रंत्रयाप्तप्रमस्तानंतस्यगुणःसुद्धिःसाचकुरादियदरादित्यंतेनान्वितायासत्यां यद्यपिनामित्रसुद्धित्यधर्मस्तथापि
नदरातियेरपिनयाव्यपदेशेनदोषः समेतबंधुर्युक्तबंधुः सन्सुतायाउद्वहनुविवाहदीक्षाविवाहसंस्कारः सेवविधिःकर्मन

अथोषधीनामधिपस्यवृद्धोतियोचनामित्रगुणान्वितायां समेतबंधुर्हिमवान्सुतायाविवादीक्षाविधिमन्वति
ष्ठत् १ विवाहकैःकौतुकसंविधानैःरहेयहेम्यपुरंध्रिवर्गश्चासीत्पुरंसानुमनोनुरागंवनापुरंचेक
कुजोपमेयं २ ७:१

मन्यनिष्ठत्रकृतवान् १ वैवाहिकैरितिअनुरागात्मीनिवृगतएटहेएहेपतिगृहं वासो
यांविरुद्धिः विवाहःप्रयोजनमेषांतानिवैवाहिकानिते: तरसप्रयोजनमितिटक् कौतुकसंविधानैर्मंगल्यसंपादनैर्व्यग्रो
व्याकुलःपुरंध्रिवर्गःसुवासिनीजनोयस्मिंस्तन्नयोक्तं सानुमनोरेःपुरंबाष्पमेधिप्रस्तेअतःपुरंअवरोधस्त्रैक

कुलेनैकगृहेणैकगोत्रेणैवोपमेयमार्सीत् सन्तानीयगणेगोत्रेगृहेचकथितंकुलमितिविश्वः सर्वेषामपिस्वगृहेएवेदंरागे
ननंवर्त्तनइत्यभिमानोभवतीत्यर्थः एतेनहिमाद्रेःप्रजानुरागउक्तः २ संतानकेति संतानकेमंदारकल्पवृक्षेराकीर्णमहापु
यराजवीथ्योयस्मिंस्तत्तथोक्तं चीनांशुकैःपरदेशैःकल्पितारचिताःकेतुमालाध्वजपंक्तयोयस्मिंस्तत्तथोक्तं काञ्चनगो

संतानकाकीर्णमहापथंतच्चीनांशुकैःकल्पितकेतुमालं मासालकांचननोरणनोत्थानांतरेस्वर्गश्रियावभासे
३ एकैवसत्यामपिपुत्रपंक्तौचिरादृष्टेवमृतोद्भितेव उपोढपाणिग्रहणेतिपित्रोरुमाविवेशोद्भसितेवरूप ४

रणनोन्नासाप्रनथाज्वलत्रदीप्यमानंतत्पुरंस्थानांतरेमेरोरन्यत्रस्थितःस्वर्गश्रियावभासे स्मत्रोत्प्रेक्षालंकारः ३ एकै
वेति पुत्राश्चदुहितरश्चपुत्राः स्त्रापुत्रौस्वसदुहितरस्मामित्येकशेषः पुत्रोपुत्रश्चदुहिताचेत्यमरः तेषांपंक्तौपुत्रपं
क्तौपुत्रसंघेसत्यामपिउमाएकैवचिरान्नदृष्टेवचिरान्नष्टलब्धेवमृतोद्भितानष्ट्वालब्धेवपोढपाणिग्रहणेआसन्न
विवाहेतिभर्तृगेहंगमिष्यतीतिहेतोरित्यर्थः पित्रोर्मातापित्रोः पितामात्रेत्येकशेषः मातापितरौपितरावित्यमरः वि

शेषेणोद्भसितेसाक्षात्तान्नरूप पुमपत्यादधिकंप्रेमास्पदमभूदित्यर्थः ४ अंकादिति सापार्वतीउदीरितास्त्रीःप्रयुक्त
श्रीविरासतीअंकादंकमुत्संगउत्संगयोर्मंडनान्मंडनांतरंमंडनमभवत्तुक्त तदासर्वेबांधवाःप्रत्येकमेवतामंकमारो
प्यमंडनंप्रापयंतीत्यर्थः नन्वत्रस्नेहनिबंधनमेवेत्याह संबंधिभिःस्वपुत्रादिभिर्भिन्नोविभक्तोपिगिरेः कुलस्यवस्तुस्नेहःतदे

अंकाद्यावेकमुदीरितास्त्रीःसामंडनान्मंडनमभवत्तुक्त संबंधिभिर्भिन्नोपिगिरेःकुलस्यस्नेहस्तदेकायतनंतुगम
म ५ मैत्रेत्युद्भुत्रेत्रारागच्छतेनयोगतास्त्रत्रफाल्गुनीपु तस्याःशरीरेप्रतिकर्मचक्रुर्बंधुस्त्रियोयाःपतिपुत्र
वत्यः ६

कायतनंमेवैकमायतनंस्थानंतुगम तस्मिंछेदेप्ययमेवार्थः विधेयप्राधान्यान्नपुंसकत्वंसर्वेबंधव
स्तापत्येनोपितस्यामधिकंस्निह्यंतीत्यर्थः ५ मैत्रेति मैत्रेभित्रेदेवत्येमृगशिरसि उत्तरफल्गुनीषुफल्गुनीपूर्वफल्गुनी
फल्गुन्यौपूर्वोत्तरफाल्गुनीषुपदानांचतुष्टयंतत्रत्रस्यैकस्मिन्

पिच्छुवचनं ग्रन्थाच्छेदेनसंक्लेशसहयोगंगतासुमतीषुतस्माःपार्वत्याःशरीरलेखुस्त्रियःप्रतिकर्मप्रसाधनंचक्रुःकीदृश्योयाःपतिपुत्रवत्योजीवद्भर्तृकाजीवत्पुत्राश्चेत्यर्थः ६ सागरेति प्रसाधनप्रकारमेवप्रपंचयति सागरशिरसिद्धार्थनिवेशावद्धिर्हरिद्रावलेर्वाप्रतिनिक्षेपेणविशोषितेन निर्मार्जितोत्क्रान्तनाभिकोरोयंवस्त्रविशेषस्य

सागरशिरसिद्धार्थनिवेशावद्धिर्हरिद्रावलेःप्रतिनिक्षेपेण निर्मार्जितोरोयमुपात्तबालमंगनेपथ्यमलंचकार ७ बालेति संपर्कमुपेत्यबालानवनदीक्षाविधिसापकेन करेणानोबहुलावसानेसंधुक्षमाणेवह्नावंगकलेरका

स्निग्धस्तनयोरंकोरोयंकुमिकोनोक्षमित्यमरः उपात्तबालंगृहीतबालं बालःक्षत्रियायाद्यइतिमनुस्मरणात् अंगनेपथ्यमंगवेषमलंचकार अलंकारमप्यलंचकारेत्यर्थः ७ बालेति बालानवनदीक्षाविधौविवाहकृत्येःसायंतनसंपर्कमुपेत्यबहुलावसानेकृष्णपक्षान्त्यदिवसेशुक्लपक्षारंभेत्यर्थः नानोकरेणकिरणेनसंधुक्षमाणेउपचीयमाना सलिलमयेरुशिनिरवेदीधतयोर्मध्यस्थितास्तंभेनेरुक्षपयतीत्यादिवचनात् वह्नेरंकलेरेववर्णो ८

रम०
१०९

नालोध्रेति लोध्रकल्केनलोध्रचूर्णेनस्तंगतेलेपयस्मात्लोकृतोद्वर्तनामित्यर्थः आवर्तनमपिवस्तुकंकालेयं॥ कालेयकंतैलेनेनकृतोगरागोस्नेध्यार्थमित्यर्थः अथनायंकालेयकंचकालानुसार्यंचेत्यमरः अभिषेकयोग्यवासोवसानास्नानपरिमार्जादयंतीतिपार्वतीनार्पयतुकंचनुस्तंगरहंनदन्मिषवीमनेषुः स्नानगृहंनिषुरित्यर्थः ९

नालोध्रकल्केनहृतांगतेलामावर्तनकालेयकृतांगरागं वासोवसानामभिषेकयोग्यंनार्पयत्कांचिन्मिषवीमनेषुः ९ वैदूर्यशिलातलेस्मिन्नाविद्धमुक्ताफलनक्षिचित्रे आवर्जिनाष्टापदकुंभनीरैः सत्पर्वमंगलवारिपूर्णैःस्नानायबह्वीः २० सामंगलस्नानविशुद्धगात्रीगृहीतपत्युद्गमनीयवस्त्रा निर्हृत्यपक्ष्मलनलाभिषेका मपूजयत्काञ्चनसुधेवरेजे ११

वैदूर्येति वैदूर्यशिलातलंमरकतमणिशिलापट्टोपरिस्थेस्मिन् आविद्धानामुक्ताफलानांनक्षिचित्रेचित्रेस्मिन्नावर्जितानामानमितानामष्टापदकुंभानांकनककलशानांनीरैःसत्पर्वमंगलवारिपूर्णैःस्नानायबह्वीःअष्टसुलोकेषुपरंस्नानंयस्मिन्नष्टापदं अष्टनःसंज्ञायामित्याकारः अष्टापदंस्यात्कनकमितिविश्वः १० सामंगलेति मंगलस्नानेनविशुद्धगात्रीनिर्मज

गात्री उद्गमनीयवस्त्रंधौतवस्त्रं धौतमुद्गमनीयंस्यात्इतिहलायुधः तत्साउद्गमनीयंयद्धौतपोर्वस्त्रयोर्युगमित्यमरः जे
कपुगाग्रहणंनुमायिकानिमायं अतएवास्त्रीस्वामी पुंमायत्रोयद्यत्रेगृहीतपत्युद्गमनीयवस्त्रंतेनदेवोदास्तव
त् गृहीतपतिप्रतिउद्गमनीयवस्त्रंपयासा धौतवस्त्रंगृहीतवती आलादयंतीत्यर्थः सापार्वतीनिवृत्तोनिष्पन्नःपर्वन्य

तस्मात्मेरुगात्रविनानवंतेपुंकेमणिस्तंभचतुष्टयेन पति
व्रताग्निःपरिगृह्यनिर्मेकसासनंकौतुकवेदिमध्ये १२ छ

तस्मात्मेरुगात्रविनानवंतेपुंकेमणिस्तंभचतुष्टयेन पतिव्रताग्निःपरिगृह्यनिर्मेकसासनंकौतुकवेदिमध्ये १२ छ

तस्मिन्नाभिषेकोयस्मात्सातयोक्ता सपुत्रवतीतिप्रकृतंकारोकारकुसुमंयस्याःसावसुधेवरेने ११ तस्मात्मे रामः
नितस्मात्मेरुगात्रस्तस्मान्मेरुगात्रविनानवंतेउस्त्रीचपुंके अस्त्रीविनानमुस्त्रीवरस्यमरः मणिस्तंभचतुष्टयेनपुंके ११०
चतुष्कंग्रहस्तुंकमित्यर्थः कृतसंस्कारमानेयस्मिंस्तेकौतुकवेदिकायामध्येपतिव्रताग्निःपरिगृह्यहस्ते
गृहीत्वेनीतः प्रसाधनार्थमित्यर्थः १२ छ

तामिति तार्यः प्रसाधिकास्तांनतांपार्वतींतत्रवेदिमध्येप्राङ्मुखींनिवेश्योपवेश्यपुरोनिषण्णाः अग्रेस्थिताः प्रसाध्यतेनेति
प्रसाधनेअलंकारसाधनेवर्गेसन्निहितेपिनृताद्यासत्यरूपास्तानाविकीतिपावत् तयानेत्रयारागमणीयके नहीयमा
णत्वात्रूप्यमाणनिनेत्रणियासंतास्तथोक्ताः क्षणंअलंकृतस्वभावसुंदर्याः किमस्याः प्रसाधनेनेतित्रस्तास्तुरित्यर्थः

तोमाप्रसूतनवनिवेश्यतत्रोक्षणंव्यलंकृतपुरोनिषण्णाः नत्वार्यश्रोनाद्रियमाणनेत्राः प्रसाधनेसंनिहितेपि
नार्यः १३ धूपोद्गमणत्वान्नितमार्द्रनाकेशंतमंतःकुसुमंतः कुसुमंतदीयं पर्याप्तिपत्काचिदुदारबंधंद्रु
वंविताधूपुमधूकरात्ता १४ छ

१३ धूपोद्गमेति काचित्प्रसाधिकाधूपोद्गमणकरणेनार्द्रनावमार्द्रत्वं
प्राप्तिं पचादिपाठात्क्तिकर्मकात्प्रेरणेएंदप्रसाधनेकर्मणिक्तः अंतःकुसुमंतर्मध्यस्थंकुसुमंतस्याइमंतदीयंकेशपा
शंकेशपाशंद्रुवंविताधूपुनामधूकरात्तामधूकमालया मधूकेतुगुडपुष्पमधुपुमांवित्यमरः उदारबंधरम्यबंधंय
यातयापर्याप्तिपत्रबंधेमधुमतीरोपधारितिमधुकानिवृत्तेनीतिगद्यवचनादित्यर्थः १४ छ आलामायनमः

विन्यस्तेति अथास्यागोर्यश्चिंगंगात्रेविन्यस्तविरचितंशुक्लापुरुषप्रयत्न गोरोचनायाःपत्रैःपत्ररचनाभिर्विनिर्मितंवि
शेषितंचक्रः स्तनयोरुत्तुंगगोरीचक्रवाकैरंकितंसैकतंसैकतेपस्यास्तस्यास्त्रिस्रोतसोगंगायाः कांतिरेवांशुकंनीत्यच्छ
तिरस्कृतंतेन अत्रगोरोचनाचक्रवाकयोःपीतत्वेनसाम्यं त्रिस्रोतसोध्यवस्थितुप्रसिद्धत्वान्नखपदेषोपत्वं १५ उत्त
रेरफमिति॥ प्रसिद्धेर्न्नखक्षतैः प्रसिद्धोरक्षातन्नक्षितावित्यमरः अलकेरुपलक्षितातस्याः गोर्याआनन श्रीलिंग्न द्विरेफ

विन्यस्तशुक्लागुरुचक्रकुरस्यागोरोचनापत्रविभंगमंगं साचक्रवाकांकितसैकतायास्त्रिस्रोतसः कांतिमतीत्य
तस्तो १५ लीनद्विरेफंपरिरक्षणप्रयत्नसमेधत्तेरंध्रान्नखविंबतदाननश्रीरलकैःप्रसिद्धैश्छिद्दसाद्रूपकयाप्र
संगं १६ ब

पद्मंसमेधत्तेरंध्रान्कलपुष्कंरान्नोविंबचपरिरक्षणप्रसादरूपकयाप्रसंगंसादरूपवास्यात्रप्र
सिद्धमपिच्छेदप्रसक्तयोःपद्मचंद्रयोःपरिरक्षणत्वाद्रन्यत्रचाप्रसंगादित्यर्थः अत्रपूर्वोर्द्धवाक्यार्थरूपस्य रामः
द्रूपकयाछेदंप्रतिहेतुत्वेनोपन्यासात्काव्यलिंगमलंकारः तत्रश्लोकः १६ श्रीरामापतनमन्नमोनम ११११

कर्णेति तस्याःगोर्याःकर्णार्पितोपवप्रयोरोध्रयवांकुरोरोध्रस्यकषायेणविलेपनेनरूक्षेउद्वर्त्तितइत्यर्थः कषायोरसत्रे
दित्यादंगरागेविलेपनइतिविश्वः गोरोचनायाःश्वेतेणविन्यासेननितांतगौरेत्यंतारुणे गौरःश्वेतेऽरुणेपीतइ
तिविश्वः कपोलेपरभागस्यवर्णोत्कर्षस्यलाभाच्चंपकबंधआचर्कर्षेत्यर्थः गोरोचनारुणेगंडस्थलेपांडुरोप
वांकुरोविज्ञातीयवर्णसन्निधानात्रेश्ववर्णोत्कर्षमस्तुराकर्षीन्नत्वेत्यर्थः १७ रेखेति विभक्तगात्रात्सुस्निग्धावयवा

कर्णार्पितोरोध्रकषायरूक्षेगोरोचनानेदनितांतगौरे तस्याःकपोलेपरभागलाभाद्बंधचक्रेषिपत्ररोहः १
७ लेखाविभक्तस्वविभक्तगात्राःकिंचिन्मधुच्छिष्टविसृष्टरागः कामप्यनिर्व्याख्यरिरंसुपुष्पदासन्नलावण्य
फलोधरोष्ठः १८ ब

याःतस्यारेखपोरेखाकारेणमध्यगतपाविभक्तः सुस्निग्धःकिंचिदिवन्मधुच्छिष्टेनसि
क्थकेनविमर्देननिर्मितोरागोयस्यसतथोक्तः निर्णिक्तेरोधितमूलं मधुच्छिष्टंतुसिक्थकमित्यमरः श्रोसन्नला
वण्यफलंसौंदर्यफलप्रयोजनंप्रियमुखसंबंधरूपंयस्यसतथोक्तः स्वधरोष्ठःस्फुरितेनविविधभावसूचकेनसिन्निःस्पंदै

कामप्यनिर्वचीयामनिर्व्यक्तां नाम पुष्पस्तुपोष अनिर्व्यक्तानामशोभनयोरित्यमरः आतश्चोपसर्गेऽनिर्व्यक्तामंड इत्यप्यः
१८ पत्युरिति सख्याकमाचरणेरंतर्पितानादरसारकोकृतानारीरनिकरोतिनासमानकर्तृत्वं अनेनचरणे
नरजनेकर्तृयोरपिनिपतनाद्धरणीवित्युक्तापिकुचित्पातउनविरोधीविवक्षनरपरामर्शइत्याहुः पत्युरीश्वरस्यशिरश्चंद्रकलां
स्पृशतीतिपरिहासपूर्वकंतारागः प्रयुक्तारीवदिमापावतीतासखीमात्रेनमालयानिर्वचनंपयातयाजयानत

पत्युःशिरश्चंद्रकलामनेनस्पृशेतिसख्यापरिहासपूर्वं सारंतर्पितादरणेकृतानारीमात्रेनतोनिर्वचनंनपान १९ तस्याःसु
मानोत्पलपत्रकांतेप्रसाधिनिर्मलेनसर्वांग नचक्षुषोःकांतिविशेषबुध्याकांतेजातनेमंगलमित्युपात्ते २० ब!

रयामांस निर्वर्णमिंदनेनविरहतारत्यःशृंगारानुभावजन्यः तदुक्तं मासकालंनपश्यामकर्णाविहतेरितमिनो
१९ तस्याइति प्रसाधिकांनिःअलंकर्त्रीनिःसुजातेनउत्पलपत्रेइवकांतेरन्येनतस्याःनयनेनीरीचकालोजनमंजन
नविशेषंचक्षुषोःकांतिविशेषइतिबुध्याशोभनातिशयोनविप्रतीतिस्तुल्योत्पर्यःनोपात्तेनगृहीतेकिंतुमंग
जेसुन

रामः
११२

मितिहेतोरुपात्तं निसर्गसुभगस्यकिमाहार्यडंबरणेतिभावः २० सेति आमुच्यमानाभरणांगेषुप्रतिमुच्यमा
नाभरणासागौरीसंनवद्भिरुत्पद्यमानैःकुसुमैर्लतेव तथोद्भिद्भिर्नीलिरुत्पलैःत्रियामारात्रिरिवतथालीयमानैरास्य
पद्मिर्विहगैर्हंसादिभिःसरिदिवचकासेवशोभतेअत्रलताकुसुमादीनांसहसंबंधिनामुपमानत्वेनोपादानादाहार्यकमपि

सासंनवद्भिःकुसुमैर्लतेवत्योनिर्मिरुद्भिरिवत्रियामा सरिद्विहंगैरिवलीयमानैरासुच्यमानाभरणचकासे
२१ आत्मानमालोक्यचरोपमानमादर्शबिंबेस्तिमितायतात्क्षी हरोपयानत्वरिताबभूवस्त्रीणांप्रियालो
कफलोहिवेषः २२ सु

नस्याःसहजमिवाशोभनवेतिभावः २१ आत्मानमिति सागौरीशोभमानेविरात
मानमात्मानंनिजशरीरमादर्शबिंबेदर्पणमंडलेस्तिमितायतात्क्षीआदरान्निश्चलायतलोचनासतीआलोकहरो
पयानेहरसमीपगमनेत्वरितात्यर्थंबभूवतथाहिस्त्रीणांवेषोनेपथ्यंप्रियस्यभर्तुःआलोकोदर्शनंफलंयस्यसतथो
क्तोहि अन्यथाआरभ्यचेष्टिकास्यादितिभावः अनेनकालोत्तमत्वलक्षणोमुक्तमुक्तमितिअनुसंधेयं२

अथेति उमेतिचयुग्मं अथप्रसाधनानंतरंमातामेनामंगल्यंमंगल्यार्थंहरिद्रांतंपीतवर्णंविशेषेणनःक्षिप्तां
धातुविशेषंचांगुलीभ्यांतर्जनीमध्यमाभ्यांआदायकर्णयोरवसक्तेअमलेदंतपत्रेपस्पर्शयांचक्रे तस्याःपार्वत्याइदंत
दीयंमुखमुन्नमय्य २३ उमेति उमायास्तनोद्भेदमनुस्तनोदयमारभ्येत्यर्थः प्रवृद्धोवृद्धिंगतःप्रागेवोत्पन्नइतिभावः यो

अथांगुलीभ्यांहरितालमादायमेनागंडस्थमादायमनःक्षिप्तांच कर्णावसक्तामलदंतपत्रेमातस्तदीयंमुखमुन्नमय्य २३
उमास्तनोद्भेदमनुप्रवृद्धोमनोरथोयः प्रथमंबभूव तमेवमेनाऽद्रिनुः कंयचिन्नविवाहदीक्षातिलकंचकार २४
बबंधचास्याकुलदृष्टिरस्याःस्तानांतेकल्पितसन्निवेशं धात्र्यंगुलिभिःप्रतिमार्यमाणमूर्णामयंकौतुकहस्तसू
त्रं २५

मनोरथोवांछा वांछालिप्सामनोरथइत्यमरः प्रथमंमनोरथोयातस्मादेवप्रथमोमनोरथइत्यर्थः बभूव उद्रिनुस्तमेवमनो
रथमवतद्विषेपतत्वोपचारः विवाहदीक्षायांविवाहकर्त्तव्यस्तिलकः तंकंयचित्कुंकुमेनचकार आनंदबाष्पाधनयेति
शेषः विवाहानंतरमाविवाहंस्त्रीणामपमेवप्रथमोमनोरथइत्यर्थः २४ बबंधेति तयास्याःपार्वत्याःस्तनेरानंदबाष्पैरा

कुलदृष्टिर्मेनाअतएवस्तानांतेकल्पितःसंनिवेशोयस्यतत् स्तनांदत्तस्थापितमित्यर्थः अतएवधात्र्याउपमातुरं
गुलीभिःप्रतिमार्यमाणंस्तनंप्रत्यमाणंऊर्णामयंमेषादिलोमनिर्मितं ऊर्णामेषादिलोमसादित्यमरः कौतुकहस्त
सूत्रंमंगलहस्तसूत्रंचकौतुकंमंगलेऽपिहस्तसूत्रेकुतूहलइतिविश्वः बबंधपूर्वोक्तनिलकक्रियासमुच्चयार्थमुकारः २५
क्षीरोदेति नवंक्षौमंनिवस्तेआच्छादयतीतिनवक्षौमनिवासिनी वसेराच्छादनार्थात्णिनिः नयानवंदर्पणमादधानाविलतीस

क्षीरोदवेलेवसफेनपुंजापर्यासचंद्रेवनवारविंद्रियामा नवंनवक्षौमनिवासिनीसान्नूपोबभौदर्पणमादधाना २६
नामद्रिताभ्यःकलदेवताभ्यःकलप्रतिष्ठांफलमप्यमाना अकारयत्कारयितव्यदक्षाक्रमेणपादग्रहणंसतीनां २७

क्षीरसफेनपुंजाक्षीरमुदकंयस्यसक्षीरोदःक्षीरसिंधुः उदकस्योदःसंज्ञायामितुदादेशः तस्यवेलेवतीरमिव वेला
कालेतलग्नेस्तीरवदिकारयोरितिविश्वः पर्यासचंद्राःपूर्णचंद्राःवारंद्रियामामारात्रिरिवनवोनूत्नयिंबबो २६ नामद्रि
कारयित्वेषुदक्षाकारयित्रीकर्मोपदेशाकरणेत्यर्थः मानामेनाप्रतिषेत्यस्यामिप्रतिषेधातस्योपसर्गस्यतिलि

DR BHAU DAJI

यामऽप्रत्ययः कुलप्रतिष्ठांकुलालंबनांतांगौरीञ्चर्चितामभ्यः कुलदेवताभ्यः गृहदेवताभ्यः प्रणमप्यप्रणामेकारपि
त्वात्पितृष्वस्रादिनिर्णेरयादेशः सतीनांपतिव्रतानांपादयद्दर्णेप्रणामेकमेणदृढानुक्रमेणाकारयत्कारयामास तस्यै
रमतरस्यामित्यणिकर्तुःकर्मत्वे ञ्यन्तत्वनमेरकर्मकत्वाऽनिबुद्धित्यादिनाचतुर्थी २७ अरुंधतिमितिनघ्राप्रणताव

अरुंधतेप्रेमलनस्यपत्नुरित्युच्यतेतानिरुनास्मनस्त्रा तयातुतस्याधरीरलानात्यञ्चाकृतावेधुजनाशिषोपि २८
इच्छादिनत्योरनुरूपमन्निस्तस्याः कृतीकृत्यमरोषयित्वा सम्यः सनायांसुहृदास्तिनायांतस्तोदृषोकागमनंप्रतीक्ष्य २९

तातानिःसंतीनिरवेंडितमत्तपंपतुःप्रेमलनस्वेत्युच्यतेस्म तदस्मरतिनृतार्थेतनु तत्सरस्यञ्चईश्वरीरस्याईश्वरीरं ञ्च
ईनेपुंसकमितिसमासः तन्नतीत्यईश्वरीरमाजातयागौर्यावेधुजनाशिषोपिपश्चाकृताञ्चधरीकृता ततोप्यधिकफ
लत्तानादिनिनावः २८ इच्छेति कृतीकृत्यःसनायांसाधुःसम्यःसनायायइतियप्रत्ययः ञ्चिहिमवान्इच्छादिनत्यो
रुक्षाईश्वर्ययोरनुरूपंयथातथातस्याःगौर्याःकृत्यंकर्त्तव्यंञ्चरोषयित्वाञ्चरोषं :७

निःशेषंकृत्वासमाप्येत्यर्थः ञ्चशेषत्वाच्चतत्करोतीतिर्णेतत्कृप्रत्ययः सुहृदास्तिनायांबंधुजनाधिष्ठितायांसनायां
हृषीकस्यहरस्यागमनंप्रतीक्षतइतियोक्तःसत्कर्मर्णेणतस्योक्तिः २९ तावदितितावत्पार्वतीप्रसाधनं
तावत्कालमेवेत्यर्थः कवेरस्यशेलेकैलासेतरेरत्नैरलंकृतेतत्रतत्याणिग्रहणेचतस्यानुरूपंप्रसाधनमलंकारसामग्री
ञ्चारब्धानिःसारब्धानिःकर्त्तरिक्तःमानृनिःप्रार्थीप्रमतिनिःपुराणेऽरुणस्तस्यरुणस्यकस्य कर्त्तरिस्युर्भवस्पुरस्ता

तावदस्यापिकुवेरशैलेतत्रूर्वपाणिग्रहणानुरूपं प्रसाधनंमानृनिरादृताभिर्यंपुरस्तात्स्मरदहनस्य ३० त
दोरवान्मंगलमंडनश्रीःसापस्पृशेकेवलमीश्वरेण सएववेषःपरिणेतुरिंदोनावांतरंतस्यविभोःप्रपेदे ३१

दग्धेन्यस्तं ३० तदौरेति ईश्वरेणशिवेनसामंगलमंडनश्रीःप्रसाधनंसपत्नतदौरवात्तासुमार्ष्टादरात्केव
लंपस्पर्शेस्पृष्टवनतुदध्रेरित्यवधारणार्थः केवलस्यावधारणइतिरुग्धनः किंतुतस्यविभोर्देवस्यसएववेषःसाभर्वि
कोनग्नकपालत्वादिवेषएवपरिणेतुर्लोकेउद्वोढरिंदोञ्चपेत्तितंनावांतरंरूपांतरंप्रपेदेञ्चंगरागादिरूपतांप्रापेत्यर्थः ३१

नावांतरापत्तिमेवादर्शयन्नेवेति प्रस्मेवसितांगरागोवभूव कपालमेवामलश्रोखरंशिरोभूषणंतस्याश्रीवभूव गजाजिन
मेवउपांतभागेषुचरोचनेवांकोहंसादिचिह्नंपस्यसतथोक्तः कुकुलनावोऽकुलत्वंवभूव नस्मादिकमेकमे
वांगरागादिकंप्राप्तमित्यर्थः ३२ हंसवांतरेति हंसवांतरेजलान्तरास्थिमध्योद्योतनइतियोक्तं हंसवोनिर्धौतलालास्यात्

वभूवप्रस्मेवसितांगरागः कपालमेवामलश्रोखरश्रीः उपांतभागेषुचरोचनांकोगजाजिनमेषकुलनावः ३२
हंसवांतरद्योतिदिलोचनेयदंतर्निविष्टामलपिंगतारंसान्निध्यपक्षेऽरिनालमप्यास्तदेवजातंतिलककियायाः ३३

तरः अंतर्निविष्टामध्यगताअमलापिंगतारकनीनिकायस्यतत्तथोक्तं तारकास्तुंकनीनिकेत्यमरः पद्मिलोचने
महिलोचनमेवऽरिनालमप्यावर्णद्रव्यविशेषविकारस्यतिलककियायाः संनिधेरेवसांनिध्यंतदेवपक्षेपास्यगरुत्साधर्म्य राम०
दायबभूवनिर्निमित्तिनियादवः॥ तस्मिन्सान्निध्यपक्षेजातंप्रविष्टमित्यर्थः ३३ ७ श्रीरामायनमोनमः ७ ११५

यथेति यथाप्रदेशंप्रदेशानूरुकोष्टादीननतिक्रम्यस्थानरणांतरत्वंकंकणद्यानरणविशेषत्वंकरिष्यतांसंपादयिष्यतांन
नगेश्वराणांशरीरमात्रेशरीरमेवविकृतिंरूपांतरंप्रपेदे फणारत्नश्रेणाःतथेवतस्युः तासांतथैवोपादेयत्वादित्यर्थः ३४ दि
वापीति दिवादिनेपिनिष्टूताऽग्नीर्णमरीचिनासःकिरणकांतयोयस्मैतेनबालत्वादल्पत्वनुत्पादनादविःकृतसंछेदनेनत्रुट

यथाप्रदेशंभुजगेश्वराणांकरिष्यतामानरणांतरत्वं शरीरमात्रेविकृतिंप्रपेदेतथैवतस्युःफणारत्नश्रेणाः ३४ दिवापि
निष्टूतमरीचिनासाबालत्वादनाविःकृतसंछेदनेन चंद्रेणनित्यंप्रतिनिन्नमौलेःसुरद्रुमणेःकिंग्रहणेहरस्य ३५ इत्य
भूतेकमनवःप्रभावात्यस्मिन्नेपथ्यविधेर्विधाता आत्मानमासन्नगणोपनेतरंकृतिप्रकर्षप्रतिसंदधर्श ३६ ७ ११५

त्पमानकसंकेतेनेत्यर्थः चंद्रेणनित्यंप्रतिनिन्नमौलेःसंगतमौलेर्हरस्यसुरद्रुमणेग्रहणंस्वीकारःकिंकिमर्थं चेऽसुरद्रु
मणेर्देवस्यकिमन्यैरसुरद्रुमणिभिरित्यर्थः ३५ इतीति इतीत्थंप्रभावात्सामर्थ्यात्यस्मिन्नेपथ्यस्यविधेर्वेषस्यनि
र्धानस्यविधातानिर्माताप्रजापतिरेवाभूतानामेकप्रभवोमुखंनिधिःसदेवआसन्नगणेनपार्श्वस्थगणेनोपनीतरत्नैर्नि

मक्रप्रतिमंसंक्रांतबिंबमात्मानंददर्श ३६ सइति सदेवोनंदिनुन्नावलंबिनंदिकेश्वरानुन्नावलंबिसनत्कुंडलचर्मणाव्या
घ्रचर्मणाश्लेतरितमाछादितेउरुविक्रमेतेष्टंयस्यतत्तथोक्तं वृषभूतिहरीपिनोव्याघ्रश्चत्यमरः तस्मिन्देवेनत्रोसंक्षिप्तंसं
कोचितंवृहत्प्रमाणंयस्यतेनोपतिंवृषभंनेकेलासमिवाठ्यप्रतस्तेनिर्ययौ ३७ तमिति तंदेवंश्रनुव्रजंत्योनुगछत्यःस्त्रवा

सगोपतिंनंदिनुन्नावलंबीकृष्णचर्मांतरितोरुपृष्ठं तन्नक्तिसंक्षिप्तमहत्प्रमाणमारुरुक्षेकेलासमिवप्रतस्थे ३७ तेना
नरोहवमनुव्रजंत्यःस्त्रवाहनत्वोनवलावतेसाः मुरैवःप्रनामेउत्तरेणगौरैःपद्माकरंचक्रुरिवांतरिक्षं ३८ ता
सांचपश्चान्कनकप्रमाणंकालीकपालाभरणंचकासे बलाकिनीनीलपयोदराजिर्हरेपुनर्वक्षसिसंनतद्देवः ३९

हनानांकाकोलकगर्दनादीनांत्तोमेणचलावतेसाश्चलकुंडलाभरणाः सनमादृकाःप्रनामेउत्तरेणवस्तेगौरैररु
णैः गौरोरुणेसितेपीतइतियादवः सुरैवंतरिक्षंपद्माकरमिवचक्रुः ३८ तासामिति कनकप्रमाणंतासांमानुषंपश्च रामा०
कपालाभरणंकालीमहाकालीदेवीतस्याःकृष्णवर्णत्वादस्यपार्श्वनिधानमेतत् अतएवज्ञानपदंकुंडलेगौरे ११६

त्यादिनाउ३ बलाकिनीबलाकावली स्त्रीस्त्रीत्यादिनिःहूरंयस्यानथापुरोग्रेक्षिप्ताःप्रसारिताःशानरुद्राःविद्युतोयस्याःसा
नयोक्तानीलपयोदराजिःकालीमेघपंक्तिरिवचकासे ३९ ततोगणेरिति ततोनंतरंभूतनाथःशिवस्यपुरोगछंतं
तिपुरोगास्तेरयेसरैः डोऽन्त्यापिदृश्यतइतिगमेडःप्रत्ययः गणैःप्रमथादिभिःउदीरितउत्साहितोमंगलतूर्यघोषोमंगलवाद्य
ध्वनिर्विमानशृंगाण्यवगाहमानः सन्सुरेभ्योविमानस्थेभ्यःसेवावसरंशशंस प्रस्थानतूर्यध्वनिमाकर्ण्यसेवावसरं

ततोगणैःभूतनाथःपुरोगैरुदीरितोमंगलतूर्यघोषः विमानशृंगाण्यवगाहमानः शशंससेवावसरंसुरेभ्यः ७०
उपाददेनत्सहस्ररश्मिस्त्वष्टानवंनिर्मितमानपत्रं सतद्दुकूलादविदूरमौलिर्बभौवहन्गंगमिवप्रवाहं ७१

त्यक्षायिष्यतीत्यर्थः ७० सुराणांसेवाप्रकारमाहउपाददेति तत्सहस्रंसहस्ररश्मिः रूपंत्वष्टाविश्वकर्मणानिर्मितंनवमा
नपत्रमुपाददेधृतवानित्यर्थः उत्प्रेक्षते तदुकूलात्तत्स्थानपत्रस्थानविदूरेबिभ्रदुकूलादविदूरमौलिस्तदुकूलस्थास
न्नमौलिरित्यर्थः सहरउन्नमांगेशिरसि उन्नमांगंशिरःशीर्षंरत्नमाः पतंतींगंगांयत्सपतनंगरुडवतोदुकूल

दित्यत्रहूरांतिकार्थोः षष्ठ्यन्तस्यस्यामितिहूरार्थयोगेविकल्पेनपंचमी पक्षापेक्षो क्तं अन्यारादित्यत्राराच्छब्दस्यार्थग्रहणात्वा पंचमीतितदनाकरं किंचासन्नशब्दस्योक्तविकल्पापवादत्वात्हूरंग्रामस्येत्यादिषष्ठीप्रयोगोऽपपन्नः स्यादितिपेक्षणीयमेव ४१ मूर्त्तेचेति तदानींगंगायमुनेचमूर्त्तेविग्रहधारिणेसचामरेचामरयुक्तेसत्योश्चनएवसमुद्रगरूपविपर्य

मूर्त्तेचगंगायमुनेतदानींसचामरेदेवमसेविषातां समुद्रगरूपविपर्ययेपिसहंसपोतेश्वलत्तमाणे ४२ तमन्वग छत्प्रथमोविधाताश्रीवत्सलक्ष्मापुरुषश्चसाक्षात् जयेतिवाचामहिमानमस्यसंवर्द्धयंतोहविषेववह्निं ४३

येपिहंसपातेनहंसचारेणसहवर्त्तनेइतिसहंसपोतस्तव तेनसहेतितुल्ययोगइतिबहुव्रीहिः वोपसर्जनस्येतिसभावःलक्ष्मणेसत्योर्देवेशिवेच्छसेविषातां सेवनेनुद्विततउ. गंगायमुनेचामरग्राहिणेदेवमुपतस्थतुरित्यर्थः ४२ तमन्वेति प्रथमोविधाताचतुर्मुखः तंदेवमन्वगछत् तथाश्रीवत्सलक्ष्मापुरुषः पुरुषोत्तमोविष्णुश्चसाक्षादन्वगछत् किं कुर्व

रामा० ११७

त्योर्जयेतिवाचांजयशब्देनास्येश्वरस्यमहिमानंहविषावह्निमिवसंवर्द्धयंतो ४३ न चानुचितमेतदुक्तमित्याह एकेवेति एकेवमूर्त्तिर्विधाविनिर्देशिन्ना औपाधिकोपनेदोनवास्तवइत्यर्थः अतएवषांत्रयाणांप्रथमावरयोर्भवः प्रथमावरत्वंज्येष्ठकनिष्ठभावः सामान्येसाधारणेइच्छयासर्वेषिज्येष्ठाःकनिष्ठाश्चित्यर्थः तदेवविशदयेति कदाचिद्विधोर्हरआद्यः कदाचित्तस्यहरस्यहरिराद्यः कदाचित्तयोर्हरिहरयोर्वेधाश्च

एकेवमूर्त्तिर्विनिर्देशिधासोधासोसामान्यमेषांप्रथमावरत्वं विष्णोर्हरस्तस्यहरिः कदाचित्वेधास्तयोस्तावपिपुरातनाद्यौ ४४ तंलोकपालाःपुरुहूतमुख्याः श्लक्ष्णेनमार्गेविनीतवेषाः दृष्टिप्रदानेकृतनेरिसंज्ञास्तदर्शिताःप्रांजलयःप्रणेमुः ४५

यःकदाचिन्नोहरिहरावपिधातुराद्यौ ४४ नमिति पुरुहूतमुख्याश्चत्वारोलोकपालाः श्लक्ष्णेनमार्गेणनाम्नेचर्यांचिह्नानांछत्रचामरवाहनादीनांत्यागेनविनीतवेषाः संतः तथादृष्टिप्रदानेनिमित्तेदर्शनदानार्थमित्यर्थः कृतनेत्रिसंज्ञामदर्शनंदापयेतिनेत्रिंप्रतिकृतहस्तादिसूचनाइत्यर्थः संतः

स्याज्जेतनानामहस्त्याद्येष्वार्षस्त्वनेत्यमरः तद्वर्जितास्तेनतेरिनाऽर्पमिद्रः प्रणमन्ति च्रयंचेद्रस्यायुक्तिपूर्वंनिवेदिताः
प्रोन्नत्यः कृतोन्नत्यः सेतः प्रणेमुः प्रणताः ४५ कंपेनेति सरेवः शतपत्रयोनिश्चतुर्मुखस्तद्भ्रः कंपेनतथाहरिंद
वानाषणेनत्रेहतवंतंवृत्रहणंमिंद्रं ब्रह्मत्रणहृत्रेषुक्षिप्तिनिक्षिप्तस्मितेनमंदहासेनत्रशेषान्सुरान्त्रालो
कमात्रेण श्रेयथाप्रधानंयथाहेसंनाव्यामास ४६ तस्मादिति तस्मैशिवायसप्तर्षिनिर्दिक्सं॰ख्येसंज्ञापामिनि

कंपेनमद्भ्रः शतपत्रयोनिर्वाचांहरंवृत्रहणंस्मितेन त्रालोकमात्रेणसुरानशेषान्संनाव्यामासयथाप्रधानं
४६ तस्मैजयाशीःससृजेपुरस्तात्सप्तर्षिनिस्तान्स्मितपूर्वमाह विवाह्यतेवितनेत्रएयमध्वर्यवः सर्वेवृताम
येति ४७ विश्वावसुप्रायहरैः प्रवीणैः संगीयमानत्रिपुरावदानः त्रध्वानमध्वानविकारलंघ्यस्तारानाथि
पखेउधारी ४८

समासः पुरस्तादग्रेजयेत्याशीर्जयाशीः ससृजेसृष्टवान् तान्सप्तर्षिनस्मितपूर्वमाह किमिति रामः॰
वितनेप्रवर्त्तनेविवाहएवयज्ञः तस्मिन्यूयंमयापूर्वमेववृताः पूर्वमेवनियंत्रिताः त्रध्वर्यवः ऋत्विजइतिविशेषवा १५८
चिनासामान्यमुक्तं ४७ विश्वावसुरिति विश्वावसुर्नामकश्चिद्गंधर्वोदेवगायकस्तत्प्रायहरैस्तत्समुरवैः श्रीरामकृष्ण॰

प्रवीणैर्निपुणैः प्रवीणेतिपुण्यतिथ्यादिनिदर्शनादीक्षितादित्यमरः त्रपाणंपुराणंसमाहारस्त्रिपुरं तद्विनाशेत्यादिनास
माहारसमासः पात्रादिसःप्रतिषेधोवक्तव्यइतिस्त्रीलिंगतासंनिषेधः त्रिपुरस्यसंबंधित्रवदानंपूर्ववृत्तंकर्मवितयरूपेत्रि
पुरावदानंतत्संगीयमानंयस्यसतथोक्तः त्रवदानंकर्मवृत्तमित्यमरः ध्वांतंतमोमोहरनिपावत्तद्विकारेणालंघ्योऽभिभव
नीयोननवतीत्यध्वांतविकारलंघ्यः तारानाथिपरंउधारीचंद्रकंताधरः शंतुरध्वानंततार १४८ खेरवेतेति रवेराका

रवेरवेलग्नमीतमुवाहवाः सराद्यचामीकरकिंकिणीकः तरानिपातादिवलग्नपंकेधुन्वन्मुहुः प्रोन्नयनेविषा
ण ४९ समापरमासपरानिपोगंनगेंद्रगुप्तेनगरंसुकर्त्तरि पुरोवितन्वेहरशिपातेःसुवर्णसूत्रैरिवकृ
ष्यमाणं ५० ब

रोखेलेउदरंगछतीतिरवेलग्नमीप्सवाहाः वाह्यमानाःचामीकरकिंकिणीकाः कांचनक्षुद्रघं
टिकायुक्तास्तनपोन्नः किंकिणीक्षुद्रघंटिकेत्यमरः नघृतश्चेतिकप् वासतरतिवाहोवृषभः कर्मणियज्ञ मोतयनेसु
तमेवेन्नतएवतरानिपातात्त्वनपंकेरवस्त्रिनेविषाणेशृंगेमुहुः धुन्वन्तंहरमुवाहतिस्म ४९ समापरिति समाहारःस्त्रता

तः परानिपोगः ऋक्षुसमाक्रांतिर्यस्यतत्त्रयोक्तं नगेंद्रेणहिमवतागुत्तरस्तितंनगरमोषधिप्रस्थंपुरोयेजग्मे: सं
क्रांतैर्हरदृष्टिपातैःसुवर्णस्तैः कृष्यमाणमिवमुहुर्नात्मापत्र पुरः प्रसन्नाहरदृष्टयः पिंगवर्णात्मोवर्णनि
कृषाकर्षणादामानीवतत्पतेस्मेत्यर्थः ५० तस्योपकंठेइतितस्यनगरस्योपकंठेऽतिकेघनोमेघस्तनीलः कंठोयस्य
सतथोक्तः सदेवः कतुरुलाद्भनीमुखाडुत्सुकैः पौरैः दृष्टः सन्स्वबाणचिन्हंनपुरविनयसमयेस्वबाणंकिता

तस्योपकंठेघननीलकंठः कतूत्सुलाडुत्सवपौरदृष्टः स्वबाणचिन्हादवतीर्यमार्गदासन्नमृष्टमियापदेवः
५१ तमद्रिमबंधुजनाधिरूढैर्दृग्गोचरंगोगिरिचक्रवर्त्ती प्रत्युद्गमागमनप्रतीतः प्रफुल्लदृष्टेःकरकैरिवस्वैः ५२

रमणन्निकतश्चिराकाशदेशादवतीर्यत्रासन्नमृष्टंनिकरमृतलमियाय ५१ तमद्रीति आगमनेनशिवामनेनस्व
र्गोद्गोगिरिचक्रवर्त्तीहिमवान्नृहिमनावल्लालकारादिसमूहेनबंधुजनेनारूढैः स्वनेनवेष्टनोसमसाप्यंसृचि राम०
तंगनानोदृष्टैः प्रफुल्लाविकस्वितकुसुमाहत्तापेषुतैःस्वैःस्वकीयैः करकैरिवतंहरंप्रत्युद्गमम ५२ ब श्री ११९

वर्णयुनाविति हूरविसर्पीपुरगमीपोषोऽयोस्तोदेवाश्चमहीधराश्चतेषांदेवमहीधराणांसुमेरुवर्णेऽति ह्वारितापिधानेऽ
ह्वरितंकपारेपुरस्यद्वारेनिम्नः एकःसेतुर्यस्मिंतोनिम्नेकसेतुपयसामोघोप्रवाहाविवसमीयतुःसंगतो रणधा
नोलिट् ५२ श्रीमानिति नमिधरोहिमवान्त्रयोलोकास्त्रैलोक्यं चानुर्वर्णादित्वान्नष्ठत्वप्रत्ययः तस्यवेधेननमस्कारपो
पिनहरेणकृतप्रणामःसन् ऋषिचक्रेपिस्वश्वसुरमानुत्तानोपवीयसो प्रवणान्नयमंकुर्यात्प्रत्युद्गानानिवादनमि

वर्णयुनोदेवमहीधराणंद्वारेपुरस्योद्धरितापिधाने समीयतुर्हूरविसर्पिपोषौनिम्नेकसेतूपयसामिवोघो ५३
श्रीमानगद्रिमिधरोहरेणत्रैलोक्यवेधेनकृतप्रणामः पूर्वंमहिम्नासहितस्यहरादवर्द्धितेनात्मशिरोवि
वेद ५४

तिस्मराणादितिनावः श्रीमानगत्र महादेवंप्रतिस्वपत्यत्वान्नंकोचंप्रापेत्पर्त्यः ननुविदितेश्वरमहिमःस्व
यंप्रणामस्तस्यतदीयात्तामात्रोपचारमात्रस्वीकारेकःसंकोचस्तत्राहांकातुदतिहर्षमिति हियस्मात्सहिमवा
न्पूर्वंप्रणामवतस्तेश्वरस्यमहिम्नाहूरमत्यंतमावर्द्धितेनमितमात्मशिरोनविवेद सत्यंसंप्रणत्यानुसंधानेनसंको

वस्त्रानुसंधानेतुऽसुखान्नास्तीतिभावः ५४ सप्रीतीति प्रीतियोगादानंदजानाधिकसंतोमुखश्रीर्यस्यसतथोक्तः सहिभवान्
नापांमिर्मानेनानानीतिनामातुर्वरस्यदृष्टोदत्तादित्वासायुः नामानाऽहितुः पतिरित्यमरः अग्रेसरतापुरोगामित्वमुपेत्यप्रा
सेदेवंआयुल्कंपदंयेधिपर्यंतंकीर्णानिपर्यस्तानिआपणमार्गेषुपण्यवीथिकासुपुष्पाणियस्मिन्तदायुल्ककीर्णपण

सःप्रीतियोगाधिकसन्मुखश्रीर्नामातुरग्रेसरतामुपेत्य भावेनापन्मेदिरमङ्गनेनमायुल्ककीर्णपणमार्गपुष्पं ५५
तस्मिन्मुक्तैर्नेपुरसुंदरीणांमणिनसंदर्शनलालसानां। मासारमात्रासुबन्नुरिक्षेत्यक्तान्यकार्याणिकिंचेष्टितानि ५६

मार्गपुष्पं नङ्पियुरिकेयुल्कावित्यमरः रुद्धंसमङ्गेमंदिरंनगरंभावेनायत् ५५ तस्मिन्निति तस्मिन्मुक्तैर्प्रवे
शमुक्तैर्ईशनस्येश्वरस्यसंदर्शनेलालसानांलोलुपानां लोलुपोलोलुपोलोलोलंपोलालसश्चसइतिपादवः पुरसुंद रामः०
रीणांप्रासादमात्रासुइत्थंवक्ष्यमाणप्रकारेणत्यक्तान्यकार्याणिकेशबंधादीनियेषुतानिविचेष्टितानिव्यापाराःबभुवुः १२०
किंभावेकः बभूवुः ५६ –

तान्येवाहपंचभिःश्लोकैः आलोकेति सहसाआलोकमार्गंगवाक्षपर्यंतंत्यक्तवचित्कामिन्याउद्वेष्टनंरुतगतिवरणदु
मुक्तबंधनः अतएवावांतमाल्यःउन्नीर्णमाल्यःकरेणरुद्धोगृहीतोपिचकेशपाशःकेशकलापःपाशःपक्षस्मृ
तत्कलापार्थेकचान्नरेइत्यमरः तावदालोकमार्गप्राप्तिपर्यंतंसएवबद्धुंबंधनायनसंभावितोनचिंतितः ५७ प्र
साधिकेतिकाचित्स्त्रीप्रसाधिकपाऽलक्तकार्द्रेणतंरंजनार्थेनतुरागमेवाग्रेचासोपादस्त्रस्तयप

आलोकमार्गंसहसाव्रजंत्याकपाचिदुद्वेष्टनबांतमाल्यः बद्धुनसंभावितएवतावत्करेणरुद्धेपिहिकेशपाशः
५७ प्रसाधिकालंविनयत्रपादमाक्षिप्यकाचित्त्वरयागमंवयऽत्रस्तलीलागतिरागवाक्षादलक्तकंकोमलपद
वींततान ५८ ३

दरनिसमानाधिकरणसमासः हस्तायाग्रहस्तपोर्युगणुणिनोर्नंदनेदादितिवामनः तम
क्षिप्तारुप्तउत्सृष्टलीलागतिस्त्यक्तमंदगमनासतीत्यागवाक्षादगवाक्षपर्यंतं पदद्वयमेतत् पदवीमलक्तकंकोमला
क्षाविन्यसतान्यकार ५८

विलोचनमिति अपरास्त्रीदक्षिणविलोचनमञ्जनेनसंनाद्याजेरुत्पतद्विचिंतेनोज्जनेनवर्त्तितंवामने न्यस्याःसासती
नेषेवशकलाकामंजनकणिकांवहंतीवातायनसन्निकर्षंगवाक्षसमीपंयेयौ दक्षिणग्रहणंसंचरमात्रस्यक्रमद्योतनार्थं स
हिपूर्वमनुष्याञ्जनइतिश्रुतेः ५९ जालांतरेति अन्यस्त्रीजालांतरप्रेषितदृष्टिः सतीप्रस्थानेनगमनेनमिलांतुरिलांती

विलोचनेदक्षिणमंजनेनसंनाद्यतद्विचितवामनेत्रा नेषेवातायनसन्निकर्षंययौशलाकामपहरंती ५९ जालां
तरप्रेषितदृष्टिरन्याप्रस्थानविलांतनबंधंतीवा नाविप्रविष्टानरणप्रेम्णाहस्तेनतस्यावरुंधंतीवा ६० अर्द्धोदि
तासत्वरमुत्थिताया: पदेपदेऽर्पमितेगलंती कस्याश्चिदासीद्विशालातदानींमंगुष्ठसूत्रार्पितसूत्रशेषा ६१ ब्र०

वीवस्त्रग्रंथौ नीवीपरिपणेग्रंथौस्त्रीणांजघनवाससीतिविश्वः नबंधंकिंतुनाविप्रविष्टानरणानांप्रणायसंतेनप्र
णिवनानेराचरणमन्वहमिति नावः हस्तेनवासोवलंब्यगृहीत्वातस्थौ ६० अर्द्धेति सत्वरमुत्थिताया: कस्याश्चिदर्द्धमार्चि
तामलिनिर्मुक्तिनाअर्द्धार्चितामुन्मिमितेसंचरणाङ्कचिह्नौ पुमिंस्त्रप्रत्ययेपणइत्थंभूतोः कर्मणिक्तः पदेपदेप्रतिपदं श्रीराम १२१

वीस्त्रयोर्द्विर्नावि: गलंतंगलद्वस्त्रासतीरज्ञानोमेखलांतदानींमंगुष्ठसूत्रेर्पितंलगितंसूत्रमेववस्त्रंयस्याःसाऽऽसीत् ६१
नासामिति तरानीसांरक्तत्वज्ञानंनासांस्त्रीणांऽऽसवरागेयोगनैर्येषांतैः विलोलनेत्रचमरायेषुतैर्नुरिवर्त्तयंती
रालंब्यावकाशः गवाक्षाः सहस्रपत्रानरणश्वासन् कमलालंकृताश्वस्त्रिताइत्यर्थः ६२ नावदिति नावन्मिलनवस

स्तनंधयंनंतनयंविहायविलोकनायत्वरयाव्रजंती संप्रस्नुतास्तोपदवीसनाभ्यांसिषेचकाचित्पयसागवाक्षे ६१
क्षे० नासामुखेरासवगंधुरगंनैर्मासांतराः सांरक्तत्वज्ञानं विलोलनेत्रचमरेरगंवाक्षाः सहस्रपत्रानरणश्वास
न् ६२ नावत्पनाकाकुलमिंदुमौलिरुन्नेरणराजपथंप्रपेदे प्रासादशृंगाणिरिवापिकर्तुमशोक्तानिषेकक्रियणछलेन

रंदुमौलिरीश्वरोदिवापिप्रासादशृंगाणिव्योक्तानिषेकेणस्त्रपनेनहिरण्मयानिहिरण्मयीनि पुण्यस्त्रीनिवासाद्वि
मिंद्रियाश्वमेधंतनुश्रियंविवेनयंती कर्वन्पथाकाशिराकुलमाकाशमुन्नेरणमुच्छ्रितेनोन्नेरणराजपथंप्रपेदे ६२ ब्र०

मेकेति एकएवदृश्योदर्शनीयस्यमेकदृशंपनमीश्वरंनयनैःपिबंस्तृप्तिंतस्यापयन्नपश्यत्यर्थः नाःशेकरंदृष्टिनिरापिबंस्तृप्ति
वापाठः नानार्यःविषयांतराणितेभ्योन्यविषयाज्जग्मुःनविदुरित्यर्थः तथाहि त्रासोनारीणांत्रोषेंद्रियवृत्तिःसर्वात्मनास्व
पकाक्ष्यिनवक्त्रःप्रविष्टेवश्रोत्रादीनिंद्रियाणिस्वांतेनैवग्रहणशक्तेःचक्षुरेवप्रविशंकौतुकाक्षयमप्येनमुपलभतेकि

नमेकदृशंपनयनैःपिबंस्तोनार्योनजग्मुर्विषयांतराणि तथाहित्रासोंगेंद्रियवृत्तिरासांसर्वात्मनाचक्षुरिवप्रविश्या
६४ स्थानेतपोदुश्चरमेतदर्थमपर्णयाकोमलयापिनूनं यादास्यमप्यस्यलभेतनारीसास्याकृतार्थाकिमुतां
केशाग्रं ६५ वः॥

मु अन्यथास्वविषयाधिगमःकिंनस्यादितिभावः ६४ अथपोरांगनावाक्यमाह स्थानेइति
पेलवपाकोमलयाअपर्णयापार्वत्याएतस्मैईशायएतदर्थं अर्पितसहनित्यसमासः सर्वलिंगतोचेतिविशिष्यनिर्देशे ऽस्वरं
तपस्तप्तंस्थानेयुक्तं कतोयानारीअस्येश्वरस्यदास्यमपिलभेतनसाकृतार्थास्यात् याअंकएवशाप्यानांलभेतनसाकिमुकृता रामः
र्थेतिकिमुवक्तव्यमित्यर्थः ६५ १२२

परस्परेणेति स्पृहणीयश्चेनंसदृशस्यसौंदर्यमिदंदंपतिमिथुनं दंपरहस्यमर्पादेत्यादिनानिपातः परस्परेणनायो
जयिष्यच्चेत्तनयोर्जयेद्यदि प्रजानांपतुर्विधानुरस्मिन्द्वयेदंपत्योरूपविधानयत्नःसौंदर्यनिर्माणक्रियासोविफलोनवि
स्यात् एतदनुरूपस्त्रीपुंसोंतरान्यावादितिभावः स्त्रिऊनिमित्तेलऊक्रियानिपत्रावितिऊ ६६ नेति आरूढरूषा

परस्परेणस्पृहणीयश्चेनंनचेदिदंदंपत्योर्जयिष्यत् अस्मिन्द्वयेरूपविधानयत्नःपतुःप्रजानांवितथोनविष्या
त् ६६ नन्वसारूढरुषाशरीरमनेनदग्धंकुसुमायुधस्यस्त्रीजादमुंदेवमवेक्ष्यमन्येसन्यस्तदेहःस्वयमेवकामः ६७
अनेनसंबंधमवाप्यदिष्ट्यामनोरथप्रार्थितमीश्वरेण सद्यःनमाप्तिस्तितिथारणेवमुचेस्तरावस्यनिशेतराजः ६८

आरूढकोपेनानेनहरेणकुसुमायुधस्यकामस्यशरीरंनदग्धंस्तन्नंकिंतुकामोमुंदेवमुदीक्ष्यस्त्रीजन्मसौंदर्येणत्रि
लोक्यामतिशयंस्वयमेवरतेरूपंदेहरहितमन्येरत्युक्त्वेत्ता ६७ कश्चित्कांक्षितंदाह. अनेनेति हेआर्यासत्यंवशा
क्षिमवान्दिष्ट्यासांनेदृश्यं मनोरथेमार्थितमवरुरुक्षमिताप्तविषयीकृतमित्यर्थः अत्रेर्थनैयतेरर्थः प्रार्थना

नाञ्चावरोधयोरित्यनिधानात् अनेनेश्वरेणसंबंधमुपेत्यक्तिनिधारणेनोद्वमुक्तं सुदर्शनमुद्वेस्तामुक्तनंतरं उद्वेरि
स्वयात्मश्रमस्यः मद्धोप्रव्यत्वान्मुप्रत्ययांतः पावः किमेत्रिऽव्ययादित्यादिनाऽव्ययप्रकर्षेनस्वक्रियानादिति व
स्तनिधारयिष्यति वेहर्जुं ६८ इत्योषधीति त्रिनेत्रस्त्रेनकइतीन्द्र मोषधिप्रस्थविजासिनीनांसंबंधिनीःश्रोत्र
सुखाःश्रवणसुधराः कथाआलापान्स्टण्वन्केसरैरंगदेस्टणिकृतालाजानांमुष्टयोयस्मिन्नंतनोकंतत्रावत

इत्योषधिप्रस्थविजासिनीनांस्टण्वन्कथाःश्रोत्रसुखास्त्रिनेत्रः केसरस्टणीकृतलाजमुष्टिर्हिमालयस्यालयमास
सादं ६९ कलकं ननोवतीर्यचुतरत्नहस्तःरारहनादधितिमानिवोच्चैः क्रांतानिसर्वंकिमलासनेनकस्तांत
राएपरियतेरिवेश ७०

कीर्णआचारलाजानांतराजएवांगदेस्टणीयित्वापिप्यनस्निपुरंध्रीसबंधानिश्योक्तिः वि
मलपस्यहिमवतःश्रालयंनवनमासादं ६९ ननइति ततश्चाच्युतेनविष्णुनादरहस्तःवितीर्णहस्तावलंबःसन्नव राम०
रहनात्रारन्मेघात् रारढिनोषणन्मेघस्यसुन्नतंगम्यते दीप्तिमान्सर्पइवउच्चैरुष्णत्वात्रवतीर्यकमलासनेनह १२३

र्वमिमेक्रांतानिप्रविशन्निश्रद्विपतेःकक्षांतराणिप्रकोष्ठांतराणिविवेश कक्षाकक्षेवरत्नयोर्कांतांगेहप्रकोष्ठयोरिति
सादवः७० नमन्वेति नमीश्वरंश्रन्वंगंचनीत्यनुपदंश्रमयमेतत् श्रन्वगन्वत्तमनुगेनुपदंक्लीबमव्ययमित्यमरः
इंद्रप्रमुखाःदेवाःसमर्षयःपूर्वेयेषांतेसप्तर्षिपूर्वाः नबहुव्रीहाविनिसर्वनामसंज्ञाप्रतिषेधः परमर्षयोमहर्षयश्च सन्न
हत्तरमेतत्कृष्णइत्यादिनातत्पुरुषः गणाःप्रनेमथाद्याश्च उत्तमार्थामहाप्रयोजनानिप्रत्यस्तंप्रकृष्टमोघमित्यर्थः श्रो

नमन्वर्गिंद्रप्रमुखाश्चदेवाःसप्तर्षिपूर्वाःपरमर्षयश्च गणश्चगिर्यालिपमन्वगछन्प्रत्यस्तमारंनमिवोत्तमार्थाः ७१ त
त्रेश्वरोविष्टरनागपत्यावत्सरन्नमर्ममधुमद्भगंनवेहकलेचनगोपनीतेप्रत्यग्रहीत्स्वमिवत्रवर्ं ७२ त

रन्मतरत्नारंनगपापाःनमिवगिर्यालियंहिमवन्मंदिरंश्रन्वगछन्प्राविशन्नित्यर्थः ७१ नत्रेश्वरोरति नत्रहिमवद्
लयेरश्वरोविष्टरनागसनगनउपविष्टइत्यर्थः पथावत्पथाईविधिवदित्यर्थः नदर्हमितिवतिप्रत्ययः सरंनरत्नस
हितंश्रर्घ्यमर्घार्थंजलंमधुमत्क्षौद्रयुक्तंगविनवंगव्यंदधिचमधुपर्कमित्यर्थः नदर्हमितिवतिप्रत्ययः सरंनरत्नमहि

मदधनिमध्वानी यमर्पिवनिधत्तावश्यास्वलापनक्त्वनात् नवेऽकूलेचेति सर्वनगेपनीतंहिमदानीनमर्घादिकं मंत्रानवर्ज
यित्वाऽतिमंत्रवर्जनेतोनऋसमासः ऋमंत्रवर्जंमंत्रानवर्जयित्वाऽत्यर्थः ऋपरीक्षायायिपिहिनीयायांचेतिणमुलप्रत्ययः
स्याहन्यासकारोऽनुदात्तेपदमेकवर्जमित्यत्रप्रत्ययहीत्स्वीकृतवान् ७२ ऊकूलवासारनि ऋयऊकूलवासाऽकूल

ऊकूलवासाः सवधूसमीपंनिन्येविनीतैरवरोधरत्नैः वेलासकाञ्चीस्फुरफेनराजीर्नवैरुदन्वानिवचन्द्रपादैः ७३
तपाविदूरानननेन्दुकांत्याप्रफुल्लचक्षुःकमुदः कमार्पासन्नचेतःसलिलःशिवोनूनंसस्यमाणः सुरदेवलोकः ७४

वानऊकूलंवसानइत्यर्थः सवरोधानीतैरनुद्धतैरवरोधेषुपेदत्तास्तैरवरोधदत्तैर्वधूसमीपंनिन्ये कथमिवस्फुराफेनरा
जीर्यस्यसउदमस्यास्तीतिउदन्वान् उदन्वानुदधौचेतिनिपातनात्साधुः नवैश्चन्द्रपादैः चन्द्रकिरणैर्वेलासकाञ्चीवेलासमी
पमिव ७३ तपेति ऋाननंचन्द्रवेत्युपमितसमासः प्रदूराच्चाननंचन्द्रस्यकांतिर्यस्यासतथोक्तयानयाकमार्पयारा

स

रदालोकइवसंसृज्यमानः संगच्छमानःशिवश्चंद्रोदयकमुदानीवतानिप्रफुल्लानियस्यसतथोक्तःचेतसलिलमिवतत्प्रसन्न
मस्यसश्चेतःसलिलोन्नत ऋरत्रोक्तयोरपियोचितविशेषणनियोज्यानि ७४ तपोरिति तपोःशिवयोर्वधूवरयोःस
मापत्तिषुपरस्परसंगतिषुकातराणिचकितानिकिंचिदीषत्प्रमवस्थापितानितानिपश्चात्संहृतानिनिवर्त्तितानिचेतिप्रवस्थापित
संहृतानि पूर्वकालैकसर्वेत्यादिनातत्पुरुषः ऋन्योन्यस्मिन्लोलानिसतृष्णानि लोलश्चलसतृष्णोरित्यमरः विलोचनानि

तयोःसमापत्तिषुकातराणिकिंचिद्विवस्थापितसंहृतानि क्रीयंत्रणामानशिरेमनोज्ञमन्योन्यलोलानिविलोचनानि
७५ तस्याःकरंस्वेदजलप्लुतंनतस्यास्तोयांगुलिमप्यमर्षीः उमातनोरुत्तनोःस्मरस्यतछेकिनःपूर्वमिवप्ररोहं ७६

दृष्टयःमुहुर्नेत्रनिपातलक्षणंतस्मिन्क्षणेक्रीयंत्रणंक्रियानिमित्तेनसंकोचमानशिरेऋनमत्रवत् ७५ तस्याइति
स्मरःकामोस्यरांकनरतिनछेकिनः नशीलस्येत्यर्थः ऋतएवउमातनोउमाशरीरेगुप्तनोर्नुसशरीरस्यस्मरस्यप्रथमं
रोहमिवप्रथमांकुरमिवस्थितंस्तोत्रंगुरुणाहिमवत्सुरोधसाउपनीतंतांस्तांगुलिरक्तांगुलिंगुलिंतस्याःपार्वत्याःकरं

त्यादह ७६ रोमोद्गमइति उमायारोद्गमोरोमांचः प्रादुरभूत् पुमान्शंभुः पुंगवोवृषभः गौरतद्वितलुकीनिटच सकेतुचिह्नं यस्यसपुंगवकेतुःशिवःस्वांगुलिरासीत् अत्रोत्प्रेक्षते पाणिसमागमेनपार्वेणः संस्पर्शेनकृत्वानपोर्वधूवरयोर्मनोभवस्यवृत्तिरवस्थितिः समंविभक्तेव समीकृतेवेत्यर्थः प्राक्सिद्धस्याप्यनुरागसाम्यस्यसंत्रतितत्कार्यदर्शनात्पाणिस्पर्शकृतत्वमुत्प्रेक्षते नतुकन्यातुप्रथमसमागमेस्विन्नकरचरणानवतिवरस्करोमांचिनोभवतीतिवात्स्यायनेनविपरीतमुक्तमितिचे

रोमोद्गमःप्रादुरभूदुमायाःस्विन्नांगुलिःपुंगवकेतुरासीत् वृत्तिस्तयोः पाणिसमागमेनसमंविभक्तेवमनोभवस्य ७७ प्रपुंक्तपाणिग्रहणंयदन्यत्वधूवरंपुष्पतिकांतिमग्र्यांसन्निधयोगादनयोस्तदानींकिंकथ्यतेश्रीरुभयस्यतस्य ७८

क्लेषदोषः एवमनयोर्नावपरीक्ष्येतेनिवाक्यशेषेणनिरस्तिबहुवचनेनस्वेदरोमांचग्रहणस्यसकलसात्विकोपलक्षणत्वावगमेनत्रयमावधारणदतएवरघुवंशेऽन्यथानिधानात्तेकिविरोधइत्यपास्तं तदेतद्रघुवंशसंजीविन्यामपिसुव्यक्तमेवेति सात्विकास्तु स्तंभप्रलयरोमांचाः स्वेदोवैवर्ण्यमित्यष्टौसात्विकाःपरिकीर्तिताः ७७ प्रपुंक्तेति पद्य

स्मात्प्रपुंक्तपाणिग्रहणंयस्यतत्तयोक्तं अन्यत्तेकिंकवधूस्यवरस्यवधूवरं समाहारेद्वंद्वैकवद्भावः तदानींपाणिग्रहणकालेऽनयोःशिवयोःसान्निध्ययोगादग्राह्यांतिंशोभांपुष्पतिपुष्णाति तस्मोनयस्योमामहेश्वररूपस्यमिथुनस्यश्रीःकिंकथ्यते तत्प्रसादादन्यस्यशोभनाभाग्यःनस्यशोभनंकिमुवक्तव्येत्यर्थः ७८ प्रदक्षिणेति तन्मिथुनमुदक्षिणंप्रपुन्नतज्वालस्यहुतभुजोःकर्म

प्रदक्षिणप्रक्रमणात्कृशानोरुदर्चिषस्तन्मिथुनंचकासे मेरोरुपांतेष्विववर्त्तमानंमनोन्यसंसक्तमहस्त्रियामं ७९ नौवं पतीत्रिःपरिणीयवह्निमन्योन्यसंस्पर्शनिमीलिताक्षौ सकारयामासवधूपुरोधास्तस्मिन्समिद्धार्चिषिजातमोक्षे ८०

णःप्रदक्षिणप्रक्रमणात्प्रदक्षिणीकरणात्चकाशे किमिवमेरोरुपांतेषुवर्त्तमानंमेरुंप्रदक्षिणंकुर्वदित्यर्थः अन्योन्यसंसक्तंसंगतंमिथुनमस्यैवनद्विरोषणं अहश्चत्रियामाचअहस्त्रियामंरात्रिदिवमिव समाहारेद्वंद्वैकवद्भावः ७९ तं विति सपुरस्तादेकारोहिनंधत्तेयःसपुरोधाःहिमवतःपुरोहितःअन्योन्यस्यसंस्पर्शेणास्यसुरवेवनिमीलितानेत्रोन्मीलनाद्

वपतीत्यर्थः दंपतीकर्मन्नतो जायाग्रहस्पदं मोवोनियात। वरिंत्रिः त्रिवारंद्वित्रिचतुर्वःसुनितिसुइप्रत्ययः परिणीयपरी
तोनीत्वाप्रदक्षिणीकार्यत्यर्थः नयतेर्द्विकर्मकत्वाद्वर समिद्धाग्निविधिदीप्तज्वालेनतस्मिन्वह्नौवधूलाजमोक्तंलाजविसर्गका
श्यामास त्कोरन्यतरस्यामितिविक ल्पादणिकर्तुःकर्मत्वं ८० साज्ञानेति सावधूःगुरोःपुरोधसउपदेशात् ६
शरांधोयस्यतंलाजधूमांजलिंवदनेनिनाय कपोलयोःसंसर्पिणीशिखेयेयस्यसतथोक्तःसधूमस्यागेर्यामुरुर्वक

सालाजधूमांजलिमिश्रगंधंगुरूपदेशाद्वदनेनिनाय कपोलसंसर्पिशिखःसतस्यामुरुर्वकर्णान्तलंताप्रपेदे ८१ तदी
षदाकीर्णगंडलेखमुच्छ्वासिकालोजननरागमस्रोतः वधूमुखंक्रांतयवावतंसमाचारधूमग्रहणाद्रूक्ष ८२ ७

र्णान्तिलंगंप्रपेदे धूमस्यविस्तमरत्वात्तमुरुर्नग्रहणं ८१ तदीषदेति तद्वधूमुखमाचारधूमग्रहणदाचारप्राप्तधूमग्रहण
दीषदोर्ध्वगंडलेखेवगंडलेखेवगंडस्थलेयस्यतत्तथोक्तं अतएवोच्छ्वासिकालोजनस्परागेरुननेयस्यतत्तथोक्तं
क्रांतोयवावतंसोपवांकुरकर्णपूरोयस्यतत्तथाक्तं तथाचतेवक्त्र लाजांजलिंविसृज्यधूमायेयमाज्यहोमेहिनि प्रयोगइति

कारः ८२ वधूमिति अथवधूर्द्विजःपुरोधाःप्राह किमिति हेवत्सेएषवह्निस्तवविवाहकर्मणिइत्यर्थः क
र्मसाक्षीकर्मद्रष्टा तन्मात्रिवेनसहमुक्तविचारयानिर्विचारयात्वयाधर्मचर्ययामचिरेणकार्यवित्तेनेति अयंचप्राजाप
त्यविवाहोद्रष्टव्यः यदाहआश्वलायनः सहधर्मंचरेरितिप्राजापत्यइति ८२ आलोचनांतमिति नवस्यकस्मान्न

वधूर्द्विजःप्राहनवेषवत्सेवह्निर्विवाहंप्रतिपूर्वसाक्षी त्रिभेनमैत्रीसहधर्मचर्यकार्यत्वयामुक्तविचारयेति ८३ आ
लोचनांतमिति नवस्यस्यवणैर्वितत्पतिंगुरोस्तद्वचनंनवात्मा निदाघकालोल्वणतापयेवमोहक्रमेनःप्रय
मंदृष्टिमा ८४

वात्मा इंद्रकरणनवेत्यादिनाऽऽपू आनुगुण्यमस्य आलोचनांतआनेत्रपर्यंतात् आ
त्मपर्यंतादिविधोरित्यव्ययीभावः अवणेश्रोत्रेवितत्पतिंतद्वेक्तुंगुरोर्यज्ञिकस्यवचनंसहधर्मचरेतिवक्ष्यमा
णंदाक्षायणयज्ञकालेउल्वणतापयाउत्कटसंतापयाद्दष्टिमाप्रथममाद्येमाहेंद्रपार्जन्यमंनोजलमिवपीतं आत्मादरेण
आवेत्यर्थः ८४ ७:

ध्रुवेणेति प्रियंदर्शनंयस्यकर्मनृतस्यतेनप्रियदर्शनेनध्रुवेणशाश्वतेननक्षत्रविशेषस्यदर्शनाय ध्रुवोन्न
नेदक्षीवेतुनिश्चितेविधित्सुन्नपत्न्याप्यमरः प्रयुज्यमानादर्शनामयंध्रुवइतिनिपुज्यमानाक्रीसन्नकंगीक्रियाहीन
स्वासावधूः कपनपिकृच्छ्रेणाननमुन्नमय्यउन्नत्तिप्यदृष्टइत्युवाच ८५ इहमिति इहमनेनप्रकारेण इदमस्त
सुरितिथमुः प्रत्ययः विधित्तेनन्नणस्त्रतेनपुरोहितेनहेमवतेनप्रपुक्तपाणिग्रहणेपचारोक्तविवाहकर्मणेप्रजा

ध्रुवेणनक्षत्रविशेषदर्शनायप्रयुज्यमानाप्रियदर्शनेन सादृष्टइत्याननमुन्नमय्यक्रीसन्नकंगीकृपनपुवाच
८५ इहेतिविधित्तेनपुरोहितेनप्रपुक्तपाणिग्रहणेपचारो मणेमनुस्तोपितरोमजानापद्मासनस्थापपितामहाय ८६

नांपितरोमातापितरोनानुमामहेश्वरोपद्मासनस्थापद्मासनोपविष्टापपितृत्वंपितृपितामहायं ब्रह्मणेपितामहे
विरंचिःस्यान्नातस्यतनकोःपितृचेतिविश्वः पितृव्यमातुलमातामहपितामहाइतिविपातनान्नाधुः मणेमतुर्नमश्चक्रतु
पितामहःपित्रोरपिपृत्वंश्रुतिभावः ८६ ७ :१

राम० १२८

वधूरिति वधूःकन्याविधात्राब्रह्मणेहकल्याणिवीरःप्रसवोपत्यंयस्याःसावीरप्रसवावीरस्त्रवेतिप्रतिनंद्यतेस्मआशास्य
तेस्मआशिषमुक्तेत्यर्थः सविधानावाचस्पतिःवाग्मीश्वरोपिसन् कस्कादित्वात्साधुः अष्टमत्रौहिवेत्वाशास्यचिंतायास्तिमि
तोमंत्रेखत्व नस्यनिराहस्याशणस्यान्नापादानेशिषिस्तिमितत्वमितत्वमितार्थः ८७ ऊनोपचारामिति नौजायापतीवधूवरोपश्च

वधूर्विधात्राप्रतिनंद्यतेस्मकल्याणीवीरप्रसवान्नवेति वाचस्पतिःसन्नपिसोशणस्त्रवाशास्यचिंतास्तिमितो ब्रह्म
व ८७ ऊनोपचारांश्चतुरस्त्रवेदीनावेत्यश्चात्कनकासनस्थो ज्ञापापत्नीजौकिकमेधितममाद्रक्षितारोप
णमक्षतांश ८८ ७ :१

नमस्कारानंतरंऊनाउपचाराःपुष्परचनादयोयस्यांतां चतुरस्त्रवेदींचतुरस्त्रवेदीकामे
त्यप्राप्यकनकासनस्थोसंनौलौकिकंलोकैर्वेदिनंसंस्कारमासमित्यर्थः अतएवएषलोयमाशास्य नयापित्रौकि
कंचारंमनसापिनलंघयेदितिशणस्त्रावस्त्रपकमित्यर्थः ईक्षेरिलार्थादनीयरप्रत्ययः आद्रक्षितारोपणमक्षतांश ८८

पत्रांतेति लक्ष्मीः श्रीः देवीपत्रांतेषु दलप्रांतेषु लग्नैः जलबिंदुभिः तेरा कृष्णमुक्ताफलजालेन प्रांतलंबिमुक्ताक
लापेनयानूनोन्नासायेनतन्नयोरूं ऋायतंनालमेवदंडोयस्यतत्कमलमेवातपत्रंतेनतयोः शिवपोरुपर्यधत्रदधौ ८९
दिधेति ऋयसरस्वतीदारैर्वीदिधासंस्कृतप्राकृतरूपेणैवविधेनप्रयुक्तेनोच्चारितेनवाऽग्रेनग्राह्यजालेननन्मिथुनं

पत्रांतलग्नैर्जलबिंदुदैरा कृष्णमुक्ताफलजालकेन तयोरुपर्यातनालदंडमाधत्तलक्ष्मीः कमलातपत्रं ८९
दिधाप्रयुक्तेनचवाग्रेनसरस्वतीतन्मिथुनंनुनावसंस्कारपूतेनवरंवरेणैवधूसुरवग्राह्यनिबंधनेन ९० ब

नुनावनुष्टाव एतस्मात्विनिधातोर्लिट् केनकिमित्यत्राह संस्कारेणव्याकरणव्युत्पत्त्याहृतेनसंस्कृतेनेत्य
र्थः वरेणैववरणीयेनग्राह्यमित्यर्थः वृणोतेरीएणदिकरणेप्रत्ययः वरंवोढारंसुरवेनग्राह्यनिबंधंरचनायस्तेनवाग्रुपे
नप्राकृतनाथेनेत्यर्थः वधूंस्तावित्यनेनसंबंधः ९० ब

नाविति नौदंपतीसंधिषुमुखादिनिर्वहणांतेषुपंचसुसंधिषु तदुक्तंदशरूपके मुखंप्रतिमुखंगर्भःसावमर्शोथसंहृतिः
स्तितवृत्तिनेदंस्फुरीकृतंकैशिक्यादिवृत्तिविशेषंरसानुरूपेणेतिशेषः तदुक्तंनाट्यशास्त्रेण कैशिकीस्यानुशृंगारेरसे
वीरेतुसात्वती रौद्रबीभत्सयोर्भारतीनियतारभटीपुनः शृंगारादिषुसर्वेषुरसेषुशेषासुभारती कैशिकीशृंगारभटीभ्यांवसात्वतीभा
रतीतथा चतस्रोवृत्तयोज्ञेयानासुनाट्यप्रतिष्ठितमिति रसांतरेषुशृंगारादिरसभेदेषु शृंगारादौविषेवीर्यगुणेरागेद्रवे

नौसंधिषुसंज्ञितवृत्तिभेदरसांतरेषुप्रतिबद्धरागं ऋपत्रपतामसरसांसुकृतैप्रयोगमाद्यंनलिनागहारं ९१

रसस्त्यमरः तथाशृंगारहास्यकरुणरौद्रवीरभयानकाः बीभत्साद्भुतशृंगनाख्याः रसाः पूर्वैरुदाहृताश्शृंगारहास्यक
रुणरौद्रवीरभयानकानि प्रतिबद्धरागंप्रतिनियमेनप्रवर्त्तितवंतनलिनादिरागंयस्मिन्पद्मेपोरागेविहितस्तद
नुसारेणप्रयुक्तरागमित्यर्थः पद्माद्कोरुचःरौद्रेद्भुतेतथावीरेपुरागेणप्रगीयते शृंगारहास्यकरुणास्त्रीरागेणप्र
कीर्तिताः भयानकेचबिभत्सेरागेतोगेयोनपुंसकरति नलिनागहारंमधुरागविशेषं शृंगारहारोगविशेषस्त्यमरः ऋादे

नवमाम्रकरूपकोनतप्रकृतिमृतमित्यर्थः तदुक्तं आहुः प्रकरणादीनांरूपकेप्रकृतिबुधारति अस्मसामूर्वपादीनांप्रयुज्यतइति ना
प्रयोगेरूपकंनाटकरूपकमित्यर्थः आद्यमितिक्रियाविशेषणं तेनमुकुलमिपल्लवनादेष्वेनो प्राग्धात्वादिनादेशःपल्लवादेशः
९१ देवासुरेति देवाईंद्रादयस्तदंतेतस्यप्रयोगदर्शनस्यांतेऽवसानेऊढनायंपरिणीतदरंदरकिरीटेषुबद्धोजलयःसंतोनि
पत्यप्रणिपत्यक्षणावसानेप्रतिपन्नस्त्रैलोक्यराज्यस्य परिणेष्यतिपार्वतीपदेत्यादिनाक्षणस्यपार्वतीपरिणयनांतत्वादि

देवासुरंतेहरमूढनायंकिरीटबद्धांजलयोनिपत्य क्षणावसानप्रतिलब्धत्रैलोक्यराज्यश्चिरंपंचशरस्यसेवां ९२ तस्या
नुमेनेनगवान्विमन्युर्व्यापारमात्मन्यपिसापकानां कालेप्रयुक्तस्वयुकालविद्भिर्विज्ञापनानर्तुषुसिद्धिमेति ९२

त्यर्थः पंचशरस्यकामस्यकर्तुःसेवांयथाचिरेपुनःप्रसादितशरीरस्यतस्यसेवास्वीकियतामितिप्रार्थयामासुरित्यर्थः इत्या
दित्वाद्यर्थेद्विकर्मकत्वं ९२ तस्येति विमन्युर्विगतक्रोधोनवानीश्वरआत्मन्यपितस्यकामस्यसापकानामापारमन्यु राम०
मनेऽङ्गीकृतवान् तथाहि कार्यविद्भिः कार्यज्ञैः कालेषूपावसरेप्रयुक्तानुष्ठितानर्तुषुस्वामिषुविज्ञापनासिद्धिमेति १२९

स्वयुसफलानवतीत्यर्थः अपमेवास्यस्मरमेनास्वीकारोयदात्मन्यपितस्यसापकव्यापारमंगीकृतवानिति ९३ ङ वास्यस्म
रमेनास्वीकारोयदात्मन्यपितस्यसायकव्यापारमंगीकृतवानिति ९३ अथेति अथैदुमौलेरीश्वरस्यानुविबुधगणस्त्रिद
शचित्तक्षितिधरपतिकन्यांपार्वतीकरेणग्रहणदानःकनककलशप्रयुक्तमंगलार्थमर्पितनिहितहेममयपूर्णकुंभनखयःपुष्पादि
रचनाःतासांश्रोणेरुपासनार्थंनाथसख्यमित्यर्थः क्षितिविरचितस्त्रिलक्षितालक्ष्यान्त्येपसिन्नतत्रयोक्तं कोतुकागा

अथविबुधगणस्तानिंदुमौलिर्विसृज्यक्षितिधरपतिकन्यामाददानःकरेण क
नककलशरक्तानक्षिप्रोनाथनार्थंक्षितिविरचितशोभंकौतुकागारमागात् ९४

रमागतत्रायाहंनगम अत्रायलायनः अतऊर्ध्वमत्तारालवणक्षिनावधारणपिनोप्रलचारिणीस्यातामिति
अतऊर्ध्वंविवाहादूर्ध्वंत्रिरात्रादितिशेषः त्रिरात्रेशदत्तरात्रत्वेनिक्वचनात् तथाकामशास्त्रेपि अथपरिणय
रात्रोप्रक्रमेन्त्येवकिंचित्सुचरजनीषुलब्धनावधिनेति त्रिरिनमिहनिंद्याक्रमचर्यनवासाहृदयमनुरु

कुमा० १३० पात्तच्छेछयानर्मकुर्यादितिभावः ९४ नवेति तत्रकौतुकागारेईशःईश्वरः नवपरिणयेननवोद्वाहेनयालज्जासा नूषणंयस्यास्तां अतएवतेनेश्वरेणकृतात्तंपंकजाकर्षणमुन्नीतमितिणावत् वदनमपहरंतींसाचीकुर्वतीं अमंच लज्जानुभावः अनुभावांतरमाह नयनसखीमोपिनर्मसहचारीमोपीत्यर्थः कथंचित्कृछ्रेणत्रपावंचंदनोन्नरांगौरीम्र

नवपरिणयलज्जानूषणंतत्रगौरीवदनमपहरंतींततःकृतोत्क्षेपमीशः अपिनयनसखीमोदत्रपावंचंकथंचि त्प्रथममुखविकारेहसियामासगूढं ९५ ब इतिश्रीकुमारसंभवेमहाकाव्येकविश्रीकालिदासकृतेशिवपरिणयनोनामसप्तमः सर्गः ७ ब.७

मयाअंगीकिरीरिप्रभृतयोदास्यस्साधिदेवताःऋयतेपशुपतेःपरिषदाः यथाहनरतः मृंगीरोटिंडुदेवतोहास्यःप्रम थदेवतइति प्रमथाःस्युःपरिषदारति तेषांमुखविकारेविकृतवेषैर्नटैर्नमप्रकाशंहासयामास हासाद्य। राम० १३०

कुमार० १३१ पार्यैर्जज्ञेमपाकर्तुंप्रवृत्तइत्यर्थः यथाहगोनर्दः हास्येनमधुनानर्मवचमालज्ञितोमियां विलुलज्ज ज्ञाकुंचितनिपुणेश्वसखीतनेरिति ९५ ब इतिश्रीमहोपाध्यायकोलचलमल्लिनाथसूरि विरचितायांकुमारसंभवव्याख्यायांसज्जीविनीसमाख्यायांत्रिंशपार्वतीपरिणयनोनामसप्तमः सर्गः समाप्ति मगमत् ७ शुभंभवतु कल्याणमस्तु श्रीरस्तु श्रीरामयनमोनमः श्रीः

सर्ग ७

राम० १३१

Digitized with financial assistance from the Government of Maharashtra on 11 June, 2017

समाप्तिः